

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΟΣ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΑΡΙΣΤΟΣ ΚΑΜΠΑΝΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΤΕΥΧΟΥΣ ΤΗΣ 16^{ης} ΜΑΪΟΥ 1916

*Βασιλευομένη δημοκρατία, οὐχὶ πρωθυπουργικὴ δικτατορία, ὑπὸ Β. — Ἡ Ἀγγλικὴ πολιτικὴ καὶ ἡ Γερμανία ὑπὸ Πρίγκηπος Μπύλωβ. — Ἡ δια-
νοητικὴ Ἑυρώπη καὶ ὁ πόλεμος ὑπὸ Ἀρίστου Καμπάνη. — Τὸ δικαίωμα τοῦ
πολέμου ὑπὸ στρατηγοῦ Μπερνάρδι. — Σελίδες δόξης τῆς Βυζαντινῆς Μουσι-
κῆς ὑπὸ Κ. Α. Ψάχου. — Ἡ Θεία Κωμωδία τοῦ Δάντη ὑπὸ Εὐγενίου Πε-
τέρφου. — Ἡ «Τετραπέρατη Σαλαμάνδρα» (διήγημα) ὑπὸ Πάουλ Σαίνταν.*

*Τὸ Δεκαπενθήμερον : Ἡ Μουσικὴ ὑπὸ Ι. Μ. — Ἡ Ζωγρα-
φικὴ ὑπὸ Παύλου Νισβάνου. — Πολιτικὰ Χρονικά. — Βιβλιογραφικὸν Δελτίον.*

ΕΤΟΣ Α'. — ΤΕΥΧΟΣ 2^{ΟΝ}

ΑΘΗΝΑΙ Θ Θ Θ Θ 1916

ΓΡΑΦΕΙΑ : Ὀδὸς Σταδίου 24 =

ΒΑΣΙΛΕΥΟΜΕΝΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΟΥΧΙ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΙΚΗ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ¹

I. Δύο είναι αἱ μέθοδοι τῆς ἐξετάσεως τῶν πολιτικῶν θεσμῶν χωρὰς τινός. Ἡ μὲν μία, ἡ νομικὴ βάσιν ἔχει τὸ γραπτὸν δίκαιον (2), τὸ Σύνταγμα τοῦτέστι καὶ τοὺς ἐπ' αὐτοῦ βασιζομένους ὀργανικοὺς νόμους, ἡ δὲ ἄλλη, ἡ κοινωνιολογικὴ, βάσιν ἔχει τὴν ἐν τῇ πράξει διαμόρφωσιν τῶν ἐγγράφων θεσμῶν καὶ ἀποδίδει οὐχὶ τὴν θεωρητικὴν ἐμφάνισιν τῆς πολιτικῆς μηχανῆς, οἷα δηλ. ὠφελεῖν αὐτὴ νὰ εἶναι κατὰ τὰς γραπτὰς αὐτῆς πηγὰς, ἀλλὰ τὴν μηχανὴν ταύτην οἷα πράγματι ἐμφανίζεται (3).

(1) Ἀφορμὴν εἰς τὴν προκειμένην μελέτην ἔδωκεν ἡ ἐν σελ. 129 ἐπιτ. τῆς «Μηνιαίας Ἐπιθεωρήσεως» (τεῦχος 2ον τῆς 15 Ἀπριλίου 1916) δημοσιευθεῖσα διατριβὴ τοῦ *Γ. Φιλαρέτου* μετὰ τὸν τίτλον «Μορφὴ Ἑλληνικοῦ πολιτεύματος. Βασιλευομένη δημοκρατία οὐχὶ συνταγματικὴ μοναρχία».

(2) Κατὰ τὴν ἀντίληψιν ἡμῶν μὴ δυναμένην, ὡς εἰκόσ, ν' ἀναπτυχθῇ εὐρύτερον ἐντεῦθεν δίκαιον ἐξ ἐθίμων εἶναι νοητὸν μόνον ἐφ' ὅσον ρητῶς ἤθελεν ἐπιτρέψει τοῦτο ἡ πανηγυρικῶς ἐκδηλουμένη θέλησις τῆς κραιούσης τάξεως.

(3) Περὶ τῶν δύο τούτων μεθόδων βλ. ἐν ἐκτάσει *N. N. Σαριπόλου*, Σύστημα Συνταγμ. δ. καὶ Γεν. δημ. δ. Α'. 1903 σελ. 6 ἐπιτ. Ἄδικος ὅμως ἡ ἐκεῖ κατὰ τῆς νομικῆς μεθόδου ἐκφερομένη κατηγορία, ὅτι εἶναι μέθοδος «τῶν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον a priori συστημάτων». Τοῦτο θ' ἀπετέλει νομικὴν μεταφυσικὴν. Ἡ νομικὴ μέθοδος εἶνε, ὡς καὶ ἡ κοινωνιολογικὴ, ἐπιστημονικὴ μέθοδος βασιζομένη ἐπὶ τῆς ἐμπειρίας. Ἡ διαφορὰ ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι ἀντικείμενον τῆς ἐρεῦνης κατὰ μὲν τὴν νομικὴν μέθοδον ἀποτελεῖ τὸ γραπτὸν δίκαιον ἢ τὸ τῇ βουλήσει αὐτοῦ δημοουργηθὲν ἔθιμον, κατὰ δὲ τὴν κοινωνιολογικὴν τοιαύτην τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα, οἷα ἐμφανίζονται ἀνεξαρτήτως τῶν ρυθμιζόντων αὐτὰ κινήσεων. Οὕτως, ἐνῶ ἡ νομικὴ μέθοδος ἄγει εἰς τὸ πόρισμα, ὅτι πᾶς φονεὺς τιμωρεῖται, ἡ κοινωνιολογικὴ τοῦναντίον ἀποκαλύπτει ὅτι ἐπιτρέπεται ὁ φόνος μοιχαλίδος συζύγου ὑπὸ τοῦ συζύγου ἢ ἐρωτομανοῦς ἀδελφῆς ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ. Ἐὰν δὲ καὶ καθ' ὅσον αἱ κοινωνικὰ αὐτὰ συνθήκαι ἤθελον ἀναγνωρισθῆ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ὀρθὴν διδασκαλίαν τοῦ Dicey οὐχὶ ὡς τοιαῦται ἀλλ' ὡς δίκαιον ἐξ ἐθίμου τότε αἱρεται ὁ δυνατισμὸς τῆς μεθόδου.

Ἡ ἀπὸ ἑκατέρας τῶν μεθόδων κούτων ἐξέτασις τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτεύματος καὶ ἰδίᾳ τῶν τελευταίων κινήσεων τῆς πολιτειακῆς μηχανῆς καθίσταται ἀναγκαία ἀφ' ἧς ἡ θεωρουμένη ὡς ὀριστικῶς ἐκλιπούσα μέθοδος τῆς διακηρύξεως τοῦ κινδύνου τῶν συνταγματικῶν θεσμῶν ἐπανήλθεν ἀτυχῶς ἀπὸ τινος χρόνου ἐπὶ τῆς σκηρῆς καὶ ἀφ' ἧς ἐν τῶν πολιτικῶν κομμάτων τῆς χώρας, εὐρὸν τὰς κινήσεις ἐκείνας ὡς ὀποτελούσας ἐκτροχιασμόν ἐκ τοῦ συνταγματικοῦ καθεστώτος, διεμαρτυρήθη κατ' αὐτῶν διὰ πανηγυρικῆς ἀποχῆς ἐκ τῆς πολιτικῆς σκηρῆς, εἰς ἣν λόγῳ καὶ νῦν ἔτι ἐμμένει, μολονότι ἡ τελευταία ἐξασθένεισις τῆς διαμαρτυρίας ταύτης δύναται ἴσως νὰ ἐρμηνευθῆ καὶ ὡς σιωπηρὰ ἀπαροχὴ ἐγκαταλείψεως τῆς περὶ ἀντισυνταγματικότητων ἐκδοχῆς. Ἄν ὅμως εἶναι ἀναγκαία ἡ προκειμένη ἔρευνα, εἶναι συγχρόνως δυσχερестаίτη διὰ τὸν ἐκτὸς τῆς πολιτικῆς διαπάλης ἰστάμενον ἐπιστήμονα, διότι πρόκειται περὶ κρίσεως συγχρόνων γεγονότων, ὧν ἐξακολουθεῖ εἰσεῖται ἡ ἐνέργεια καὶ δὴ τοιούτων, ὧν ἡ κριτικὴ διήρρεσεν ἤδη τοὺς πολίτας καὶ τοὺς πολιτειολογοῦντας, ἀναλόγως τῶν ἄλλων πολιτικῶν αὐτῶν πεποθήσεων εἰς δύο ἀντίθετα στρατόπεδα. Ἡ ἔρευνα ἡμῶν προσεπάθησε νὰ μὴ ὀπτομακρυνθῆ ποσῶς τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐπιπέδου (4) καὶ ν' ἀποφύγη κατὰ τὸ δυνατόν πᾶσαν ἐπιρροὴν τῶν πολιτικῶν ἀντιλήψεων ἐπὶ τῶν συγχρόνων πολιτικῶν ζητημάτων.

☆☆☆

II. Προϋποθέτων ὡς γνωστὰς τὰς διακρίσεις τῶν πολιτευμάτων καὶ τὴν μέχρι σήμερον ἐξέλιξιν αὐτῶν, ἧτις ἀναγκαίως στερεῖ πρακτικῆς ὠφελείας διὰ τὸν σημερινὸν μελετητὴν τὰ κυρίως ἢ ἐν παρόδῳ θίγοντα τὸ θέμα τοῦτο χωρῖα τῶν προγόνων ἡμῶν φιλοσόφων, ἱστορικῶν ἢ καὶ τραγικῶν (5), δὲν θέλω ἐπεκταθῆ εἰς ἀνάπτυξιν τῆς περὶ αὐτῶν ἐπιστημονικῆς θεωρίας.

Ἡ μορφή τοῦ σημερινοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτεύματος, κατ' ἀντίθεσιν

(4) Τοῦτο καθίσταται ἀναγκαῖον καὶ ἐκ τοῦ λόγου ὅτι πολλάκις ἐν τῇ πολιτικῇ συζητῆσει οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες λησμονοῦν τὰ διδάγματα τῆς ἐπιστήμης. Οὕτως ὁ **Ἐλ. Βενιζέλος** ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ **Φιλαρέτου** ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 146 παρατιθεμένη ἀγορεύσει αὐτοῦ συγγέει τὴν συνταγματικὴν βασιλείαν πρὸς τὴν βασιλευομένην δημοκρατίαν, θεωρῶν ταύτας ὡς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν μορφήν πολιτεύματος.

(5) Τὰ διδάγματα αὐτῶν ἐν πάσῃ ἀφθονίᾳ θέλει εὔρει ὁ ἀναγνώστης εἰς τὴν προσημειωθεῖσαν μελέτην τοῦ **Φιλαρέτου**, ἐνθα καὶ αὐτὸς ὁ θεσμὸς τῆς ἀντιπολιτεύσεως χάρις εἰς δύο χωρῖα τοῦ **Σοφοκλέους** ἀποκτᾷ «πατρίδα μὲν τὸν ὑψηλὸν αἰθέρα, πατέρα δὲ τὸν Ὀλυμπον» (αὐτ. σελ. 140).

πρὸς τὴν μέχρι τοῦ 1844 ἀπόλυτον μονορχίαν τοῦ Ὀθωνος καὶ τὴν ἔκτοτε μέχρι τοῦ ἐν ἰσχύϊ Συντάγματος λειτουργήσασαν συνταγματικὴν βασιλείαν, εἶναι ἀναμφιβόλως ἡ τῆς βασιλευομένης δημοκρατίας (6). Κυρίαρχον ὄργανον τοῦ Κράτους εἶναι μόνος ὁ λαὸς (ἄρθρ. 21), ὅστις μόνος θέτει καὶ ἀναθεωρεῖ τὸ Σύνταγμα (ἄρθρ. 108), καθορίζων τὰς διαφόρους λειτουργίας τοῦ κράτους καὶ τάσων ἐκάστη αὐτῶν τὰ οἰκεία ὄργανα, ὧν ἐν ὀποτελεῖ καὶ ὁ Βασιλεὺς, συνεργαζόμενος μὲν μετὰ τῆς Βουλῆς ἐν τῇ ἀσκήσει τῆς νομοθετικῆς λειτουργίας (ἄρθρ. 22), ἀσκῶν δὲ μόνος τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν (ἄρθρ. 27), ἐν πάσῃ ὁμως περιπτώσει μὴ ἔχων ἄλλα δικαιώματα πλὴν ἐκείνων, ἅτινα ρητῶς ἀπονέμει εἰς Αὐτὸν τὸ Σύνταγμα καὶ οἱ πρὸς αὐτὸ συνάδοντες νόμοι (ἄρθρ. 44). Αἱ διατάξεις αὗται καὶ μόναι εἶναι ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι καθορίζουν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ γραπτοῦ δικαίου τὴν μορφήν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτεύματος (7).

Ἄλλ' ἐὰν ἀναντιρροῆτως τὸ ἐν ἰσχύϊ Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος δίδει τοιαύτην μορφήν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν πολίτευμα, εἶναι ἐξ ἴσου ἀναμφιβόλον, ὅτι δίδει ὀρισμένα δικαιώματα εἰς τὸν Βασιλέα, τῶν ὁποίων ἡ χρῆσις πᾶν ἄλλο ἀποτελεῖ ἢ ἀντισυνταγματικότητα—τοῦναντίον δέ, ἀποτελοῦσα ἐνάσκησιν τῶν ἐκ τοῦ Συντάγματος ὑπὸ τοῦ «κυρίαρχου ὄργάνου», τοῦ λαοῦ ἀνατεθειμένων αὐτῷ δικαιωμάτων, τῆς κατὰ τὸ Σύνταγμα ἀρμοδιότητος αὐτοῦ, δέον ὑπὸ συγκεκριμένας προϋποθέσεις νὰ θεωρηθῆ συνταγματικὴ ὑποχρέωσις τοῦ ὁμοσάντος πιστὴν εἰς τὸ Σύνταγμα Βασιλέως. Οὕτως ἐκ τοῦ Συντάγματος ὁ Βασιλεὺς διορίζει καὶ παύει ἐλευθέρως τοὺς Ὑπουργοὺς (ἄρθρ. 31), διότι «εἰς τὸν Βασιλέα ἀνήκει ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία» (ἄρθρ. 27). Εἶναι δὲ ἡ ἐκτελεστικὴ λειτουργία ἀνεξάρτητος τῆς νομοθετικῆς ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι τὸ Σύνταγμα, πλὴν ἐξαιρέσεών τινων καθ' ἃς πράξεις τινὲς αὐτῆς χρήσουσιν ἐγκρίσεως τῆς Βουλῆς, (ἄρθρ. 60, 99, 32 ἐδ. 2), θέλει κατὰ κανόνα τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ἐνεργοῦσαν τὰ ἔργα αὐτῆς μόνον ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ Συντάγματος καὶ τῶν νόμων καὶ πρὸς προαγωγὴν τῶν συμφερόντων τοῦ κράτους ἐπὶ ὀρισμέναις συνεπειαῖς ποινικῆς καὶ ἀστικῆς μορφῆς κατὰ τῶν ὑπευθύνων ὑπουργῶν (8) ἀνευ

(6) Ἀρίστην λεπτομερῆ ἀνάπτυξιν δίδει ὁ **N. N. Ζαρίπολος**, Ἑλλ. Συντ. δίκαιον 1915. Α' σελ. 56 ἐπ. §§ 6-9. Βλ. καὶ Wamwetzos ἐν Jahrbuch der intern. Vereinigung f. vergl. Rwiss IX 1442 καὶ 1477.

(7) Σημαντικὴ ὡσαύτως εἶναι ἡ διάταξις τοῦ ἄρθρ. 23, καθ' ὃ καὶ ἡ Βουλὴ μόνη δύναται νὰ προτείνῃ νόμον, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ἀναγκαῖως ἡ ἀρνησις τῆς κυρώσεως νομοσχεδίου δὲν δύναται νὰ γίνηται παρὰ σπανιώτατα.

(8) ἄρθρ. 29, 30, 79, 80 καὶ νόμοι 586 τοῦ 1876 καὶ 606 τοῦ 1877.

ἄλλης ἐπεμβάσεως τοῦ λοῦκοῦ παράγοντος, ἐκτὸς τῆς ἐνασκήσεως τῆς ποινικῆς ἀγωγῆς κατὰ τὸ ἄρθρ. 10 τοῦ σημειωθέντος ὑπ' ἀριθ. 586 νόμου, ἐνῶ τούναντίον δίδει εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐκτελεστικῆς λειτουργίας δικαίωμα συνεργασίας ἐν τῇ νομοθετικῇ λειτουργίᾳ, καθιστᾷ ἐπομένως δυνατόν εἰς τὸν Βασιλέα νὰ διοικῇ μὲν κατὰ τοὺς νόμους, νὰ μὴ ἐφαρμόξῃ ὅμως ἐπιταγὰς τοῦ λαοῦ παρὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ βούλησιν ἐκδηλουμένην διὰ τῆς κυρώσεως τοῦ ὑπὸ τῆς Βουλῆς ψηφισθέντος νομοσχεδίου (ἄρθρ. 36) ἐφ' ὅσον φυσικὰ τοῦτο δὲν προέρχεται ἐξ αὐτοῦ (ἄρθρ. 23). Ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει, ἐφ' ὅσον ὁ Βασιλεὺς ἀσχεῖ τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν δι' Ὑπουργῶν διοριζομένων καὶ παυομένων ἐλευθέρως ὑπ' αὐτοῦ (καὶ εἶναι φυσικόν, ὅτι ὁ Βασιλεὺς θέλει προσλαμβάνει ὡς Ὑπουργοὺς μόνον τοὺς δεχομένους ν' ἀναλάβωσιν τὴν εὐθύνην τῶν πράξεων αὐτοῦ), εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ὅτι οἱ Ὑπουργοὶ δέον ν' ἀπολαμβάνωσιν τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ Βασιλέως μόνον. Ἡ πλειοψηφία τῆς Βουλῆς δύναται νὰ μὴ ἐγκρίνῃ τὸν προϋπολογισμόν καὶ ἀπολογισμόν ἢ τὰς συναφθεῖσας συνθήκας, ἀλλ' ἐκ τοῦ Συντάγματος οὐδὲν ἔχει δικαίωμα νὰ ἐκφράξῃ ἔλλειψιν ἐμπιστοσύνης πρὸς Ὑπουργόν, ὅστις ὡς ὄργανον τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἀνέλαβε τὴν εὐθύνην πράξεως τοῦ Βασιλέως συμφώνου πρὸς τοὺς νόμους ἢ μὴ βλαπτούσης δολίως τὰ συμφέροντα τοῦ Κράτους, (διότι ἐφ' ὅσον τοῦτο δὲν συμβαίνει, ὑπάρχει ἢ περιπτώσεις τῶν ἀνωτέρω σημ. 7 περὶ ὑπουργικῆς εὐθύνης ἐκτεθέντων) πολὺ δὲ ὀλιγότερον νὰ ὑποδεικνῇ εἰς τὸν Βασιλέα τὰ ὄργανα δι' ὧν οὗτος θέλει ἐνασχεῖ τὰ ἐκ τοῦ Συντάγματος ἀνατεθειμένο αὐτῷ καθήκοντα.

Περαιτέρω ὁ Βασιλεὺς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ διαλύῃ τὴν Βουλὴν» (ἄρ. 37) ἄνευ περιορισμοῦ εἰς τὸ δικαίωμα τοῦ Βασιλέως ὅπως ἀναστέλλῃ τὰς ἐργασίας τῆς Βουλῆς. Εἶναι ὅμως εὐνόητον, ὅτι ἐλαχίστη θέλει γίνεσθαι χοῆσις τοῦ δικαιώματος τούτου ἂν ἡ Βουλὴ περιορίζεται εἰς τὰ ἐκ τοῦ Συντάγματος ἀπορρέοντα ἔργα αὐτῆς (μὴ ἀναμεινυμένη τ. ἔ. καὶ εἰς τὴν διοικητικὴν λειτουργίαν, ὡς κατωτέρω θέλομεν ἀναπτύξει), ἐφ' ὅσον ὁ Βασιλεὺς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ μὴ κυρώνῃ τὰς μὴ συμφωνούσας πρὸς τὴν γνώμην του νομοθετικὰς σκέψεις αὐτῆς.

Τὰ δικαιώματα ταῦτα τοῦ Βασιλέως (9) ὄχι μόνον δὲν εἰσάγουσιν τὴν ἀπολυταρχίαν, ὅπως συνειθίζει νὰ ἐκφράζεται ἢ ἐκάσποτε

(9) Οἱ Ὑπουργοὶ μόνον τὴν εὐθύνην τῶν πράξεων τοῦ Βασιλέως φέρουσιν, ὅποια ἄλλως τε πράγματι δὲν ὑφίσταται, ὅταν αὐταὶ εἴνε σύμφωνοι μὲ τὸ Σύνταγμα καὶ τοὺς νόμους τοῦ κράτους ἢ δὲν φέρουν ἐκ προθέσεως βλάβην εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ κράτους.

ὑπὲρ τῶν «θεσμῶν» ἀμυνομένη ἀντιπολιτευτικὴ φρασεολογία (10), ἀλλὰ προσαρμονίζοντα πλήρως εἰς τὸ σύστημα τῆς βασιλικῆς δημοκρατίας, εἶναι μὲ ἄλλας λέξεις ὄχι δικαιώματα ἀπολύτου μονάρχου, ὄχι καὶ δικαιώματα συνταγματικοῦ μονάρχου, ἀλλὰ δικαιώματα δημοκρατικοῦ Βασιλέως, ἐνασχοῦντος αὐτὰ οὐχὶ ἐλέω Θεοῦ, οὐχὶ «ἀνθεκάστως», ἀλλὰ βουλήσει λαοῦ, ὅστις διὰ τοῦ Συντάγματος ἀπένειμε ταῦτα εἰς τὸν Βασιλέα, ἀποτελοῦν τὴν ἀρμοδιότητα τοῦ ἐκ γενετῆς καὶ κληρονομικοῦ Βασιλικοῦ Προέδρου τῆς ἑλλην. βασιλευομένης δημοκρατίας. Ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς βασιλικῆς δημοκρατίας, τὰ διακρίνοντα αὐτὴν ἀπὸ τῆς συνταγματικῆς μοναρχίας εἶναι αἱ ἐξουσίαι περὶ ὧν τὰ ἄρθρ. 21, 44 καὶ 108 τοῦ Συντάγματος. Τούτων ὑπαρχόντων, ὑπάρχει βασιλικὴ δημοκρατία. Ἄλλ' ἡ ἰδέα τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ, ἡ ἰδέα περὶ τοῦ λαοῦ ὡς τοῦ κυρίαρχου ὄργανου οὐδαμῶς ἀπαιτεῖ τὸν κοινὸν ὑπεψτισμόν, ἀποτελοῦντα, ὡς εὐρύτερον θέλει ἀνατινθῆναι κοπωτέρω, ἀνάμειξιν τῆς Βουλῆς εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ μόνου ἀρμοδίου πρὸς τοῦτο κατὰ τὸ σύστημα Βασιλέως ἐνάσκησιν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, δυνάμενον δὲ νὰ συμβιβασθῇ καὶ μὲ συνταγματικὴν μοναρχίαν ἀκόμη, ἐφ' ὅσον κυρίαρχον ὄργανον τοῦ κράτους παραμένει ὁ Μονάρχης. Εἶναι βεβαίως παρ' ἡμῖν κυρίαρχος ὁ λαός, ὡς διακηρύσσει τὸ ἄρθρ. 21 τοῦ Συντάγματος. Ἄλλ' αὐτὸς ἀκριβῶς ὁ κυρίαρχος λαός ὁ ἐν ἐπαναστάσει ἐκδηλώσας τὴν κυρίαρχον αὐτοῦ βούλησιν (οὐχὶ ἐπομένως ὁ λαβὼν παραχωρηθὲν αὐτῷ ὑπὸ Μονάρχου Σύνταγμα λαός, ὡς ἐκεῖνος τοῦ 1844) ἢ θέλησε Βασιλέα ἀσχοῦντα τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν, διορίζοντα καὶ παύοντα τοὺς Ὑπουργοὺς καὶ διαλύοντα τὴν Βουλὴν, διότι γνωρίζων τὸν ἴδιον αὐτοῦ χαρακτῆρα ἢ θέλησε τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτῷ ἀμετόχους καὶ μακρὰν ἰσταμένους τῆς ἐνεργοῦ διοικήσεως, ἐποπτεύοντας μὲν καὶ παρακολουθοῦντας αὐτὴν καὶ ἐπαναφέροντας εἰς τὴν κανονικὴν τροχίαν ἐν περιπτώσει καταπατήσεως τῶν νόμων ἢ καταδολεῦσεως τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων, μὴ διοικοῦντας ὅμως, μὴ συγκεντροῦντας ἐν ἑαυτοῖς τὴν ἰδιότητα τοῦ ἐλέγχοντος καὶ ἐλεγχομένου. Διότι μόνον οἱ μὴ θέλοντες νὰ ἴδουν μὲ ἀνοικτοὺς ὀφθαλ-

(10) Οὕτω τελευταῖον ἐν τῷ ἄρθρῳ «Νέα Βασιλικὴ Συνέντευξις» (Κῆρυξ ἀρ. θ τῆς 1ης Μαΐου 1916) καὶ τῷ ἄρθρῳ «Τὸ Συνταγματικὸν ζήτημα» (Κῆρυξ ἀριθ. 10 τῆς 8 Μαΐου 1916) καὶ «Τὸ Σύνταγμα ἐπὶ Βασιλέως Γεωργίου» (αὐτόθι). Ἄλλὰ τὰ ἄρθρα ταῦτα, περιέχοντα κομματικὴν μᾶλλον πολεμικὴν, δὲν μαρτυροῦν καθαρῶς διακεκριμένης ἐπιστημονικῆς ἐννοίας οὔτε δύναται ν' ἀξιόσουν ἐπιστημονικὴν βαρῦτητα.

μοὺς δύνανται νὰ θέωουν ὑπὸ ἀμφισβήτησιν, ὅτι ἡ ἀτυχὴς κοινοβουλευτικὴ τάσις εἰς στενὰ περιβάλλοντα, ὡς τὸ Ἑλληνικόν, ὀδηγεῖ εἰς κακοδαιμονίαν, κατὰ τῆς ὁποίας παρουσιάσθη ὡς φάρμακον ἡ περίεργος αὐτοεπανάστασις τοῦ 1909. Ὁ πιέζων τὸν ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ πολίτης καὶ δι' αὐτοῦ προξενῶν ἀνωμαλίαν εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς διοικητικῆς μηχανῆς, ἥτις ἐκινεῖτο ὑπὸ τῆς πλειοψηφίας τῆς λαϊκῆς ἀντιπροσωπείας ὅταν εἶδε πρὸ αὐτοῦ τὸ ἴδια χειρὶ δημιουργηθὲν βάρανθρον, ἐπανεστάτησε πρὸς στιγμὴν καθ' ἑαυτοῦ καί, διαρκούντος τοῦ ἐπαναστατικοῦ μένους, ἐψήφισεν ἀποκεντρωτικὸν νόμον, διεδήλωσε δηλ. ἀπαξ ἔτι τὴν διοικητικὴν του ἀνεκτικότητα, τὴν ἀνάγκην ὅπως ἡ Βουλὴ ἀπόσχῃ τῆς ἐνεργοῦ διοικήσεως.

Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀπόλυτος, δὲν εἶναι κἂν συνταγματικὸς μονάρχης, ὁ ἐλευθέρως διορίζων καὶ παύων τοὺς Ὑπουργοὺς τοῦ Βασιλέως, ἀνεξαρτήτως τῆς πλειοψηφίας τῆς Βουλῆς. Ἄν δέ, κατὰ τὰ κατωτέρω ἀναπτυσσόμενα, αἱ κατὰ τὸν Dicey «συνταγματικαὶ συνθήκαι» ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν περιήγαγον εἰς ἀχρησίαν βασιλικά τινα δικαιώματα, ὁ προσπαθὼν νὰ ἐπαναφέρῃ τὰντα εἰς τὴν ζωὴν Βασιλεὺς δὲν ἀνατρέπει τὸ πολίτευμα, ἀλλ' ἀκριβῶς ἐμφυσᾷ νέαν ζωὴν εἰς τὸ ἀνατραπέν ἢ ἀνασθητήσων πρὸς καιρὸν πολίτευμα, ἐπαναφέρει τὸ κράτος τοῦ νόμου, ὡς πράττει τὸ δικαστήριον, τὸ μὴ ἀπαλλάσσει τὸν δολοφόνον μοιχαλίδος συζύγου καὶ μὴ δεχόμενον, ὅτι αἱ συνεχεῖς ἀθωώσεις τοιούτων δολοφόνων ἀνεκίρουν τὴν ἀρχὴν, ὅτι ὑπὸ ὥρισμένας συνθήκας ὁ φονεὺς δὲν τιμωρεῖται μὲ θάνατον, ἀλλὰ χειροκροτεῖται!

Ἄν ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἔχῃ ἀντίθετον γνώμην καὶ θέλῃ νὰ περιορίσῃ τὴν ἀρμοδιότητα τοῦ Βασιλέως, εἶναι ἐλεύθερος καθ' οἰονδήποτε τρόπον νὰ ἐκδηλώσῃ τὴν βούλησίν του, προβαίνων καὶ ἄνευ ἀνάγκης τηρήσεως τοῦ ἀρθ. 108 τοῦ Συντάγματος καὶ πρὸ τῆς δεκαετίας ἔτι εἰς τροποποίησιν τῶν θεμελιωδεδεσμένων αὐτοῦ διατάξεων καὶ περιορισμὸν τῶν βασιλικῶν δικαιωμάτων (11). Μέχρις οὗ πράξῃ τοῦτο ὁ κυρίαρχος λαὸς, ὁ Βασιλεὺς, ἐνασκῶν τὴν συνταγματικὴν αὐτοῦ ἀρμοδιότητα, τηρεῖ τὸ Σύνταγμα καὶ σέβεται τὸ ἰσχυρὸν πολίτευμα τῆς βασιλευμένης δημοκρατίας.

III. Ἄν ἰσαύτη εἶναι ἡ νομικὴ ἀποψις τοῦ ζητήματος, ἡ κοινωνιολογικὴ ὅμως ἔρευνα ἐμφανίζει οὐσιώδεις παραλλαγάς, ἀνατρεπούσας σχεδὸν τὸ συνταγματικὸν καθεστῶς. Τοιοῦτοτρόπως ἐν τῇ πράξει κατὰ τὴν μέχρι καὶ τῆς 8 Αὐγούστου 1910 περίοδον τοὺς μὲν Ὑπουργοὺς

(11) Ὅτι τοῦτο εἶνε δυνατόν καὶ ἄνευ «ἐπαναστάσεως» βλ. Jahrb. ἐθν. ἀνωτ. σελ. 1476-1479.

διορίζει κατὰ κανόνα ὁ Πρόεδρος τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, τοῦ Βασιλέως ἐνασκούντος ἀσθενέστατον veto, τὸν δὲ Πρωθυπουργὸν διορίζει τύποις μὲν ὁ Βασιλεὺς πράγματι δὲ ὁ λαὸς, ὁ δίδων εἰς αὐτὸν τὴν πλειοψηφίαν τῆς Βουλῆς. Κατ' οὐσίαν, ὡς ὀρθῶς διατυπώνει ὁ Σαρίπολος υἱὸς (12), ὁ Πρωθυπουργὸς «ἐκλέγεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ διὰ καθολικῆς καὶ ἐμμέσου ψηφοφορίας, τῶν βουλευτῶν ἀποτελούντων, οὕτως εἰπεῖν, τοὺς ἐλέκτορας». Ἐνῶ δὲ κατὰ τὸ Σύνταγμα ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκτελεστικῆς λειτουργίας ἔχει ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς νομοθετικῆς λειτουργίας προτείνων σχέδια νόμου καὶ πρὸ παντὸς ἔχων τὸ δικαίωμα τῆς κυρώσεως τῶν ὑπὸ τῆς Βουλῆς ψηφισομένων νομοσχεδίων, κατ' οὐσίαν ὁ μὲν Βασιλεὺς κυροῖ πάντοτε τοὺς νόμους καὶ οὐδαμῶς μετέχει εἰς τὰς προτάσεις νόμων, τὰς ὁποίας, ἐφ' ὅσον δὲν ὑποβάλλουν μεμονωμένοι βουλευταί, ὑποβάλλει ἢ ἐπὶ τῆς πλειοψηφίας τῆς Βουλῆς στηριζομένη Κυβέρνησις, ἢ δὲ Βουλὴ τοῦναντίον διοικεῖ, ὑποδεικνύουσα αὐτῇ εἰς τὸν Βασιλέα τοὺς Ὑπουργοὺς καὶ μὴ ἀνεχομένη τοιούτους στερουμένους τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς, καὶ ἂν ἔτι δὲν παρενόμησαν οὐδὲ ἔβλαψαν δολίως τὰ συμφέροντα τοῦ Κράτους. Εἰς μίαν καὶ μόνην περίπτωση ὁ Βασιλεὺς παύει καὶ διορίζει Πρωθυπουργόν, ὅταν τ.ἔ. συγχρόνως διαλύῃ τὴν τυχὸν ἀρνούμενην νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν νέαν Κυβέρνησιν Βουλὴν καὶ τοιοῦτοτρόπως ζητῇ νὰ διαπιστωθῇ διὰ νέων ἐκλογῶν, ἂν ἡ μέχρι τοῦδε Κυβέρνησις καὶ ἡ πολιτικὴ αὐτῆς ἑξακολουθοῦν ἀπολαύουσαι τῆς λαϊκῆς ἐμπιστοσύνης. Ἀνεξαρτήτως τῆς περιπτώσεως ταύτης, ἡ πλειοψηφία τῆς Βουλῆς ἀσκει τὴν τε νομοθετικὴν καὶ τὴν ἐκτελεστικὴν λειτουργίαν κατὰ τὸ δοκοῦν, διὰ τὴν ἔλλειψιν δὲ πολιτικῶν κομμάτων καὶ ἐπομένως ἰδεολογικῆς συνοχῆς μεταξὺ βουλευτῶν καὶ ἐκλογέων ἢ τὰς λειτουργίας ταύτας ἀσκούσα ὀλιγαρχία ὀλίγων ἀπέχει τῆς τυραννίδος, καθὸ πρὸς τὸ ἴδιον πρωτίστως συμφέρον ἐνεργοῦσα. Ὁ Βασιλεὺς, ἀπειπολήσας πάσας τὰς ἐξουσίας αὐτοῦ, εἰς ἐλαχίστας μόνον περιστάσεις ἐπενέβη ἐνεργῶς ἵνα ἀντικαταστήσῃ κυβερνήσεις στηριζομένας ἐπὶ τῆς πλειοψηφίας τῆς Βουλῆς — ἀλλὰ καὶ τοῦτο προσωρινῶς μέχρις οὗ διὰ νέων ἐκλογῶν ὑποδεχθῇ αὐτῷ ἡ νέα Κυβέρνησις τῆς χώρας. Τοιοῦτοτρόπως ἡ μὲν φιλοτιμία τῶν λαϊκῶν μαζῶν ἱκανοποιήθη, ἡ δὲ ἐπελθοῦσα ἐκ τοῦ συστήματος κακοδαιμονία εὔρε τὸν Βασιλέα ὄχι μόνον τυπικῶς ἀλλὰ καὶ οὐσιαστικῶς ἀνεύθυνον, ἐφ' ὅσον πιστῶς ἠκολούθησε τὴν βούλησιν τῆς πλειοψηφίας τῆς Βουλῆς, καὶ ὁ συνεργασθεὶς εἰς τὴν ἀνατροπὴν τοῦ συνταγματικοῦ καθεστῶτος Βασιλεὺς, ἀφοῦ δορυμύτατα κατεκρίθη ἐν ζωῇ, ἠτύχησε ν' ἀ-

(12) Ο. C. σελ. 124.

πολαύση μετά θάνατον συγκλητικῶν ἐγκωμίων τῆς «κατ' ἐξοχὴν» συνταγματικότητος αὐτοῦ! (13)

Τὴν ὀλιγαρχικὴν ταύτην μορφήν τοῦ πολιτεύματος ἀκολουθεῖ ἀπὸ τοῦ 1910 καὶ ἐφεξῆς τετραετοῦς περιόδου βίου μεταβολή. Ὁ Προϋπουργὸς διορίζει, ὄχι μόνον τοὺς Ὑπουργοὺς ἀλλὰ καὶ τοὺς βουλευτάς, αὐτὸς μὲν ἐκλεγόμενος ἀμέσως ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ὑποδεικνύων δὲ εἰς αὐτὸν τοὺς ἐκλεκτέους βουλευτάς, τῶν ἐκλογῶν ἀποτελουσῶν ἀπλῶς καὶ μόνον ἔγκρισιν τοῦ ὑπὸ τοῦ Προϋπουργοῦ γενομένου διορισμοῦ τῶν βουλευτῶν. Ὅχι πλέον ὁ Βασιλεὺς μόνος, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ Βουλὴ, ἡ μέχοι τοῦδε ἐμφανίζουσα ἀνεξαρτησίαν τινὰ γνώμης καὶ κατορθώνουσα νὰ «ρίψη» Κυβερνήσεις, στερεῖται πάσης ἐξουσίας, ἐφ' ὅσον τὰ μέλη αὐτῆς διορίσθησαν ὑπὸ τοῦ Προϋπουργοῦ, καὶ ὑποβιβάζεται εἰς ἀπλοῦν ληξιαρχὸν τῶν νόμων, ὡς ἐπιτυχέστατα διευπλώθη (14), μήτε τὴν διοίκησιν τοῦ δημιουργοῦ αὐτῆς δυναμένη νὰ ἐλέγξῃ, μήτε τὴν βούλησιν αὐτοῦ, μοναρχικῶς νομοθετοῦντος, νὰ ἐπιρρεάσῃ πως. Ἡ τυχαίως μάλιστα κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην συμπεσοῦσα λειτουργία τῆς συντακτικῆς ἐξουσίας συνετέλεσεν, ὅπως ἡ Προϋπουργικὴ δικτατορία τὸ μὲν προθῆ τὴν 12 Ὀκτωβρίου 1910 εἰς πραξικοπηματικὴν, νομιμοποιηθεῖσαν ἐκ τῶν ὑστέρων, διάλυσιν τῆς Γ' ἐν Ἀθήναις Συντακτικῆς Συνελεύσεως, τῆς ἐκπροσωπούσης τὸν φορέα τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας λαὸν (15), τὸ δὲ ὑποτάξῃ εἰς ἑαυτὴν πλήρως τὴν ἐκ τῶν ἐκλογῶν τῆς 28 Νοεμβρίου 1910 προελθοῦσαν Δ' ἐν Ἀθήναις Συντακτικὴν Συνέλευσιν καὶ ἀχθῆ ὡς εἰς οἰκειοποίησιν καὶ τῆς συντακτικῆς ἐξουσίας.

Τὸ σύστημα τῆς προϋπουργικῆς ἀπολυταρχίας ἀναμφιβόλως ἐρράγη ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1915. Ἄλλ' ὅπως ἡ κατάρριψις τοῦ συστήματος τούτου δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀνατροπὴ τῶν ὄρων τοῦ πολιτεύματος, οὕτω καὶ τῆς συνταγματικῆς ὀλιγαρχίας ἡ μεταβολὴ συμφώνως πρὸς τὸ συνταγματικὸν καθεστῶς βεβαίως δὲν ἀνατρέπει ἀλλ' ἀποκαθιστᾷ τὸ ἀνατραπὲν πολίτευμα. Πρὸς τὸ παρὸν πάντως δὲν ἐπλήγη τὸ κοινοβουλευτικὸν καθεστῶς. Ἡ μὲν κατὰ Φεβρουάριον 1915 ἀντικατάστασις τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἡ μετ' αὐτὴν διάλυσις τῆς Βουλῆς καὶ ἐνέργεια τῶν ἐκλογῶν τοῦ Μαΐου ἦσαν σύμφωνα πρὸς τὸ πρὸ τῆς προϋπουργικῆς ἀπολυταρχίας κοινοβουλευτικὸν καθεστῶς, ἡ

(13) Βλ. ἐσχάτως τὰ ἀνωτ. σημ. 10 ἀναφερόμενα φύλλα τοῦ «Κήρυκος».
(14) Κ. Γουλιμῆς, Ἄρθρον «Ἀνάγκη πολιτικοῦ προγράμματος» εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 10851 τῆς 27 Φεβρουαρίου 1915 φύλλον τῆς «Ἀριστοτέλους».
(15) Βλ. Jahrb. ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 1440.

δὲ νέα παῦσις τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα αὐτὴν νέα διάλυσις τῆς Βουλῆς καὶ ἡ ἐνέργεια τῶν ἐκλογῶν τοῦ Δεκεμβρίου, ἦσαν οὐχὶ μόνον ἀπόρροια τῆς Συνταγματικῆς ἀνομιότητος τοῦ Βασιλέως, ἀλλὰ καὶ ἐπιβαλλόμενα πολιτικὰ καὶ ἀπολύτως κοινοβουλευτικὰ συνέπειαι, ἐφ' ὅσον ἡ ἐκ τῶν ἐκλογῶν τοῦ Μαΐου προελθοῦσα Βουλὴ δὲν εἶχε σαφῶς ἐκπεφρασμένην τὴν λαϊκὴν βούλησιν ὡς πρὸς τὴν τηρητέαν πολιτικὴν κατεύθυνσιν, ὑπῆρχον δὲ σοβαρὰ ἐνδόσημα, ὅτι ὡς πρὸς ταύτην ἡ Βουλὴ ἐκείνη δὲν ἐξεπροσώπει τὴν βούλησιν τῆς πλειοψηφίας (16).

Ἄλλ' ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως ἀνεραία ἐνάσκησις τῆς Συνταγματικῆς δικαιοδοσίας αὐτοῦ θίγει μὲν βεβαίως τὰς ἐπικρατησάσας «συνταγματικὰς συνθήκας» ἀλλὰ δὲν μεταβάλλει τὸν δημοκρατικὸν χαρακτῆρα τοῦ πολιτεύματος. Ἀποτελεῖ μόνον μεταβολὴν τῶν συνθηκῶν τούτων, ἧτις, ὡς κατέστη δυνατὴ ἄνευ παραβιάσεως τῆς μορφῆς τοῦ πολιτεύματος ἀπὸ τοῦ 1910 καὶ ἐντεῦθεν πρὸς τὴν μίαν κατεύθυνσιν, δὲν δύναται νὰ νοηθῆ διατιθᾷ ἢτο ἀδύνατος ἄνευ τοιαύτης παραβιάσεως πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ κύρους τῶν Συνταγματικῶν διατάξεων. Ἡ ἀληθὴς δημοκρατία δὲν συνίσταται εἰς τὸν τύπον τῶν ἐνασκούντων τὰς διαφόρους λειτουργίας τοῦ κράτους ὀργάνων. Ἄν ἡ δικαστικὴ λειτουργία ἀσπῆται ὑπὸ δικαστῶν ἰσοβίων, διοριζομένων μὲν ὑπὸ τοῦ Βασιλέως προσαγοιμένων δὲ καὶ μετατιθεμένων ὑπὸ Συμβουλίου ἀποτελεσθέντων ἐκ δικαστῶν καὶ παυομένων μόνον κατόπιν δικαστικῆς ἀποφάσεως (ἄρθρ. 87, 88, 90) χωρὶς νὰ μειοῦται ὁ δημοκρατικὸς χαρακτῆρ τοῦ πολιτεύματος, φαίνεται παρὰδοξον διατι ἦθλε συμβῆ τοῦτο ἂν καὶ ἡ ἐκτελεστικὴ λειτουργία ἐνασκήται ὑπὸ ἰσοβίου Βασιλέως, τῶν πράξεων τοῦ ὁποίου τὴν εὐθύνην φέρουν οἱ Ὑπουργοὶ μὴ ὄντες καὶ μόνιμοι καὶ ὑποκείμενοι εἰς τὴν ἐκ μέρους τῆς λαϊκῆς ἀντιπροσωπείας ποινικὴν δίωξιν, ἀφοῦ εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιστάσεις ταύτας οἱ ἐνασκούντες τὴν ἐκτελεστικὴν καὶ δικαστικὴν λειτουργίαν δὲν ἐνεργοῦσι τοῦτο ἐξ ἰδίας δυνάμεως ἢ ἐλέω Θεοῦ, ἀλλὰ ὡς ὄργανα τοῦ μόνου κυρίαρχου, λαοῦ. Δὲν πρέπει νὰ λησμονηθῆ, ὅτι αὐτὴ ἡ πρό

(16) Τὸ καὶ κατὰ τὸ κοινοβουλευτικὸν ἐτι καθεστῶς δικαίωμα τοῦ βασιλέως ὅπως διάλυσιν τὴν ἐκ τῶν ἐκλογῶν τοῦ Μαΐου προελθοῦσαν Βουλὴν ὑπεστηρίχθη ὑπὸ Wamwetzos «Die griechischen Wahlen zum Abgeordnetenhaus vom 31 Mai» 13 Juni 1915 ἐν Blätter für vergleichende Rwiss. u. Volkswirtschaftslehre, τευχ. 4]5 σελ. 97 ἐπιπ.

τοῦ πολέμου γερμανική σοσιαλιστική ὀργάνωσις, ἡ ὀρθοδοξότερα πασῶν τῶν σοσιαλιστικῶν ὀργανώσεων τῆς ὑδρογείου, εἶχεν ὡς θεμελιώδη ἀρχὴν τὴν κατὰ τὸ σοσιαλιστικὸν συνέδριον τῆς Χάγης ρῆσιν τοῦ Bebel ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς δὲν περιέχει εἰς τὸ πρόγραμμά του καὶ δημοκρατικὸν πολίτευμα, διότι ὑπάρχουν δημοκρατίαι κεφαλαιοκρατικώτεραι — καὶ δυνάμειθι νὰ προσθέσωμεν ἀπολυταρχικώτεραι — ἀπολύτων μοναρχιῶν.

Δύο εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς κατ' οὐσίαν ἀληθοῦς δημοκρατίας, τὸ μὲν ἢ χροιά τῆς νομοθεσίας, ἣτις καὶ μὲ γνήσιον δημοκρατικὸν πολίτευμα ἢμπορεῖ νὰ εἶναι ὀλιγαρχικὴ ὅπως καὶ τὰνάπαλιν μὲ ἀπόλυτον μοναρχίαν ἢμπορεῖ νὰ εἶναι σύμφωνος πρὸς τὰ συμφέροντα τοῦ μεγαλυτέρου ἀριθμοῦ τῶν πολιτῶν, τὸ δὲ ἢ ὑπὸ τῶν λαϊκῶν μαζῶν συνεχῆς παρακολούθησις τοῦ νομοθετικοῦ καὶ τοῦ διοικητικοῦ ἔργου, ἵνα μὴ οἱ ὀλίγοι ἢ ὁ εἷς, οἵτινες κατ' ἀνάγκην ἐνασχοῦσι τὰς πολιτικὰς λειτουργίας, πρᾶττωσι τοῦτο δι' ἰδιοτελεῖς σκοποὺς ἢ ἐπὶ βλάβῃ τῶν λαϊκῶν συμφερόντων, ἀλλ' ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὸ ἀγρυπνον βλέμμα τῆς λαϊκῆς πλειοψηφίας ἐνεργοῦν συμφῶνως πρὸς τὰ συμφέροντα αὐτῆς. Τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶναι δυνατὸν νὰ συμβαίη καὶ εἰς ἀπόλυτον μοναρχίαν ὡς ἐξ ἄλλου εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ συμβαίη εἰς δημοκρατικὰ πολιτεύματα, ὡς δὲν συμβαίνει ἐν Ἑλλάδι· λόγῳ τῆς ἀτελοῦς πολιτικῆς μορφώσεως τῶν λαϊκῶν μαζῶν. Καθ' ὅσον μάλιστα ἀφορᾷ τὸν ἐλεγχον τῆς διοικητικῆς λειτουργίας, ἂν οὗτος εἶναι εὐχερέστατος μὲ ὑπουργοὺς λαμβανομένους ἀπὸ τὸν Βασιλέα ἐκτὸς τῆς πλειοψηφίας τῆς Βουλῆς, εἶναι ἀσημαντὸς ὅταν διοικῆ αὐτὴ ἢ πλειοψηφία καὶ μόνῃ ἢ μειοψηφία ἀσπῆ διοικητικῶν ἐλεγχον, καταστᾷ δὲ σχεδὸν ἀδύνατος ὅταν ὁ διοικῶν «εἷς ἀνὴρ» δὲν ὑπεδείχθη ὑπὸ τῆς πλειοψηφίας τῆς Βουλῆς, ἀλλ' αὐτὸς ὑπέδειξε καὶ διώρισεν αὐτήν.

Τοιοῦτοτρόπως ἢ διοικήσις ἀναμφιβόλως ἐφ' ὅσον ἤθελε καταστῆ ἀνεξάρτητος τῆς πλειοψηφίας τῆς Βουλῆς δύναται νὰ εὐδοκίμησῃ εἰς ἡκράτη μάλιστα ἔχοντα στενοὺς τοὺς ὀρίζοντας καὶ λόγῳ τῶν γενικῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν, αἵτινες μέχρι τοῦδε ἀτυχῶς οὐδεμιᾶς ἤξιώθησαν προσοχῆς, περιλαμβανόντα αὐτόχρονα ἀντικρατικὰς τάσεις τοῦ λαοῦ, ἀποτελομένου ἐξ ἀτόμων ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐκ πολιτῶν. Αὐτὴ δὲ ἀκριβῶς εἶναι ἢ σημασία τῆς ἀποκεντρώσεως — ἢ δυσπιστία πρὸς τὰς διοικητικὰς ἀρετὰς τῆς Βουλῆς, δυσπιστία ἣτις καθίσταται δυσνόητον πῶς μεταβάλλεται ἔξαφνα εἰς ἀπολυταρχίαν, ὅταν ὁ Βασιλεὺς ἀναλάβῃ τὰ Συνταγματικὰ αὐτοῦ δικαιώματα καί, σεβόμενος τὴν βούλησιν τοῦ τε συνταγματικοῦ καὶ τοῦ ὑπὸ τὸ κράτος τῶν αὐτοεπαναστατικῶν ἰδεῶν νομοθετοῦντος κοινοῦ νομοθέτου ὅπως ἢ Βουλὴ ἀπόσχη τῆς δι-

οικήσεως, ἀσκήσῃ αὐτὸς ὁ πρὸς τοῦτο ὑπὸ τοῦ Συντάγματος τεταγμένος παράγων τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν (17), ἣς ἢ ὑπὸ τῆς Βουλῆς ἀσκήσις κατὰ τὴν κοινὴν ἀντίληψιν ἐχρῶσκόπησε καὶ κατεδικάσθη.

Κίνδυνον διατρέχει τὸ πολίτευμα οὐχὶ ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Βασιλέως ἀσκήσεως τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας δι' Ὑπουργῶν διοριζομένων μὲν καὶ παυομένων ἐλευθέρως ὑπ' αὐτοῦ, εὐθνομένων ὅμως ἐναντι τῆς λαϊκῆς ἀντιπροσωπείας, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι αὐτὸ τὸ πολίτευμα ἔθεσε τὰς ἀρχὰς ταύτας ἐξασφαλίζον αὐτὸ ἐαυτό· τὸ πολίτευμα κινδυνεύει, ἰδίως παρὰ νοτίοις καὶ εὐεξάπτοις λαοῖς, ὅταν εἰς τὴν μόνον ἀνὴρ, μὴ παρέχων τὰ ἐγγεῖνα τοῦ ἐξ ἀνατροφῆς Βασιλέως, καθυποτάσῃ εἰς ἑαυτὸν ὄχι μόνον τὴν ἐκτελεστικὴν λειτουργίαν ἀλλὰ καὶ τὴν νομοθετικὴν καὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐλέγχου τῆς διοικήσεως, ἐνίοτε δὲ καὶ αὐτὴν τὴν συντακτικὴν ἐξουσίαν. Ἐὰν δὲ ἢ καλὴ χρῆσις καὶ ἀκριβῆς διάκρισις τῶν πολιτικῶν λειτουργιῶν οὐδέποτε ὠδήγησαν εἰς καταστροφὰς ἢ εἰς ἐπαναστάσεις, ἀλλὰ τοῦναντίον διὰ τῆς ἀρμονικῆς συνεργασίας τῶν ἀρίστων στοιχείων τῆς χώρας, ἐκάστου ἐφ' ὃ ἐτάχθη, καθιστοῦν δυνατὴν τὴν διάδοσιν τῆς πολιτικῆς μορφώσεως καὶ ματαιώνουν τὴν χάριν προσωπικῶν φιλοδοξιῶν κατάχρησιν καὶ τῆς νομοθετικῆς καὶ τῆς ἐκτελεστικῆς λειτουργίας, — ὅμως ἢ εἰς ἐν πρόσωπον συγκέντρωσις πασῶν τῶν ἐξουσιῶν, καὶ ὅταν τοῦτο δὲν εἶναι ἐκ γενετῆς ἀλλὰ λαοπρόβλητος μονάρχης, ἐπήγαγε καὶ πρὸς τὰ ἔξω καταστροφὰς καὶ ἐσωτερικὰς ἐπαναστάσεις. Ἡ ἱστορία τοῦ συγγενοῦς Γαλλικοῦ Ἔθνους ἢμπορεῖ νὰ μᾶς δώσῃ ἔγκυρα ἐπὶ τοῦ προκειμένου διδάγματα. Ἀνεξαρτήτως ὅμως τούτων, ἢ ἐν τῷ αὐτῷ προσώπῳ σύγχυσις τῶν ἰδιοτήτων τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ πλειοψηφοῦντος ἐν τῷ ἔτερον τῶν νομοθετικῶν παραγόντων πολιτικοῦ κόμματος καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἐπάγεται ἀναγκαίως τὴν καταστρεπτικὴν σύγχυσιν πολιτικῶν προγραμμάτων καὶ διοικητικῶν ἰκανοτήτων, κατέστησε τὴν Ἑλλάδα ἔρμαιον προσωπικῶν ἀγῶνων ἀσχέτων πρὸς οὐσιώδεις προγραμματικὰς διαφορὰς καὶ παρουσιάζει τὸ φαινόμενον πολιτικῶν κομμάτων συγκεντροῦντων ὑπὸ τὴν αὐτὴν σκέπην τὰ μᾶλλον ἀλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα. Ἀλλὰ καὶ ἔτι περαιτέρω, ἢ ὑπὲρ

(17) Τὸ πολυτοίχιον καὶ ὀγκῶδες τῶν ἰπηρεσιῶν θὰ ἔχη ὡς φυσικὴν συνέπειαν τὴν ἐν ταῖς λεπτομερείαις κινήσιν τῆς διοικητικῆς μηχανῆς ὑπὸ ἀποκεντρομένης καὶ μορφωμένης ὑπαλληλίας, οἷαν ἀκριβῶς θέλει αὐτήν τὸ «ἀνθρώπινον πνεῦμα» τῆς ἐποχῆς.

ένος και μόνου άπαξ κατά περιόδους άπεμπόλησις πασών τών πολιτειακών λειτουργιών, έπήγαγε την άδιαφορίαν του πολίτου διά τά κοινά, έπήγαγε μοιρολατρικάς αντίληψεις όταν οί πολίται άναζητοῦν εἰς τόν όρίζοντα τόν μέγαν άνδρα εἰς τόν όποῖον νά παραδώσουν τά πάντα διά νά ήσυχάσουν αὐτοί. Άνάλογον φαινόμενον παρέχει εἰς ήμᾶς ή άρχαία Έλλάς, ή αφήσασα ύπέροχα δείγματα άτομικών ίκανοτήτων έν συγκρίσει πρός την άρχαίαν γνησίαν Ρώμην, καταλιποῦσαν μνημειώδη έργα όμαδικής έργασίας (18). Εἰς τόν σημερινόν άγώνα επικρατήσεως μεταξύ τών εθνών διά του σχηματισμοῦ ίσχυρῶν κρατῶν δέν εἶναι βεβαίως οὐδ' επί στιγμῆν επιτετραμμένον νά διστάσῃ τις περι τοῦ ποῖον εκ τών δύο τούτων φορέων του άρχαίου πολιτισμοῦ δέον νά μιμηθῆ. «Τό μόνον πολιτεῖμα ὑπό τό όποῖον ό Έλληνικός λαός δύναται νά ζήσῃ και προαχθῆ και άποτελέσῃ ίσχυρόν κράτος εἶναι ή γνησία βασιλευομένη δημοκρατία, άλλ' οὐχι ή προθυποργική δικτατορία».

2-5 - 1916

B.

(28) Chamberlain, Die Grundlagen des XIX Jahrh. 11η εκδ. I σελ. 185 έν τ. (σελ. 217 τῆς λαϊκῆς εκδόσεως) : «Έν Έλλάδι ή μεγαλοφυής προσωπικότης ὑπῆρξε τό κλίνον τήν πλάστιγγα στοιχείον : άδιάφορον άν έντεύθεν ή εκείθεν του άδριατικοῦ και του Αιγαίου Πελάγους, οί Έλληνες ήσαν μεγάλοι έφ' όσον εἶχον μεγάλους άνδρας. Έν Ρώμῃ τούναντίον κατά τοσοῦτον και επί τόσον χρόνον ὑπῆρξαν σημαντικάί άτομικότητες, έφ' όσον ό λαός ήτο μέγας . . . . . Η Ρώμη εἶναι τό υπέρτατον παράδειγμα μεγάλης, άνωνύμου λαϊκῆς δυνάμεως, ήτις δημιουργεῖ άνεπιγνώστως άλλά διά τόν λόγον τούτον έτι μάλλον άσφαλέστερον».

Η ΑΓΓΛΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΚΑΙ Η ΓΕΡΜΑΝΙΑ

Οὐδένος κράτους ή πολιτική έχεται τόσον στερεῶς τῆς παραδόσεως όσον ή τῆς Αγγλίας. Εἰς τήν διηνεκή ταύτην και άδιάσπαστον συνέχειαν τῆς έξωτερικῆς τῆς πολιτικῆς, ήτις οὐδόλως επηρεάσθη εκ τών κυβερνητικῶν μεταβολῶν και τῆς επί τήν άρχήν άνόδου τών διαφόρων κερμάτων, ή Αγγλία όφείλει τās μεγαλειώδεις επιτυχίας τῆς επί τῆς σκηνῆς του κόσμου. Τό άλφα και τό άμέγα πάσης Αγγλικῆς πολιτικῆς ὑπῆρξαν αείποτε ή επιδιώξεις και ή πρός όφελος αὐτῆς διατήρησις τῆς θαλασσοκρατορίας. Εἰς τόν σκοπόν τούτον ὑπετάχθησαν λογικῶς πάσαι αἱ άλλαι βλέψεις, φιλία και έχθρότητες. Θα ήτο άφροσύνη τό νά θελήσῃ τις νά καταδικάσῃ τήν Αγγλικήν πολιτικήν επί τῆ βάσει τῆς κατά κόρον επαναληφθείσης εκφράσεως «άπιστας Αλβίων». Πράγματι: ή δῆθεν άπιστία αὐτή δέν εἶναι παρά εἰς σωτήριος και δικαίος εθνικός έγωισμός εκ του όποῖου θα ήδύναντο νά παραδειγματισθῶσιν οί διάφοροι λαοί, όπως δύνανται νά παραδειγματισθῶσι και από τās άλλας ἀρετάς του Αγγλικου λαου.

Κατά τό δεύτερον ήμισυ του 18ου αἰώνος και τό πρώτον ήμισυ του 19ου, ή Αγγλία εύρέθη τεταγμένη παρά τό πλευρόν τῆς Πρωσσίας, και μάλιστα κατά τās κορισίμους περιόδους τῆς Πρωσσικῆς ιστορίας, κατά τόν έπταετη πόλεμον και τήν Νεαπολεόντειον εποχήν. Εκείνο όμως τό όποῖον εκανόνισε τήν τοιαύτην στάσιν τῆς Αγγλίας, δέν ήτο αίσθηματική τις συμπάθεια διά τό Βορειογερμανικόν τούτο κράτος, τό όποῖον κατέβαλεν κοπιώδεις και τολμηράς προσπάθειάς όπως μεγαλυνθῆ. Τά σκοπούμενα τῆς Αγγλικῆς πολιτικῆς ήσαν εκείνα τά όποια έταξαν τήν Μεγάλην Βρεττανίαν παρά τό πλευρόν του μάλλον αξιολόγου αντιπάλου, τῆς ίσχυροτέρας τότε ήπειρωτικῆς Δυνάμεως. Εγκατέλειψε μετά πάσης ψυχρότητος Φρειδερίκον τόν Μέγαν εἰς μίαν δύσκολον στιγμῆν, αφήκεν εκθέτον τήν Πρωσσίαν κατά τήν διάρκειαν του συνεδρίου τῆς Βιέννης, ότε εἶδε επιτευχθέντα τόν σκοπόν τῆς. Καθ' ήν στιγμῆν αἱ Γαλλικαί δυνάμεις παρέλυναν εκ του έπταετους πολέμου, ή Αγγλία ήσφάλιζε τās έν Βορειῷ Αμερικῆ κήσεις τῆς. Κα-

τά τὰ μεγάλα (1813—1815) ἔτη, ἡ ὀρμητικὴ ἀνδρεία τῶν Πρώσων κατέλυσε ὀριστικῶς τὴν κυριαρχίαν τοῦ Ναπολέοντος. Ἐνῶ ἡ Πρωσία ἦτο ὑποχρεωμένη νὰ διαφιλοσοφῆται πᾶσαν σπιθαμὴν ἐδάφους ἐν Βιέννῃ, ἡ Ἀγγλία εἶχε κατακτήσει τὴν διεθνή αὐτῆς δύναμιν καὶ ἰδύνατον νὰ τὴν θεωρῆ ἡσφαλισμένην διὰ μέγα χρόνον διάστημα, μετὰ τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Ναπολέοντος. Ὡς ἀνταγωνιστὰς τῆς ἰσχυροτέρας Ἡπειρωτικῆς Δυνάμεως εἴμεθα οἱ φίλοι τῆς Ἀγγλίας. Τὰ γεγονότα τοῦ 1866 καὶ τοῦ 1870 κατέστησαν τὴν Πρωσίαν καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὴν Γερμανίαν, τὴν ἰσχυροτέραν Ἡπειρωτικὴν Δύναμιν τῆς Εὐρώπης. Οὕτω ἡ Γερμανία ἔλαβεν εἰς τὰς σκέψεις τῶν Ἀγγλων τὴν θέσιν ἣν προηγουμένως κατεῖχεν ἡ Γαλλία τοῦ Βασιλέως Ἡλίου καὶ ἡ Γαλλία τῶν δύο Βοναπαρτῶν. Ἡ Ἀγγλικὴ πολιτικὴ ἠκολούθησε τὴν πατροπαράδοτον αὐτῆς πολιτικὴν τεθεῖσα ἀντιμέτωπος τῆς ἰσχυροτέρας Ἡπειρωτικῆς Δυνάμεως τῆς στιγμῆς ἐκείνης. Μετὰ τὴν κατάπτωσιν τῆς Ἰσπανίας τῶν Ἀμβούργων, ἡ Γαλλία τῶν Βουρβόνων ὑπῆρξεν ἡ φυσικὴ ἀντίπαλος τῆς Ἀγγλίας ἀπὸ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ὁ Malborough μετέσχεν ἐνεργῶς τοῦ περὶ Διαδοχῆς πολέμου τῆς Ἰσπανίας μέχρι τῆς συμμαχίας μετὰ τοῦ νικητοῦ τοῦ Ρόσπαχ, τοῦ ὁποίου ἡ νίκη ἐπανηγυρίσθη ἐν Λονδίῳ ὡς θρίαμβος τῶν Ἀγγλικῶν ὅπλων. Μετὰ μακρὰ ἔτη ζηλοτύπου δυσπιστίας ἀπέναντι τῆς Ρωσίας, μεγαλυνθείσης ἐπὶ Αἰκατερίνης τῆς Β', ἡ Ἀγγλικὴ πολιτικὴ ἐστράφη ἐκ νέου ἐνεργότατα κατὰ τῆς Γαλλίας, ὅτε ὁ Βοναπάρτης ὠδήγησε τοὺς δημοκρατικούς στρατοὺς εἰς τὴν νίκην καθ' ὅλων τῶν κρατῶν τῆς Ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης. Ἐκ τῆς μονομαχίας τούτης μετὰ τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, ἡ τελευταία ἐξῆλθε νικήτρια χάρις εἰς τὴν ἀκλόνητον καὶ μεγαλειώδη συνέχειαν τῆς πολιτικῆς της, εἰς τὸν ἡρωϊσμόν τῶν ναυτῶν της ἐν Ἀβουκίρ καὶ Τροφαλγκάρ, εἰς τὰς ἐν Ἰσπανίᾳ νίκας της καὶ πρὸ πάντων χάρις εἰς τὸ πείσμα τῶν Πρώσων καὶ τῶν Ἀυστριακῶν, εἰς τὴν ὀρμὴν ἀκόμη τοῦ γέρω-Βλύχερ καὶ τῶν Πρώσων του. Ὅταν μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Ναπολέοντος ἡ στρατιωτικὴ ὑπεροχὴ ἐράνη μετατοπιζομένη ἐκ τῆς Δυτικῆς εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Εὐρώπην, ἡ Ἀγγλικὴ πολιτικὴ «ἐκάμε μεταβολήν». Ἡ Ἀγγλία μετέσχε τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, ὅστις ἀπέβη ὀλέθριος διὰ τοὺς Ρώσους καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν ματαιώσιν τῶν φιλοδόξων σχεδίων Νικολάου τοῦ Α'. Ὁ Τσάρος Ἀλέξανδρος ὁ Β' ὡσαύτως εὗρεν ἐπανειλημμένως ἀντιμέτωπὸν τοῦ τὴν Ἀγγλίαν ἐν Ἀνατολῇ—πρὸ πάντων—εἰς τὸ ἀρχαῖον αὐτὸ πεδῖον ἐλπίδων διὰ τὴν Ρωσικὴν φιλοδοξίαν. Ἡ μετὰ τῆς Ἀγγλίας συμμαχία τῆς Ἰαπωνίας προέκυψε ἐκ βλέψεων ἀναλόγων πρὸς ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι προεκάλεσαν τὴν ἐγκαταστάσιν μετὰ τῆς Γαλλίας σὺν νεύ-

νόσιν—συνεννόησιν τῆς ὁποίας ἡ ἐπίδρασις ἐπὶ τῆς διεθνούς πολιτικῆς εἶναι μεγίστη.

Τὸ ἐνδιαφέρον τὸ ὁποῖον δεῖκνύει ἡ Ἀγγλία διὰ τὸν συνασπισμὸν τῶν ἐπὶ τῆς Ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης Δυνάμεων, δὲν ἀποβλέπει μόνον τὴν ὠφέλειαν καὶ τὴν εὐημερίαν τῶν Κρατῶν τὰ ὁποῖα ἀπειλοῦνται ἐκ τῆς ὑπεροχῆς ἑνὸς ἐξ αὐτῶν. Τοιαύτη φιλόφρων καὶ ἀνιδιοτελής συμπάθεια ἁπλῶς ἀσχετὴ σημαντικὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν πολιτικῶν ἀποφάσεων τῆς κυβερνήσεως Μεγάλου Κράτους. Διὰ τὴν κατεύθυνσιν τῆς Ἀγγλικῆς πολιτικῆς, κοιτῆριον εἶναι ὁ καταμερισμὸς τῶν ἐν Εὐρώπῃ δυνάμεων καὶ ὁ ἀντίκτυπος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Ἀγγλικῆς θαλασσοκρατορίας. Πᾶσα μετατόπισις δυνάμεως μὴ ἔχουσα ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ἰκανῶς ἀδιάφορος εἰς τὴν Ἀγγλικὴν κυβέρνησιν. Ἐὰν ἡ Ἀγγλία ἐκ παραδόσεως, δηλονότι συμφώνως πρὸς τὰ ἀμετάβλητα ἔθνη τῆς συμφέροντα δεῖκνύεται ἐχθρική ἢ τοῦλάχιστον δύσπιστος ἀπέναντι τοῦ ἰσχυροτέρου Εὐρωπαϊκοῦ κράτους, τὸ αἴτιον πρέπει ν' ἀναζητηθῆ εἰς τὴν σημασίαν τὴν ὁποίαν ἡ Ἀγγλία ἀποδίδει εἰς πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ναυτικὴν πολιτικὴν.

Μία μεγάλη Εὐρωπαϊκὴ Δύναμις δεῖξασα τὴν στρατιωτικὴν τῆς δύναμιν μετ' ἀρχετῆς ζωηρότητος διὰ νὰ μὴ ἔχη νὰ φοβηθῆ, ὑπὸ συνήθειας περιστάσεις ἐπίθεσιν κατὰ τῶν συνόρων της κατακτᾷ οὕτως εἰπεῖν τὰς ἐθνικὰς συνθήκας ὑπάρξεως διὰ τῶν ὁποίων ἡ Ἀγγλία ἀπέβη ἡ πρώτη ναυτικὴ καὶ ἐμπορικὴ δύναμις τοῦ κόσμου. Ἡ Ἀγγλία ἰδύνατον νὰ ἐξαπλωθῆ ἐπὶ τοῦ Ὄκεανοῦ διὰ τῆς ἰσχύος της καὶ τοῦ ἐμπορικοῦ της πνεύματος ἡσυχος, διότι ἐγνώριζεν ὅτι, περιβαλλομένη ὑπὸ θαλάσσης ἦτο προφυλαγμένη ἀπὸ πάσης ἐχθρικῆς ἐπιθέσεως. Ἀφ' ἧς στιγμῆς μία Ἡπειρωτικὴ Δύναμις ἀπέκτησε δι' ἑαυτὴν ἀνάλογον ἀσφάλειαν ὡς ἐκ τῆς ἀποκτήσεως στρατοῦ τρομεροῦ καὶ γνωρίζοντος νὰ νικᾷ, ἡ Δύναμις αὕτη ἔχει τὰς χεῖρας ἐλευθέρως ὅπως ἐπιχειρήσῃ θαλασσίαν πολιτικὴν, προνόμιον τὸ ὁποῖον ἡ Ἀγγλία ὀφείλει εἰς τὴν γεωγραφικὴν τῆς θέσιν. Ἀποβαίνει ἀνταγωνίστρια ἐπὶ πεδίου εἰς τὸ ὁποῖον ἡ Ἀγγλία ἐννοεῖ νὰ ἔχη τὴν ἀδιαφιλονίκητον ὑπεροχήν. Ἡ Ἀγγλικὴ πολιτικὴ βασίζεται ἐν προκειμένῳ ἐπὶ τῶν διδαγμάτων τῆς ἱστορίας, θὰ ἰδύνατον μάλιστα νὰ εἴπῃ τις ἐπὶ τοῦ δικαίου τῆς ἀναπτύξεως τῶν κρατῶν καὶ τῶν ἐθνῶν. Μέχρι τοῦδε πᾶς λαὸς φύσει ὀρθόφρων καὶ ἔχων βιώσιμον πολιτικὴν ὀργάνωσιν, ἐπεχειρήσῃ ν' ἀποκτήσῃ θαλασσίους ἐξόδους, ἂν ἡ φύσις εἶχεν ἀρνηθῆ τοιαύτας εἰς αὐτόν. Ἡ κατοχὴ λιμένων καὶ ἀκτῶν προεκάλεσε τοὺς πλέον πεισματώδεις ἀγῶνας ἀπὸ τῆς Κερκύρας καὶ τῆς Ποτιδαίας, ἐξ ἀφορμῆς τῶν ὁποίων ἐξεργάγη ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος—μέχρι τῆς Καβάλλας, ἀφορμῆς τοῦ Ἑλληνοβουλγαρικοῦ πολέμου. Ὅσοι λαοὶ δὲν ἐπέτυχαν νὰ

κατέλθουν μέχρι τῆς θαλάσσης ἢ ἀπεώσθησαν ἐξ αὐτῆς ἠφανίσθησαν ἐκ τῆς σκηνῆς τοῦ παγκοσμίου ἀνταγωνισμοῦ.

Ἄλλ' ἡ κατοχὴ ἐξόδων πρὸς τὴν θάλασσαν δὲν σημαίνει εἰ μὴ τὸ δυνατὸν τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἰδίων δυνάμεων ἀναμέσον τῶν ὠκεανῶν καὶ εἰς τὸ κάτω-κάτω τῆς γραφῆς τὸν προβεβασμὸν τῆς ἡπειρωτικῆς πολιτικῆς εἰς πολιτικὴν οἰκουμενικὴν. Ὅσοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης δὲν ἐχρησιμοποίησαν τὰς ἀκτὰς τῶν καὶ τοὺς λιμένας τῶν ὑπὸ τὴν ἐννοίαν αὐτὴν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ τὸ κάμουν διὰ τὸν λόγον ὅτι πᾶσα τὸν ἡ ἐθνικὴ δραστηριότης εἶχεν ἀπορροφηθῆ ἀπὸ τὴν φροντίδα τῆς ἀμύνης τῶν συνόρων τῶν ἐναντίον τῶν ἐν τῇ ἡπείρῳ ἀνταγωνιστῶν. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν τάποιικακὰ σχέδια τοῦ Μεγάλου Ἐκλέκτορος ἐγκατελείφθησαν παρὰ τῶν διαδόχων του.

Καὶ ἡ μᾶλλον ἰσχυρὰ ἡπειρωτικὴ Δύναμις εὗρε πάντοτε ἀνοικτὰς ἐνώπιόν της τὰς ὁδοὺς τῆς οἰκουμενικῆς πολιτικῆς. Ἄλλ' ἐπὶ τῶν ὁδῶν τούτων παρεφύλαττεν ἡ Ἀγγλία. Ὅτε Λουδοβίκος ὁ 14ος ὑπέβαλεν εἰς Κάρολον τὸν Β' τὴν ιδέαν Ἀγγλογαλλικῆς συμμαχίας, ὁ τελευταῖος αὐτὸς παρὰ τὰς προσωπικὰς του πρὸς τὴν Γαλλίαν συμπαιθείας, τοῦ ἀπήντησεν ὅτι ἡ ἐγκαθίδρουσις εἰλικρινοῦς συμμαχίας προσέκρουεν εἰς μερικὰ ἐμπόδια, τῶν ὁποίων τὸ κυριώτερον συνίστατο εἰς ὅτι, ὅτι ἡ Γαλλία ἀπέβλεπε νὰ γίνῃ ἰσχυρὰ ναυτικὴ δύναμις. Τοῦτο διὰ τὴν Ἀγγλίαν, ἥτις ἐστήριζε τὸ μεγαλεῖόν της ἐπὶ τοῦ ἐμπορίου της καὶ τοῦ πολεμικοῦ της ναυτικοῦ, ἦτον ἀφορμὴ ὑποψίας. Πᾶσα ναυτικὴ πρόδοσις τῆς Γαλλίας ἔμελλε νὰ ἔχῃ ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ὑποκέντησιν τῆς ζηλοτυτίας μεταξὺ τῶν δύο λαῶν. Μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης τῆς Οὐμπερτσμπουργκ Πιτ ὁ πρεσβύτερος ἐξέφρασεν ἐν τῷ κοινοβουλίῳ τὴν λύπην του ὅτι παρέσχον εἰς τὴν Γαλλίαν τὴν εὐκαιρίαν, ὅπως ἀποκτήσῃ ἐκ νέου στόλον. Ἄν ἡ Ἀγγλία ἐτάχθη ἀντιμέτωπος τῆς Γαλλίας κατὰ τὸν Ἰσπανικὸν περὶ Διαδοχῆς πόλεμον, ὅστις κατήνεγκε τὸ καιριώτερον πλήγμα κατὰ τῆς ἐν Εὐρώπῃ Γαλλικῆς ὑπεροχῆς καὶ ἔδωκε τὸ Γιβραλτάρ, κλεῖδα τοῦ Ὀκεανοῦ, εἰς τοὺς Ἀγγλους, καὶ ἔδωκεν ἀκόμη εἰς αὐτοὺς τὰς καλλιτέρας ἐπαρχίας τοῦ Καναδά, τόσῳ ζωηρῶς διαμφισβητούμενας ἀπὸ τοὺς Γάλλους, τοῦτο συνέβη διότι διέβλεπεν εἰς τὴν Γαλλίαν ἐπικίνδυνον ναυτικὴν ἀντίπαλον. Κατὰ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος ὁ Λόρδος Τσάτσιμ ἔλεγε : «Ὁ μόνος κίνδυνος διὰ τὴν Ἀγγλίαν εἶναι νὰ ἴδῃ ποτὲ τὴν Γαλλίαν καταλαμβάνουσαν τὴν θέσιν μεγάλης ναυτικῆς, ἐμπορικῆς καὶ ἀποικιακῆς δυνάμεως». Καί, πρὸ τοῦ πολέμου τῆς Κρομαίας ὁ Δαυὶδ Οὐόραστ ἔγραφε : «Ἡ νησιωτικὴ ἡμῶν θέσις δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ εἴμεθα, παρὰ παντοδύναμοι ἢ ἐστερημένοι πάσης δυνάμεως. Ἡ Μεγάλῃ Βρετανίᾳ ἢ θὰ εἶναι θαλασσοκρατεῖρα ἢ θὰ καταποθῆ ἀπὸ τὴν θάλασσαν».

Ἡ Ἀγγλικὴ πολιτικὴ ἔμεινε πιστὴ εἰς ἑαυτὴν μέχρι τῆς ἡμέρας ταύτης διότι ἡ Ἀγγλία εἶναι σήμερον ὅπως καὶ ἄλλοτε ἡ πρώτη ναυτικὴ δύναμις. Τὰς σφοδρὰς συγκρούσεις τοῦ παρελθόντος ἐπηρεολούθησαν οἱ λεπτότεροι ἐκ τῶν διπλωματικῶν πολέμων. Ὁ πολιτικὸς σκοπὸς δὲν μετεβλήθη.

Ἡ ΓΕΡΜΑΝΙΑ ΚΑΙ Ἡ ΑἴΓΛΙΑ

Ὅταν, ἀποῦ προηγουμένως ἐξεπλήρωσε τὴν ἀποστολὴν αὐτῆς ὡς ἡπειρωτικῆς δυνάμεως, καὶ ἐξησφάλισε τὴν ἐν Εὐρώπῃ θέσιν της, ἡ Γερμανία ἀφῆκε νὰ νοηθῆ ὅτι δὲν ἦτο διατεθειμένη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν οἰκουμενικὴν πολιτικὴν—δὲν ἠδύνατο ἄλλως τε—ἀπέβῃ μίᾳ ἐνόχλησις διὰ τὴν Ἀγγλίαν. Τὰ ἐπακόλουθα τῆς μεταβολῆς αὐτῆς ἐμετριάσθησαν εἰς τ' ἀποτελέσματα τῶν ἀπὸ τὴν διπλωματίαν, ἀλλ' ἦτον ἀδύνατον νὰ ἐξουδετερωθῶσι τελείως.

Ἐκθέτοντες τὰς παραδόσεις τῆς Ἀγγλικῆς πολιτικῆς δὲν θέλομεν ν' ἀποδείξωμεν, ὅτι ἡ Ἀγγλία εἶχε λόγους νὰ δεχθῆ τὸν εἰς οἰκουμενικὴν δύνάμιν προβεβασμὸν τῆς Γερμανίας καὶ πρὸ πάντων τὴν δημιουργίαν πολεμικοῦ στόλου μὲ τὴν δυσπιστίαν, ἥτις ἐδικαιολογεῖτο ἴσως κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας ἀπέναντι ἄλλων Δυνάμεων. Ἡ πορεία τῆς οἰκουμενικῆς ἡμῶν πολιτικῆς εἶναι, τόσον εἰς τὰ μέσα ὅσον καὶ εἰς τὰς βλέψεις της ριζικῶς διάφορος τῶν κοσμοκρατορικῶν προσπαθειῶν τῆς Ἰσπανίας τῆς Γαλλίας, κάποτε δὲ τῆς Ὀλλανδίας καὶ τῆς Ρωσσίας εἰς τὸ παρελθόν. Ἡ οἰκουμενικὴ πολιτικὴ ἐναντίον τῆς ὁποίας ἡ Ἀγγλία ἀντεπεξήρχετο ἄλλοτε μετὰ τήσως ζωηρότητος, ἔτεινεν εἰς τροποποίησιν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦτον τῆς διεθνούς καταστάσεως. Ἡμεῖς ὅμως ἀπλῶς ἠθέλαμεν νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψει ἡ μεταμόρφωσις τῶν ὅρων τῆς ζωῆς τοῦ ἔθνους ἡμῶν. Ἡ οἰκουμενικὴ πολιτικὴ ἄλλων χωρῶν, τὴν ὁποίαν συχνὰ ἐπόλεμε ἡ Ἀγγλία, παρουσί-αζεν ἐπιθετικὸν χαρακτῆρα. Ἡ Γερμανικὴ πολιτικὴ ἔχει χαρακτῆρα ἀμυντικόν. Ἐποδοῦμεν καὶ ὠφείλαμεν νὰποδοῦμεν ἱκανῶς ἰσχυροὶ κατὰ θάλασσαν ὅπως πᾶσα καθ' ἡμῶν ἐπίθεσις ἐκθῆσῃ οἰανδήποτε θαλασσίαν δύνάμιν εἰς κίνδυνον ἀσθητόν, καὶ ὅπως τάποιικακὰ μας συμφέροντα προστατευθῶσι κατὰ τῆς ἐπιρροῆς καὶ τῆς ἀδαιρείας ἄλλων ἰσχυρῶν ναυτικῶν κρατῶν. Ἡ σφριγῶσα ἐθνικὴ μας ἀνάπτυξις, ἰδίως ἐν τῇ οικονομικῇ σφαιρᾷ μᾶς εἶχεν ὠθήσει πέραν τοῦ Ὀκεανοῦ. Διὰ τὰ συμφέροντα ἡμῶν ὡς διὰ τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ τὴν τιμὴν μας ἐχρειάζετο ὅπως ἐπιχειρίσωμεν νὰσφαλίσωμεν ὑπὲρ τῆς πολιτικῆς μας τὴν ἀνεξαρτησίαν, τὴν ὁποίαν εἶχαμεν ἀσφαλίσαι εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν μας πολιτικὴν. Ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ ἐθνικοῦ τούτου καθή-

κοντος θά καθίστατο δυσχερής ἐκ τῆς ἐνδεχομένης ἀντιδράσεως τῆς Ἀγγλίας, ἀλλ' οὐδεμία ἀντίδρασις ἠδύνατο νὰ μᾶς πείσῃ ὅπως παραιτηθῶμεν αὐτῆς.

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὴν Ἀγγλικὴν πολιτικὴν ὠφείλαμεν νὰ ναυπηγήσωμεν στόλον—καὶ τὸν ἐναυπηγήσαμεν. Εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἔργου τούτου ἔτειναν κατὰ πρῶτον λόγον αἱ προσπάθειά μας ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μεγάλης πολιτικῆς. Ἡ Γερμανία ὠφείλε νὰ ἔχῃ τὴν ἐθνικὴν τῆς ἀνεξαρτησίαν ὑπὸ διπλῆν ἔποψιν. Αἱ ἀποφάσεις μας καὶ αἱ πράξεις μας δὲν ἔπρεπε ν' ἀποτελοῦν σύστημα πολιτικῆς στρεφόμενης κατὰ τῆς Ἀγγλίας. Τὴν ἀσφαλῆ καὶ ἀνεπιφύλακτον φιλίαν τῆς χώρας ἐκείνης δὲν ἠδυνάμεθα τὸ κάτω - κάτω τῆς γραφῆς ν' ἀγοράσωμεν παρὰ θυσιάζοντες τὰ σχέδια τῆς ἀποικιακῆς ἐξασπλώσεως, τὰ ὁποῖα μᾶς εἶχαν ὠθήσει νὰ ζητήσωμεν τὴν Βρετανικὴν φιλίαν. Ἀκολουθοῦντες τὴν ὁδὸν αὐτὴν θὰ διεπράττωμεν σφάλμα τὸ ὁποῖον εἶχεν ὑπ' ὄψει τοῦ Ῥωμαῖος ποιητῆς λέγων ὅτι δὲν πρέπει τις χάριν τῆς ζωῆς νὰ καταστρέψῃ πᾶν ὅ,τι δικαιολογεῖ τὴν ζωὴν.

Propter vitam vivendi perdere causas. Ἐξ ἄλλου, ὡς ἐχθροὶ τῆς Γαλλίας, δυσκόλως θὰ ἐπετυγχάναμεν τὴν σημερινὴν ἀνάπτυξιν τῆς Γερμανίας εἰς ναυτικὴν καὶ ἐμπορικὴν δύναμιν.

Ἡ ΓΕΡΜΑΝΙΑ ΚΑΙ Ἡ ΑἴΓΛΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟΝ ΤΩΝ ΜΠΟΕΡΣ

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἐναντίον τῶν Μπόερς πολέμου, ὅστις ἔθεσε τὴν Βρετανικὴν Αὐτοκρατορίαν εἰς μεγάλας δοκιμασίας καὶ ἐνέβαλε τὴν Ἀγγλίαν εἰς μεγάλας δυσχερείας ἐφάνη παρουσιασθεῖσα εὐκαιρία, ὅπως καταφέρωμεν σοβαρὸν πλῆγμα εἰς τὸν κρῦφον ἀντίπαλον τῆς οἰκουμενικῆς ἡμῶν πολιτικῆς. Καθὼς ἡ λοιπὴ Εὐρώπη, ἡ Γερμανία κατελήφθη ἀπὸ μέγαν ὑπὲρ τῶν Μπόερς ἐνθουσιασμόν. Ἄν ἡ κυβέρνησις ἔλεγεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν «κάτω τὰς χεῖρας» θὰ εἶχε τὴν ἐπιδοκιμασίαν τῆς κοινῆς γνώμης. Διὰ μίαν στιγμιαίαν ἐπιτυχίαν εἰς βάρος τῆς Ἀγγλίας ἡ Εὐρωπαϊκὴ συμφωνία ἐφαίνετο κατάλληλος εἰς πολλοὺς, ἰδιαιτέρως δὲ ἐθεωρεῖτο ἐξησφαλισμένη ἢ βοήθεια τῆς Γαλλίας. Ἄλλ' ἡ κοινότης τῶν συμφερόντων τῆς Εὐρώπης ἀπέναντι τῆς Ἀγγλίας ἦτο φαινομενικὴ καὶ περισσότερον ἀκόμη φαινομενικὴ δι' ἡμᾶς θὰ ἦτο ἡ ἀξία ἐνδεχομένης πολιτικῆς ἡμῶν ἐπιτυχίας εἰς βάρος τῆς Ἀγγλίας ἐν τῷ ζητήματι τῶν Μπόερς. Ἄν ἐπεχειροῦμεν ν' ἀναλάβωμεν δρᾶσιν ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς κοινῆς γνώμης, ἧτις ἦτο ὑπὲρ τῶν Μπόερς θ' ἀπεγοητευόμεθα πολὺ ταχέως. Εἰς τὸ Γαλλικὸν ἔθνος ἡ παλαιὰ ἐθνικὴ μνησικακία κατὰ τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας θὰ διέλιεν ὀριστικῶς τὴν ἐναντίον τῆς

Ἀγγλίας προσωρινὴν δυσφορίαν, ἀφ' ἧς θὰ ἐτιθέμεθα ἀντιμετώπιον τῶν Ἀγγλων. Ἄλλως τε τοιαύτη ἀλλαγὴ μετώπου εἰς τὴν Γαλλικὴν πολιτικὴν εἶχεν ἀρχίσει νὰ γίνεταί αισθητῆ. Ὅσον καὶ ἂν ἐπλήγωνε τὴν Γαλλικὴν ὑπερηφάνειαν ἢ πρόσφατος ἀνάμνησις τῆς Φασόδας δὲν ἐβάρυνεν εἰς τὴν πλάστιγγα σχεδὸν καθόλου συγκρινομένη πρὸς τὴν ἀνάμνησιν τοῦ Σεδάν καὶ ὁ Λευκὸς Νεῖλος δὲν εἶχαν ἐξορίσει ἀπὸ τὰς Γαλλικὰς καρδίας τὴν σκέψιν περὶ τοῦ Μῆτς καὶ περὶ τοῦ Στρασοβούργου. Διετρέχαμεν τὸν κίνδυνον νὰ ριφθῶμεν κατὰ τῆς Ἀγγλίας ὑποκινούμενοι ἀπὸ τὴν Γαλλίαν καὶ νὰ ἴδωμεν τὴν Γαλλίαν αὐτὴν, εἰς τὴν ψυχολογικὴν στιγμὴν ν' ἀρνῆται τὴν συνεργασίαν τῆς. Καθὼς εἰς τὸ ὄραϊον ποίημα τοῦ Σίλλερ, τὸ «Ἰδανικόν», οἱ σύντροφοι θὰ διέλυαν τὴν συντροφίαν εἰς τὸ μέσον τῆς ὁδοῦ.

Ἄλλὰ καὶ ἂν μία Εὐρωπαϊκὴ ἐπέμβασις κατώρθωνε ν' ἀντιμετώπισῃ τὴν ἐν Νοτιῷ Ἀφρικῇ πολιτικὴν τῆς Ἀγγλίας, τὰ ἐθνικά μας συμφέροντα τὰ μᾶλλον ἄμεσα οὐδὲν θὰ ἐκέρδιζαν. Αἱ μετὰ τῆς χώρας ταύτης σχέσεις μας θὰ ὑφίσταντο κακὴν ἐπίδρασιν, ὅχι στιγμιαίαν ἀλλὰ διαρκή. Ἡ παθητικὴ ἀντίστασις τῆς Ἀγγλίας ἐναντίον τῆς ἀποικιακῆς πολιτικῆς τῆς νέας Γερμανίας θὰ μετεμορφώνετο εἰς ζωηροτάτην ἔχθραν. Κατ' ἐκείνην ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴν ἐθεμελιώσαμεν τὴν ναυτικὴν ἰσχὺν τῆς Γερμανίας, ναυπηγοῦντες τὸν πολεμικὸν μας στόλον. Ἄλλ' ἡ Ἀγγλία εἶχε τότε, καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι θὰ ἠτιτίετο ἐν τῷ νοτιοαφρικανικῷ πολέμῳ, τὴν ἀναγκαίαν δύναμιν διὰ νὰ καταστρέψῃ τὸν ἐν σπέρματι στόλον μας. Ἡ οὐδετερότης μας κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐναντίον τῶν Μπόερς ἐκστρατείας ἀνταπεκρίνετο ὅθεν εἰς μεγάλα ζωτικὰ συμφέροντα τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

* * *

Πολλοὶ ἐσκέφθησαν ὅτι ὁ καλλίτερος τρόπος ὅπως παρακάμψωμεν τὴν ἐναντίωσιν τῆς Ἀγγλίας εἰς τὴν ἀποικιακὴν μας πολιτικὴν καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ Γερμανικοῦ στόλου ἦτο μία συμμαχία μετὰ τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἀγγλίας. Πράγματι δὲ ἡ ἰδέα Ἀγγλο-Γερμανικῆς συμμαχίας ἀνεκινήθη ὑπὸ τοῦ τύπου τόσον ἐν Γερμανίᾳ ὅσον καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ. Ἡ ἰδέα αὕτη εἶχεν ἤδη ἀπασχολήσει τὸν Μπίσμαρκ, διὰ νὰ τοῦ ἀποσπάσῃ τέλος, εἶναι ἡ ἀλήθεια, τὴν πλήρη ἀπογοητεύσεως παρατήρησιν ταύτην: «Θὰ εἴμεθα διατεθειμένοι ν' ἀγαπῶμεν τοὺς Ἀγγλους, ἀλλ' αὐτοὶ δὲν μᾶς τὸ ἐπιτρέπουν». Βραδύτερον ἐπίσης ἡ Γερμανία δὲν ἠναντιοῦτο εἰς τὴν συνομιλοῦσιν συμφωνίας μετὰ τῆς Ἀγγλίας ἐπὶ τῇ βάσει πλήρους ἰσότητος καὶ ἀντιστοίχων ὑποχρεώσεων. Τὰ Γερμανικὰ συμφέροντα δὲν θὰ ἐλαμβάνοντο ὑπ' ὄψει εἰς συνθήκας τὰς ὁποίας θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀθετηθῶν εἰς

περίπτωσιν κυβερνητικῆς μεταβολῆς, ἐνώπιον συμβάντων ἀνεξαρτήτων τῆς θελήσεώς μας, ἐνῶ ἡμεῖς θὰ ἤμεθα δεσμευμένοι ἀπὸ τὰς συνθήκας ἢ τὰς συμφωνίας αὐτάς. Δὲν θὰ ἦτο δὲ δι' ἡμᾶς σπουδαία ἰκανοποίησις, ἂν τινὲς μόνον ἐκ τῶν ὑπουργῶν ἐδεικνύοντο εὐνοϊκοὶ πρὸς τοιαύτην Ἀγγλογερμανικὴν συνθήκην. Διὰ τὰ κατασταθῆ παγία μία συμφωνία, θὰ ἐχρειάζετο ὅπως ἡ κυβέρνησις ὁλόκληρος καὶ πρὸ πάντων ὁ πρωθυπουργός, ἀποφασίσῃ τὴν ἐφαρμογήν. Ὁ Βίσμαρκ ἀπέδειξε ποῦ ἔγκειται ἡ δυσκολία σταθερᾶς μετὰ τῆς Ἀγγλίας συμφωνίας — δυσκολία συνισταμένη εἰς τὸ ὅτι ἐν Ἀγγλίᾳ αἱ μακροπρόθεσμοι συμφωνίαὶ δὲν συμβιβάζονται πρὸς τὰς παραδόσεις τῆς χώρας, καὶ εἰς τὸ ὅτι αἱ γνώμαι τὰς ὁποίας ἐξήνεγκαν οἱ ἡγούμενοι τῆς πολιτικῆς κινήσεως ἐν Ἀγγλίᾳ καθὼς καὶ ἡ στάσις τοῦ τύπου εἰς δεδομένην στιγμήν δὲν ἔχουν τὴν ἀξίαν ἀμεταβλήτου συγκαταθέσεως. Ἡ Γαλλία πρὸς τὴν ὁποίαν ἢ ἐν Ἀγγλίᾳ κοινὴ γνώμη εἶναι περισσώτερον εὐνοϊκὴ ἢ πρὸς ἡμᾶς διὰ πολλοὺς λόγους, καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ ἢ Ἀγγλῆα δὲν βλέπει σήμερον ἀντίπαλον ἢ ἀνταγωνιστὴν σοβαρὸν, ναυτικῶν καὶ ἐμπορικῶν, ἢ Γαλλία ἔχει διαφορετικὴν ἀπὸ τὴν Γερμανίαν θέσιν ἀπέναντι τῆς Ἀγγλίας. Λόγω τῆς ἐκδηλωθείσης ὑπὸ σημαίνοντων Ἀγγλικῶν κύκλων ζηλοτυπίας διὰ τὰς οικονομικὰς μας προόδους καὶ ἰδίως διὰ τὴν αὔξησιν τοῦ πολεμικοῦ μας ναυτικοῦ, δὲν θὰ διεκινδυνεύσαμεν νὰ πατήσωμεν «ἐπὶ τὴν γέφυραν μιᾶς Ἀγγλογερμανικῆς συμμαχίας» ἐμὴ μόνον ἂν ἢ Ἀγγλίᾳ συγκατετίθετο ἡ ἀναλάβη ὑποχρεώσεις σταθερᾶς καὶ διαρκεῖς. Δὲν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ συνδεθῶμεν πρὸς τὴν Ἀγγλίαν παρὰ ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι ἡ γέφυρα ἥτις θὰ ἦναι τὰς δύο χώρας θὰ ἦτον ἀρκούντως στερεά.

* * *

Καθ' ἣν ἐποχὴν ἀνεκινεῖτο τὸ ζήτημα τῆς συμμαχίας, ἢ διεθνῆς κατάστασις διέφερε κατὰ πολὺ ὅπρὸ τὴν σημερινήν. Ἡ Ρωσσία δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐξασθενίση ἐκ τοῦ κατὰ τῆς Ἰαπωνίας πολέμου τῆς. Εἶχε τὴν διάθεσιν, ὅπως ἀποτελειώσῃ τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀρχίσει καὶ στερεώσῃ τὴν θέσιν τῆς ἐν τῇ Ἀνατολικῇ ἀκτῇ τῆς Ἀσίας καὶ ἰδίως εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πετσιλῆ. Αἱ μετὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ρωσσίας σχέσεις ἦσαν τότε ἐξαιρετικῶς τεταμέναι, λόγω κυρίως τῶν ἀνεπιλύτων διαφορῶν των εἰς τὰ Ἀνατολικά ζητήματα. Ἡ Γερμανία συμμαχοῦσα μετὰ τῆς Ἀγγλίας θὰ ἐκινδύνευε νὰ παίξῃ ἀπέναντι τῆς Ρωσσίας τὸν ρόλον, τὸν ὁποῖον ἀργότερα ἔπαιξεν ἢ Ἰαπωνία. Ἀλλὰ θὰ ὑπεχρεούμεθα νὰ παίξωμεν αὐτὸν τὸν ρόλον ὑπὸ συνθήκας ὅλως ἀλλοίας ἐκείνων ὅφ' ἃς ἢ Ἰαπωνία ἐπολέμησε κατὰ τῆς Ρωσσίας. Ὁ κατὰ τῆς Ἰαπωνίας πόλεμος ἦτο ἀντιδημοτικὸς εἰς τὴν Ρωσσίαν, καὶ

ἢ Ρωσσία τὸν διεξήγαγε διὰ μέσου κολοσσιαίων ἀποστάσεων, οἷον: ὡς πόλεμον ἀποικιακόν. Ἄν παρεσυρόμεθα εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Ρωσσίας, θὰ ἐνεπλεόμεθα εἰς περιπέτειαν πολὺ μᾶλλον δυσάρεστον. Ὑπὸ ὁμοίας συνθήκας ὁ μετὰ τῆς Γερμανίας πόλεμος δὲν θὰ ἦτο ἀντιδημοτικὸς εἰς τὴν Ρωσσίαν καὶ θὰ διεξήγετο παρὰ τῶν Ρώσων μετὰ τῆς ὁρμῆς ἥτις διακρίνει αὐτοὺς ὡς πρὸς τὸν πατριὸν ἔδαφος. Διὰ τὴν Γαλλίαν θὰ ἦτον ἡ περίπτωσις τοῦ «κιάζους φέντερς». Θὰ ἐπεχειρεῖ τὸν πόλεμον τῆς ἀντεκδικήσεως ἢ ἀνταποδόσεως, «revanche» ὑπὸ ὄρουσ ὅχι δυσμενεῖς. Ἡ Ἀγγλία ἐπεχειρεῖ τὸν ἐναντίον τῶν Μπόερς πόλεμον. Ἡ θέσις τῆς θὰ ἐβελτιώνετο ἂν τὸ μέγα τοῦτο ἀποικιακῆς πολιτικῆς ἐγχείρημα ὑπεστηρίζετο καὶ σπικνευετο ἀπὸ μίαν Εὐρωπαϊκὴν περιπλοκὴν ὁμοίαν πρὸς ἐκείνας αἱ ὁποῖαι τῆς παρέσχον σπουδαίας ὑπηρεσίας κατὰ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ 19ου. Εἰς γενικὴν σύρραξιν θὰ εἶχομεν ν' ἀντιμετωπίσωμεν τρομερὸν ἡπειρωτικὸν πόλεμον ἐπὶ δύο μετώπων, ἐνῶ ἢ Ἀγγλία θὰ ἐξηκολούθει ἐν ἀνέσει καὶ ἄνευ μεγάλου κόπου νὰ εὐρύνη τὸ ἀποικιακόν τῆς κράτος καὶ νὰ ἐκμεταλλεύεται τὴν ἀμοιβαίαν ἐξασθένησιν τῶν ἡπειρωτικῶν δυνάμεων. Τέλος, κατὰ τὴν διάρκεια τῶν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἐχθροπραξιῶν καὶ ἀκόμη πολὺ βραδύτερον δὲν θὰ εὐρίσκαμεν οὔτε τὴν δύναμιν, οὔτε τὰ μέσα, οὔτε τὴν εὐκαιρίαν νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὴν ναυπήγησιν τοῦ στόλου μας. Δὲν ἀπέμενε λοιπὸν εἰς ἡμᾶς ἢ νὰ σταθῶμεν ἔξω τῆς ζώνης τῶν Ἀγγλικῶν συμφερόντων καὶ ν' ἀποφύγωμεν νὰ συγκρουσθῶμεν ἀποτόμως πρὸς τοὺς Ἀγγλοὺς ἢ νὰ ὑποκύψωμεν προθύμως εἰς αὐτοὺς.

Η ΑΓΓΛΙΑ ΚΑΙ Ὁ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ ΣΤΟΛΟΣ

Οὕτω καταρωθῶσαμεν πράγματι, δίχως ν' ἀνησυχήσωμεν ἢ νὰ ἐπιρροασθῶμεν ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν νὰ δημιουργήσωμεν τὴν θαλασσίαν δύναμιν ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζονται τὰ οικονομικὰ ἡμῶν συμφέροντα καὶ τὰ σχέδια τῆς ἀποικιακῆς μας πολιτικῆς — δύναμιν τοιαύτην ὥστε καὶ ὁ μᾶλλον παρὰ τολμὸς ἐχθρὸς θὰ ἐδίσταζε νὰ τὴν προσβάλῃ. Κατὰ τὰ δέκα ἔτη τὰ ἐπακολοιθῆσαν τὸν νόμον περὶ πολεμικοῦ στόλου καὶ τὴν ἔναρξιν τῆς ναυπηγήσεως πλοίων, ἀποφασιστικὴ πολιτικὴ ἐκ μέρους τῶν Ἀγγλων θὰ ἠδύνατο ἀναμφιβόλως νὰ σταματήσῃ βιαίως τὴν ναυτικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Γερμανίας, καὶ νὰ καταστήσῃ ἢ μᾶς ἀβλαβεῖς.

Εἰς τὴν Ἀγγλίαν κατ' ἐπανάληψιν ἔγινε λόγος περὶ παρομοίων ἐναντίον τῆς Γερμανίας μεθόδων. Ὁ κ. Ἀρθούρος Λῆ, λόρδος τοῦ Ναυαρχείου, διεκλήρωτε τὴν 3ην Φεβρουαρίου 1905 ἐν δημοσίᾳ ἀγο-

ρεύσει ότι έπρεπεν οί Άγγλοι νά στρέψουν τήν προσοχήν των πρός τήν Βόρειον θάλασσαν, νά συγκεντρώσουν εκεί τās μοίρας του Βρετανικού στόλου, καί, εἰς περίπτωσιν πολέμου «νά καταφέρουν τὸ πρῶτον πλῆγμα πρὶν ἢ ὁ αντίπαλος εἶρη καιρὸν νά διαβάσῃ εἰς τās ἐφημερίδας ὅτι ἐκηρύχθη ὁ πόλεμος». Ὁ λόγος αὐτὸς ἐσχολιάσθη παρὰ τοῦ «Ἡμερησίου Χρονογράφου» ὡς ἑξῆς :

«Ἄν κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1904 ὁ Γερμανικὸς στόλος κατεστρέφετο, θὰ ἐξασφαλίζαμεν εἰρήνην 60 ἐτῶν ἐν Εὐρώπῃ. Ἐνεκα τούτου θεωροῦμεν τοὺς λόγους τοῦ κ. Ἀρθούρου Λῆ ὡς σοφὴν καὶ εἰρηνηκῆν διακήρυξιν τῶν ἀμεταβλήτων προθέσεων τῆς Θαλασσοκρατείας, δεχόμενοι ὅτι ἀπηχοῦν τὴν γνώμην τῆς κυβερνήσεως.

Κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1904 ἡ «Army and Navy Gazette» ἀνέπτυξε πόσον ἀφόρητον ἦτο τὸ γεγονός ὅτι ἡ ὑπαρξὶς τοῦ Γερμανικοῦ στόλου μόνη ἠνάγκασε τὴν Ἀγγλίαν νά λάβῃ προληπτικὰ μέτρα, τῶν ὁποίων ἄνευ τούτου δὲν θὰ εἶχεν ἀνάγκην. «Ἐχομεν, ἔλεγε τὸ ἄρθρον ἐκεῖνο, τὴν ὑποχρέωσιν, ὅπως καταστρέψωμεν στόλον, ὁ ὁποῖος πρέπει νά πιστεύωμεν, προορίζεται καθ' ἡμῶν. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὅπως καὶ ἐπὶ τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπῃς δὲν λείπουν οἱ θεωροῦντες τὸν Γερμανικὸν στόλον ὡς τὸν μόνον καὶ πραγματικὸν διὰ τὴν Εὐρωπαϊκὴν εἰρήνην κίνδυνον. Ὅπως δήποτ' ἂν ἡ ἀρχοῦμεθα ν' ἀποδείξωμεν ὅτι ἡ παρούσα στιγμή εἶναι ἡ κατάλληλος ὅπως ἀξιῶσωμεν νά σταματήσῃ ἡ αὔξησις τοῦ Γερμανικοῦ στόλου».

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἐγκριτὸν Ἀγγλικὸν περιοδικὸν ἔγραφε τὰ ἀκόλουθα :

«Ἄν κατεστρέφετο ὁ Γερμανικὸς στόλος, ἡ Εὐρωπαϊκὴ εἰρήνη θὰ ἐξασφαλίζετο ἐπὶ δύο γενεάς. Ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία, εἴτε ἡ Ἀγγλία καὶ αἱ Ἠνωμένοι Πολιτεῖαι, εἴτε καὶ τὰ τρία ταῦτα κράτη ὁμοῦ θὰ ἠγγυῶντο περὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν θαλασσῶν καὶ θ' ἀντετάσσοντο εἰς τὴν κατασκευὴν νέων πλοίων, τὰ ὁποῖα εἶναι ὅπλα ἐπικίνδυνα εἰς χεῖρας τῶν φιλοδόξων κρατῶν, τῶν ὁποίων ὁ πληθυσμὸς αὐξάνει καὶ τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν ἀποικίας».

Ἀρκούτως κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν, κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1904 ἦτο διατεθειμένη νά πειθῇ ἀντιμέτωπος ἡμῶν εἰς τὸ Μαρόκον. Ὀλίγους μῆνας προητέτερα, κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1904 εἰς Γάλλος δημοσιολόγος μῶς εἶχε δηγηθῆ ὅτι ἡ κατασκευὴ τοῦ στόλου μας προεκάλει ἐν Ἀγγλίᾳ μεγάλην καὶ ὀλοὴν ἐντεινομένην ἀνησυχίαν καὶ ὅτι δὲν εἶχαν εὐρεθῆ ἀκόμη τὰ μέσα διὰ τῶν ὁποίων θὰ παρεκωλύετο ἡ ἐξακολούθησις τῶν ναυτικῶν μας ἐπιχειρήσεων. Ἐσκέπτοντο ἂν ἔπρεπε νά ζητήσουν νά τὸ κατορθώσουν δι' ἀμέσου δράσεως ἢ διὰ τῆς ὑποκεντήσεως τοῦ Γαλλικοῦ σοβινισμού. Σήμερον ἡ Ἀγγλία μᾶς ἐπιτρέπει νά εἰ-

μεθα ἢ δευτέρα, μετ' αὐτὴν, ναυτικὴ δύναμις. Ὅταν κατὰ τὸν χεῖμῶνα τοῦ 1909 εἰς ῥήτωρ τοῦ Ἀγγλικοῦ κοινοβουλίου παρετήρει ὅτι ἡ Ἀγγλία δὲν θὰ εἶχε ἀνάγκην νά κάμῃ τόσον πυρετώδεις ναυτικούς ἐξοπλισμούς ἂν πρὸ δεκαετίας παρεκώλυε τὴν ὑψωσιν τῆς Γερμανίας εἰς περιωπὴν μεγάλης ναυτικῆς δυνάμεως, ἐξέφραξε μίαν σκέψιν ἣτις εἶναι εὐλόγος ἀπὸ ἀπόψεως καθαρῶς πολιτικῆς καὶ ἡ ὁποία εἶναι ἴσως δικαία. Ὅποσδήποτε τὴν περίστασιν ὅπως καταστρέψῃ ἓνα στόλον ἐφ' ὅσον ἀκόμη ἦτον εἰς τὰ σπάργανα, περίστασιν τὴν ὁποίαν τασάκις ἡ Ἀγγλία ἐξεμεταλλεύθη εἰς βάρος ἄλλων ἐθνῶν, δὲν θὰ τὴν εὐρισκεν, ὅσον ἀφορᾷ τὴν Γερμανίαν, ἣτις εἶχε λάβει τὰ μέτρα τῆς.

ΕΙΡΗΝΙΚΑΙ ΡΟΠΑΙ

ΤΗΣ ΑΠΟΙΚΙΑΚΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ὁ στόλος, τὸν ὁποῖον ἐναυπηγήσαμεν ἀπὸ τοῦ 1897 καὶ χάρις εἰς τὸν ὁποῖον ἡ Γερμανία κατέλαβε τὴν δευτέραν θέσιν μεταξὺ τῶν ναυτικῶν κρατῶν τοῦ κόσμου — εἰς μεγάλην ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας ἀπόστασιν, εἶναι ἡ ἀλήθεια — εἶναι σπουδαῖον πολιτικὸν ἔρεισμα διὰ τοὺς ἀπιπροσωπεύοντας τὰ Γερμανικὰ συμφέροντα ἐν τῇ οἰκουμένῃ. Ὁ στόλος αὐτὸς ἔχει κυρίως ἀποστολὴν νά προστατεύῃ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ τὸ ἐμπόριον, τὴν ζωὴν καὶ τὴν τιμὴν τῶν συμπολιτῶν μας. Τὰ Γερμανικὰ πολεμικὰ πλοῖα ἐξεπλήρωσαν τὸν προορισμὸν αὐτὸν εἰς τὰς Δυτικὰς Ἰνδίας καὶ εἰς τὴν Ἄπω Ἀνατολήν. Ὁ ρόλος τοῦ στόλου μας εἶναι πρὸ παντὸς ἀμυντικός. Εἰνόητον εἶναι, ὅτι εἰς περίπτωσιν διεθνῶν συρράξεων, ὁ ἀμυντικὸς αὐτὸς στόλος θὰ ἠθρύνετο. Ἄν ἡ Αὐτοκρατορία ἐγίνετο ἀντικείμενον ἀπροόπτου ἐπιθέσεως, ὁποθενδήποτε καὶ ἂν αὕτη προήρχετο, ἡ θάλασσα ὡς θέατρον πολέμου θὰ προσελάμβανεν εἰς τὴν ἐποχὴν μας σημασίαν πολὺ μεγαλειότεραν ἢ κατὰ τὸ 1870. Ὅτι εἰς ἀνάλογον περίπτωσιν ὁ στόλος πιστὸς εἰς τὴν Προωσογερμανικὴν παράδοσιν καθὼς ὁ στρατὸς ὀφείλει ν' ἀποβλέπῃ πρὸς τὴν ἐπίθεσιν δὲν ὑπάρχει λόγος νά τὸ εἴπωμεν. Ἄλλ' ἡ ἀνησυχία ἢ προκύπτουσα ἐκ τῆς ναυπηγήσεως τοῦ στόλου μας, ἢ ἀνησυχία μῆπως ἡ ἐπαύξησις τῆς ναυτικῆς μας δυνάμεως ἐξικτήσῃ τὸ ἐπιθετικὸν πνεῦμα τῆς Γερμανίας εἶναι ἐντελῶς ἀδικαιολόγητος.

Ἐξ ὅλων τῶν λαῶν τῆς γῆς, ὁ σπανιότερον ἐπιτεθεὶς μὲ σκοποὺς κατακτητικὸς εἶναι ὁ Γερμανικὸς λαός. Ἄν ἐξαίρεσωμεν τὰς ἐκστρατείας τῶν Γερμανῶν Αὐτοκρατόρων τοῦ Μέσου Αἰῶνος τῶν ὁποίων ἢ αὐθόρμητος δύναμις ὑπῆρξεν ἐν μεγαλοπρεπῆς ὄνειρον καὶ μία με-

γαλοπρεπής πολιτική πλάνη, παρά άκατανίκητος έφεσις πολέμου και κατακτήσεων, δυσκόλως θ' άνεύρωμεν εις τὸ παρελθόν μας πολέμους κατακτητικούς όμοίους πρὸς τοὺς διεξαχθέντας παρὰ τῆς Γαλλίας κατὰ τὸν 17ον, 18ον και 19ον αἰῶνα, πρὸς τοὺς κατακτητικούς πολέμους τῶν Άψβούργων τῆς Ισπανίας, τῆς Σουηδίας, τῆς Ρωσσίας και τῆς Άγγλίας διακοούσης τῆς συστηματικῆς των πολιτικῆς τῆς εξαπλώσεως. Ημεῖς οἱ Γερμανοί, ἐπὶ αἰῶνας ὅλους δὲν ἐζητήσαμεν ἢ νὰ ἐξασφαλίσωμεν τὴν αἰμυναν και τὴν ἀκεραιότητα τῆς πατρίδος μας. Μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Σιλεσίας και τὴν ἐπιτευχθεῖσαν ἀνεξαρτησίαν τῆς Πρωσσικῆς Μοναρχίας, ὁ μέγας Φρειδερίκος δὲν ὠδήγησε τὰ νικηφόρα στρατεύματά του εις πολεμικὰς περιπετείας. Ἐπίσης, μετὰ τὰς ἄνευ ἀναλόγου προηγουμένου ἐπιτυχίας τῶν δύο μεγάλων πολέμων, ὁ Αὐτοκράτωρ Γουλιέλμος και ὁ Βίσμαρκ δὲν ἐσκέφθησαν νὰ στήσουν νέα τρώπαια. "Αν λαός τις ἔχη τὸ δικαίωμα νὰ ἰσχυρισθῆ ὅτι ἠδυνήθη ν' ἀρκεσθῆ εις τὰ ἑαυτοῦ, οὗτος εἶναι ὁ Γερμανικὸς λαός». Περιορίσαμεν οἱ ἴδιοι τὰς ἐπιτυχίας μας και δὲν ἀνεμείναμεν ὅπως ἡ ἐξάντλησις τῶν ἐθνικῶν μας δυνάμεων θέσῃ ἐν τέραμα εις τὴν φιλοδοξίαν μας.

Οὕτω ἡ ἐθνική μας ἀνάπτυξις δὲν παρουσιάζει ἀποτόμους και θαμβωτικὰς περιόδους μεγαλείου. Ὑπῆρξε μία βραδεία ἐξέλιξις ἀκαμάτων ἐργασίας και ἀδικάτου προόδου. Ἡ ἀνήσυχος μέθοδος ἄλλων λαῶν, ἡ συνισταμένη εις τὴν ἐκ πραγματοποιηθέντων ἀποτελεσμάτων δημιουργίαν κινήτρου διὰ νέας σοβαρωτέρας περιπετείας, ἡ μέθοδος αὐτὴ εἶναι τελείως ἄγνωστος εις τὸν Γερμανικὸν λαόν. Ἡ πολιτικὴ ἡμῶν μέθοδος δὲν εἶναι ἡ τοῦ κερδοσκοποῦντος ἐν ἀδιαφορίᾳ πρὸς πάντα κίνδυνον ἐμπόρου, ἀλλ' ἡ τοῦ χωρικοῦ ὁ ὁποῖος προβαίνει μετὰ προσοχῆς, τοῦ χωρικοῦ ὅστις μετὰ τὴν ἐν τάξει γενομένην σπορὰν ἀναμένει ἄνευ ἀνυπομονησίας τὴν συγκομιδὴν.

Μετὰ τὸν Γαλλογερμανικὸν πόλεμον, ὁ κόσμος ἐφοβεῖτο ὅτι ἡ Γερμανία θὰ ἐρρίπτετο εις νέας πολεμικὰς περιπετείας. Δὲν ὑπῆρχε τότε σχέδιον κατακτήσεως τὸ ὅποῖον νὰ μὴ μᾶς ἀπέδιδαν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης διέφρασε μία τεσσαρακονταετία. Ἐμμεθα πλουσιώτεροι εις πληθυσμὸν και εις ἰδικὰ ἀγαθὰ, ὁ στρατός μας ὀπέθη ἰσχυρότερος. Ὁ Γερμανικὸς στόλος ἐγεννήθη και ἀνεπτύχθη. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀπὸ τοῦ 1870 γενομένων μεγάλων πολέμων ἦτο μεγαλειότερος ἢ κατὰ τὴν πρὸ τοῦ 1870 περίοδον. Ἡ Γερμανία δὲν ἐζήτησε νὰ μετάρχη εις κανένα ἐξ αὐτῶν. Ἀντέστη ψυχρῶς εις πᾶσαν προσπάθειαν ἔχουσαν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ τὴν παρασύρῃ εις πολεμικὰς περιπλοκάς. Ἄνευ ὑπεροχῆς ἢ καυχισιολογίας, δύνανται νὰ ἰσχυρισθῆ τις, ὅτι

οὐδέποτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ στρατιωτικῆς δυνάμεις ὅποια ἡ Γερμανία ὑπῆρξε τόσοσὺν τὴν ὑπόθεσιν τῆς εἰρήνης. Τὸ γεγονός τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ἐξηγηθῆ ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἀδιαφισητέτου ἀγάτης μας πρὸς τὴν εἰρήνην. Ὁ Γερμανὸς ἔσχε πάντοτε τὸ πνεῦμα εἰρηνικὸν και μολαταῦτα ἠγαγκάσθη συχνὰ νὰ λάβῃ τὰ ὅπλα, διότι ἔπρεπε ν' ἀμυνθῆ κατὰ ξένης ἐπιθέσεως. Πράγματι ἡ εἰρήνη διετηρήθη πρὸ πάντων, ὄχι διότι οἱ Γερμανοὶ ἀπέσχον ἐπιθέσεως κατ' ἄλλων ἐθνῶν, ἀλλὰ διότι ἄλλα ἔθνη φοβοῦνται τὴν Γερμανικὴν ὀπάντησιν εις τὴν ἰδικὴν των ἐπίθεσιν. Οἱ ἰσχυροὶ μας ἐξοπλισμοὶ ὑπῆρξαν ἐγγύησις εἰρήνης τοιαύτης ὡς δὲν εἶδον οἱ τελευταῖοι αἰῶνες, οἱ τόσοσὺν ταραχώδεις. Ἐν ἱστορικὸν συμπέρασμα ἐξέρχεται ἐκ τῆς διαπιστώσεως τοῦ γεγονότος τοῦτου.

Ἡ ἐπίθεσις τῆς στρατιωτικῆς μας δυνάμεως διὰ τῆς ναυπηγήσεως στόλου, δὲν σημαίνει ἢ τὴν αἴξησιν και τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ὑπὲρ τῆς εἰρήνης ἐγγυήσεως ταύτης, ὅσον και ἂν κακῶς ἤθελε διευθύνεσθαι ἡ Γερμανικὴ πολιτικὴ. Ὅπως ὁ στρατός δὲν ἐπιτρέπει νὰ μὴ λαμβάνῃ κανεὶς ὑπὸ σοβαρὰν ἔποσιν τὰς βλέψεις τῆς Γερμανικῆς ἠπειρωτικῆς πολιτικῆς, οὕτω ὁ στόλος ἀντιτίθεται εις πᾶσαν παρακώλυσιν τῆς ἀποικιακῆς μας ἐξαπλώσεως. Ἐφ' ὅσον δὲν εἶχαμεν τὸν στόλον αὐτόν, τὰ ὀικονομικά μας συμφέροντα, σημαντικῶς πληθυνόμενα ἀνὰ τὸν κόσμον και ἀποτελοῦντα ἀναπαλλοτριώτα ἐθνικά συμφέροντα, ὑπῆρξαν ἔδαφος ἐπιθέσεως, ἀκάλυπτον διὰ τοὺς ἐχθροὺς τῆς Γερμανίας. Ὅταν ἐκαλύψαμεν τὸ ἀσθενὲς τοῦτο σημείον μας και κατεστήσαμεν ἐνδεχομένην ναυτικὴν ἐπίθεσιν κατ' ἡμῶν, ἐπιχειρήσιν κινδυνώδη και τυχοδιωκτικὴν δι' οἰονδήποτε ἀντίπαλον, δὲν ἐτροστατεύσαμεν μόνον τὴν ἰδικὴν μας εἰρήνην, ἀλλὰ και τὴν εἰρήνην τῆς Εὐρώπης. Ἐπρόκειτο ν' ἀποκτήσωμεν μέσα ἀμύνης, ὄχι δὲ μέσα ἐπιθέσεως. Ἀφοῦ ἐλάβαμεν θέσιν μεταξὺ τῶν ναυτικῶν δυνάμεων, ἐξηκολονθήσαμεν τὴν προτέραν πορείαν μας. Ἡ νέα περίοδος ἀποικιακῆς Γερμανικῆς πολιτικῆς τὴν ὁποῖαν ὁ ἐχθρὸς προεμάντευε, δὲν εἶγεν ἀνοιχθῆ. Τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι δυνάμεθα ἤδη νὰ προστατεύσωμεν τὰ συμφέροντά μας, νὰ προλάβωμεν περιπλοκάς, νὰ διατηρήσωμεν και νὰ παγιώσωμεν πανταχοῦ τὴν θέσιν μας, μάλιστα ἐν Μικρῇ Ἀσίᾳ και ἐν Ἀφρικῇ.

Τὸ δίκτυον τῶν διεθνῶν μας σχέσεων ἐμελλε νὰ ἐξαπλωθῆ κατ' ὅσον ἠδύναμεν τὰς προσπάθειας τῆς ἀποικιακῆς μας πολιτικῆς. Μακρυνὰ ὑπερπόντια κράτη, ἅτινα μᾶς ἐνδιέφεραν ὀλίγον κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀποκλειστικῆς ἠπειρωτικῆς πολιτικῆς, προσελάμβαναν ὀλοὲν μεγαλειότεραν σημασίαν δι' ἡμᾶς. Ἡ διατήρησις καλῶν και, εἰ

δυνατόν, φιλικῶν σχέσεων μετ' αὐτῶν ἀπέβη καθήκον πρώτης τάξεως διὰ τὴν ἑξωτερικὴν μας πολιτικὴν.

* * *

Ἀπὸ τῆς στιγμῆς κατὰ τὴν ὁποίαν ἀνέλαβα τὴν διεύθυνσιν τῶν ἑξωτερικῶν ὑποθέσεων, ἐσχημάτισα τὴν στερεὰν πεποιθῆσιν ὅτι δὲν θὰ ἐπὶ ἤρχεται μεταξὺ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γερμανίας ρήξις — μεγάλη δυστυχία διὰ τὰς δύο χώρας, τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν ἀνθρωπότητα, ἂν ἰον κατασκευάζαμεν στόλον τὸν ὅποιον οὐδεὶς ἀντίπαλος θὰ ἠδύνατο ν' ἀντιμετωπίσῃ ἄνευ προφανῶν κινδύνων, ὅν ἂν δὲν ἐπεδιδόμεθα εἰς ἑξοπλισμούς ἄνευ σκοποῦ καὶ ἄνευ μέτρου, εἰς τὴν ὑπερθέρμανσιν τοῦ ναυτικοῦ μας λέβητος, ὅν ἂν εἰς οὐδὲν ἔθνος ἐπετρέπαμεν νὰ θίξῃ τὸ γόητρον καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς Γερμανίας, ὅν ἂν ἐφροντίζαμεν ὅπως μὴ ἐμφιλοχωρήσῃ μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῆς Γερμανίας τίποτε τὸ ἀνεπανόρθωτον. Ἴδου διατί δὲν ἔπαυσα ν' ἀποκρούω πᾶσαν προσβολὴν κατὰ τῆς ἐθνικῆς μας εὐαισθησίας, ὅποθενδήποτε καὶ ἂν αὕτη προήρχετο, ἀνθιστάμενος ταυτοχρόνως εἰς πᾶσαν σκέψιν περὶ ἐπεμβάσεώς μας εἰς τὸν Ἀγγλο-Μποερικὸν πόλεμον, διότι τοιαύτη ἐπέμβασις θὰ ἐπλήγωνε τὴν Ἀγγλικὴν φιλιαντίαν κατὰ τρόπον τρομερὸν, ὅν ἂν ἐχαλιναγωγούμεν πᾶσαν νευρικότητα καὶ διετηροῦμεν τὴν ψυχραιμίαν μας, ἂν δὲν ἐπροκαλούσαμεν τὴν Ἀγγλίαν ἄφ' ἑνὸς καὶ ἐξ ἄλλου δὲν ἐτρέχομεν ἑξοπίσω τῆς.

* * *

Μέχρι τῆς ἐποχῆς κατ' ἣν ἐξεργάγη τὸ Βοσνιακὸν ζήτημα, ἡ Γερμανικὴ πολιτικὴ ἦτο κυρίως ἀποικιακὴ. Τοῦτο δὲ ὄχι διότι ἡ Γερμανία εἶχε προσανατολίσει τὰς σχέσεις τῆς συμφώνως πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ἀποικιακῶν αὐτῆς συμφερόντων, ἀλλὰ διότι ἡ προκληθεῖσα ἐν Ἀγγλίᾳ δυσαρέσκεια ἐκ τῆς ἑξαπλώσεως τοῦ Γερμανικοῦ ἐμπορίου καὶ ἐκ τῆς ναυπηγήσεως ἰσχυροῦ Γερμανικοῦ στόλου ἐπέδρα ἐπὶ τῶν ἐν Εὐρώπῃ συμμαχικῶν συνδυασμῶν καὶ τῆς θέσεως τῶν Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν ἀπέναντι τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ δημοσία ἐν Ἀγγλίᾳ γνώμη, ἡ συνήθως τόσον περίσκεπτος καὶ ἀπαθὴς, κατελαμβάνετο ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἐπὶ φόβου ἐντελῶς ἀβασίμου, ὁ ὁποῖος συχνὰ ἐφθανε τὰ σύνορα τοῦ πανικοῦ. Τοῦ φόβου Γερμανικῆς ἀποβάσεως εἰς τὴν Ἀγγλίαν.

Ἡ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΚΥΚΛΩΣΕΩΣ

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνος ἐγένετο αἰσθητὴ εἰς τὴν Ἀγγλικὴν πολιτικὴν ἡ ἐπίδρασις τοῦ βασιλέως Ἐδουάρδου τοῦ 7ου, ὅστις συνεδύαζε γνῶσιν ὄχι μικρὰν τῶν προσώπων πρὸς τὴν τέχνην τοῦ νὰ τὰ χειραγωγῇ, καὶ ὁ ὁποῖος ἦτο μεγίστης πείρας ἄνθρωπος. Ἡ Ἀγγλικὴ πολιτικὴ δὲν ἐστράφη ἀμέσως κατὰ τῶν Γερμανικῶν συμφερόντων, ἀπεπειράθη μόνον νὰ ὀδηγήσῃ εἰς ἀποτυχίαν τὴν Γερμανίαν, μεταθέτουσα τὸ κέντρον τῆς δυνάμεως ἐν Εὐρώπῃ. Διὰ σειράς συνεννοήσεων ἐκ τῆς πραγματοποιήσεως τῶν ὁποίων ἐθυσιάσθησαν σημαντικώτατα Ἀγγλικά συμφέροντα, ἐζήτησε νὰ προσελκύσῃ τὰ ἄλλα Εὐρωπαϊκὰ κράτη ὅπως ὁμοιωνώσῃ τὴν Γερμανίαν—εἰς τοῦτο δὲ συνίστατο ἡ Ἀγγλικὴ πολιτικὴ τῆς περικυκλώσεως. Κατ' ἀρχὰς ὑπεγράφη συνθήκη μετὰ τῆς Ἰσπανίας ἐν σχέσει μὲ τὰ Μεσογειακὰ ζητήματα. Ἡ Γαλλία ἐπλειοδότησεν εἰς τοὺς πόθους τοῦ ἐχθροῦ τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ἡ Ἀγγλογαλλικὴ συμφωνία τοῦ 1904 ἡ σχετικὴ μὲ τὴν Αἴγυπτον καὶ τὸ Μαρόκον ἔκαμε νὰ λησιμονηθῇ τὸ θλιβερὸν ἐπεισόδιον τῆς Φασόδας. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν μεγάλων ἠτιῶν τὰς ὁποίας ὑπέστη κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν εἰς τὸν μετὰ τῆς Ἰαπωνίας πόλεμον καθὼς καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἐσωτερικῶν ταραχῶν, ἡ Ρωσσία ἀπεφάνισε νὰ συνάψῃ συμφωνίαν μετὰ τῆς Ἀγγλίας ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἐν Ἀσίᾳ σφαίρας συμφερόντων καὶ νὰ δημιουργήσῃ οὕτω Ἀγγλορωσικὴν προσέγγισιν. Ἡ Ἰταλία ἔγινε ἀντικείμενον μηχανορραφῶν. Ἀπόπειραι τοῦ αὐτοῦ τύπου ἀπέναντι τῆς Αὐστροουγγαρίας ἀπέτυχον, χάρις εἰς τὴν ἐντιμότητα τοῦ σεβασίμου Καισαροβασιλέως. Εἰς Ἀλγεσίραν ἀντιμετωπίσαμεν σοβαρὰς δυσχερείας, μολοντι ἡ Γερμανικὴ πολιτικὴ ἐνεφάνιζε τὸ ἴδιον ἐθνικὸν συμφέρον ἀναποσπάστως συνδεδεμένον πρὸς τὰ συμφέροντα τῶν ἄλλων ἐθνῶν. Ἡ πολιτικὴ τῆς περικυκλώσεως ἐφάνη ἐπιτυχάνουσα.

Ἡ ΒΟΣΝΙΑΚΗ ΚΡΙΣΙΣ

Ἡ ὀριστικὴ προσάρτησις τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Ἑρζεγοβίνης, τὰς ὁποίας ἡ Αὐστροουγγαρία κατεῖχεν ἀπὸ τοῦ 1878 συμφώνως πρὸς τὰς ἀποφάσεις τοῦ Βερολινεῖου συνεδρίου, προεκάλεσε μεγάλην Εὐρωπαϊκὴν κρίσιν. Ἡ Ρωσσία διεμαρτυρήθη διὰ τὴν προσάρτησιν. Ὑπολογίζουσα ἐπὶ ἐπικειμένης λύσεως τῆς ἐν Βαλκανίοις Αὐστρορωσικῆς διαφορᾶς διὰ τῶν ὅπλων ἡ Σερβία, ἣτις ἔβλεπε τὰ

μεγαλόβουλα σχέδιά της κωλύμενα, ἐνόμισεν ὅτι ἠδύνατο νὰ παρασκευασθῆ εἰς πόλεμον κατὰ τῆς παραδουναβείου μοναρχίας. Ἡ Ἀγγλία ἐτέθη παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Ρωσσίας καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ Ἀγγλικῆ τύπου προσέλαβε τόνον σχεδὸν περιπαθέστερον ἀπὸ τὰς φωνὰς τῶν Ρώσων αἰτινες ἀντήχουν εἰς τὰς ἀκοάς μας. Ἡ αἰχμὴ τῆς Ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἐφαίνετο στρεφομένη ὄχι τόσον κατὰ τῆς Αἰσιουρουγαρίας ὅσον κατὰ τῆς Γερμανίας. Ἦτο ἡ πρώτη φορὰ κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Αὐστρογεμανικὴ συμμαχία ἐμελλε, ἐνώπιον σοβαρᾶς διενέξεως, νὰ δείξῃ τὴν σιτυρότητα καὶ τὴν δυνάμιν της. Ἐδήλωσα ἀπεριστρόφως, διὰ τῶν ἐν τῇ Γερμανικῇ Βουλῇ λόγων μου, ὅτι ἡ Γερμανία ἦτο ἀποφασισμένη νὰ μείνῃ πάση θυσία πιστὴ εἰς τὴν μετὰ τῆς Αἰσιουρουγαρίας συμμαχίαν της. Τὸ Γερμανικὸν ἕξιφος εἶχε ριφθῆ ἐπὶ τῆς πλάστιγγος τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἀποφάσεων ὅπως τὴν κλινῆ πρὸς τὸ μέρος τῶν Αὐστρογερμανικῶν συμφερόντων. Εἶχε ριφθῆ ἐμμέσως μὲν χάριν τῆς εἰρήνης, ἀμέσως δὲ διὰ τὴν διάσωσιν τοῦ γοήτρου καὶ τῆς θέσεως τῆς Γερμανίας ἐν τῷ κόσμῳ. Ἐσήμαινεν ἡ ὥρα ἣτις ἐμελλε νὰ δείξῃ εἰς τὸν κόσμον ἂν ἡ Γερμανία εἶχε καταπέσει διὰ τῆς ἐφαρμοσθείσης ἐναντίον της πολιτικῆς τῆς περικυκλώσεως, ἂν αἱ Δυνάμεις αἰτινες εἶχαν παρασυρθῆ εἰς τὸν κύκλον τῆς ἀντιγεμανικῆς πολιτικῆς θὰ εὕρισκαν τὰ ἐν Εὐρώπῃ ζῶντικὰ των συμφέροντα συμβιβαζόμενα μὲ ἐχθρικὴν στάσιν καὶ ἐχθρικὰς ἐναντίον τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας πράξεις. Αἱ περιπέτειαί τῆς Βοσνιακῆς κρίσεως ἐσημείωσαν τὸ τέλος τῆς πολιτικῆς τῆς περικυκλώσεως. Οὐδεμία δυνάμις ἔδειξε διάθεσιν νὰ ὑπαγάγῃ τὰ ἰδικὰ της ἐν Εὐρώπῃ συμφέροντα εἰς ξένα γενικῆς πολιτικῆς τοιαῦτα. Ὁ ἀστυροισμὸς τῆς Ἀλγεσίας συνετρίβη ἐπὶ τοῦ βράχου τῆς ἡπειρωτικῆς πολιτικῆς. Ἡ Ἰταλία ἐμεινε παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν συμμάχων της. Ἡ Γαλλία ἔστη ἀναμένουσα καὶ δὲν ἐδείχθη ἐχθρικὴ πρὸς τὴν Γερμανίαν. Ὁ Αὐτοκράτωρ Νικόλαος ἔδωκεν εἰς τὸν κόσμον δείγματα τῆς συνέσεώς του καὶ τοῦ ἔρωτός του πρὸς τὴν εἰρήνην, κηρυχθεὶς ὑπὲρ εἰρηνικῆς διευθετήσεως τῶν διαφορῶν. Ἡ σοφὴ περικυκλωσις καὶ ἀπομόνωσις τῆς Γερμανίας, προσωρινὸν μορμολύκειον διὰ μικροψύχους ἀνθρώπους ἀπεκαλύφθη ὡς διπλωματικὴ φαντασμαγορία, βασιζομένη ἐπὶ πολιτικῶν ἀντιλήψεων ἀυστάτων. Τὸ λάθος ἐφ' οὗ οἰκοδομήθη ἡ πολιτικὴ αὕτη ἦτο τὸ ἀκόλουθον: Δὲν εἶχαν ὑπολογίσῃ ὅσον ἔπρεπε τὴν θέσιν τῆς Γερμανίας ὡς Εὐρωπαϊκῆς δυνάμεως. Ἀσφαλῶς ἂν ἐπετύγχανον νὰ μειώσουν διὰ πλήγματός τινος τὴν ἐν Εὐρώπῃ θέσιν μας, ἡ ἀποικιακὴ μας πολιτικὴ θὰ κατέπιπεν. Ὑπὸ τὴν ἔποσιν αὐτὴν ὁ ὑπολογισμὸς τῆς πολιτικῆς τῆς περικυκλώσεως ἦτο ἀκριβής. Ἀλλὰ δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ μᾶς πλήξῃ τις ἐπὶ τῆς ἡπείρου...

Αἱ Κεντρικαὶ Δυνάμεις συνδέονται διὰ πολλαπλῶν συμφερόντων, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπαχθοῦν εἰς τὸν ναυτικὸν καὶ ἐμπορικὸν ἀγγλογεμανικὸν ἀνταγωνισμὸν. Ἡ Γερμανία ἔχει νὰ λύσῃ διαφορὰς ἀφορώσας τὴν οἰκουμενικὴν πολιτικὴν, μόνον μὲ τὴν Ἀγγλίαν. Ἡ πολιτικὴ αὕτη ἔθεσεν ἀντιμετώπους τοὺς Ἀγγλους καὶ τοὺς Γερμανοὺς. Κατὰ τῆς ἐμπορικῆς καὶ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῆς Γερμανίας διηρθύθη ἡ πολιτικὴ τῆς περικυκλώσεως, ἣτις ἐφάνη ἐκδέτουσα εἰς σοβαρὸν κίνδυνον τὴν ἀσφάλειάν μας. Χάρις εἰς τὴν ἰσχύν μας ἐν τῇ ἡπειρωτικῇ Εὐρώπῃ ἐθραύσαμεν τὰ δεσμὰ μὲ τὰ ὁποῖα μᾶς εἶχαν περιτυλίξει εἰς τοιοῦτον τρόπον μάλιστα ὥστε, οἱ πέραν τῆς Μάγχης κατελήφθησαν ὑπὸ ἀπογοητεύσεως ἣτις ἐμελλε νὰ προηγηθῆ περιόδου εἰρηνικῆς ἀνταλλαγῆς γνωμῶν καὶ λογικῶν διακανονισμῶν τῶν ἀντιθέτων συμφερόντων.

Ἡ ΤΡΙΠΛΗ ΣΥΜΜΑΧΙΑ

Σπανίως, ἢ μᾶλλον εἰς τὴν ἱστορίαν δὲν ἐσημειώθη συμμαχία τόσον μικρᾶς διαρκείας ὅσον ἡ Τριπλῆ. Κατὰ τὸ 1879 ὁ Βίσμαρκ συνῆψε συμμαχίαν μετὰ τῆς Αὐστρίας καὶ κατὰ τὸ 1883 εἰσῆλθεν εἰς τὴν συμμαχίαν αὐτὴν καὶ ἡ Ἰταλία. Ἀπὸ τριακονταετίας αἱ συνθήκαι τῆς συμμαχίας αὐτῆς ἀνανεοῦνται κανονικῶς καὶ ἐκάστοτε αἱ ἐλπίδες τῶν καλοθελητῶν καὶ οἱ φόβοι τῶν καλοπροαιρέτων εὐρέθησαν, ἐστρημένοι πάσης βάσεως. Δὲν συνέπτηξε τὴν Τριπλὴν ἔφεις κατακτῆσεως οἷτε φιλοδοξία τις ἀνήρεστος... Πᾶσα «ἀνατροπικὴ» Εὐρωπαϊκὴ πολιτικὴ ἣτις θὰ ἠκολούθη τὰς μεθόδους τοῦ Ναπολέοντος Α' καὶ τοῦ Λουδοβίκου Β' θὰ προσέκρουεν εἰς τὴν συμπαγῆ δυνάμιν τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης, ἣτις τέμνει τὴν ἡπειρον ὡς κολοσσαῖον φρούριον...

(Ἀκολουθεῖ τὸ Β' μέρος)

Πρίγκηψ Μπύλωβ

Τὸ ἀνωτέρω κεφάλαιον ἐλήφθη ἀπὸ τὸ πρὸ τοῦ πολέμου ἐκδοθὲν βιβλίον τοῦ τέως καγκελλαρίου τῆς Γερμανίας πρίγκηπος Μπύλωβ.

Η ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ
ΚΑΙ Ο ΠΟΛΕΜΟΣ
AU DESSUS DE LA MÉE

Β'.

Ὁ βίσιος θάνατος τοῦ Ζωρὲς ἐνέπνευσεν εἰς τὸν Ρωμαῖν Ρολλὰν μίαν εὐγλωττον σελίδα :

«Ὁ Ζωρὲς εἶναι σχεδὸν μοναδικὸν παράδειγμα κατὰ τοὺς σημερινούς χρόνους μεγάλου ρήτορος, ὁ ὁποῖος εἶναι ταυτοχρόνως μέγας φιλόσοφος, — ἄνθρωπος συνδυάζων μεγάλην μάθησιν καὶ βαθυτάτην ἐταστικὴν παρατήρησιν πρὸς ἠθικὸν ὕψος καὶ δύναμιν ἐνεργείας. Πρέπει ν' ἀναδράμωμεν εἰς τὴν ἀρχαιότητα διὰ ν' ἀνεύρωμεν παρόμοιον ἀνθρώπινον τύπον. Συνταράσσων τὰ πλήθη καὶ γοητεύων ταυτοχρόνως τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀφῆκε πλαντοῦ τὰ ἴχνη τοῦ ρωμαλέου του ἔργου καὶ τὸν σπόρον τοῦ νεωτεριστικοῦ του πνεύματος».

Καὶ κατωτέρω :

«Καὶ τί δὲν προεῖδε ! Φυλλομετρήσατε τοὺς ἀπὸ δεκαετίας λόγους του. Εἶναι πολὺ ἐνωρὶς ἀκόμη διὰ ν' ἀναφέρῃ κανεῖς, μεσοῦντος τοῦ ἀγῶνος, τὰς ἐνώπιον τοῦ Μέλλοντος ἐκδικητικὰς του καταθέσεις. Ἄς ἀναμνησθῶμεν μόνον τὴν ἀπὸ τοῦ 1905 ἀγωνίαν του διὰ τὸν ἐπερχόμενον τρομακτικὸν πόλεμον — τὴν ὀδυνηρὰν του πρόβλεψιν τῆς ἀλλοτε ὑποκόφου, ἀλλοτε ὀξείας, πάντοτε βαθείας καὶ δεινῆς διενέξεως μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Γερμανίας κ.τ.λ.».

Δὲν θέλω νὰ ὑποτιμῶσω τὴν διορατικότητα τοῦ μεγάλου ρήτορος, ὁ ὁποῖος ὑπέρθε τὸ πρῶτον θῦμα τοῦ πολέμου — πρὶν ἢ αὐτὸς ἐκτραγῆ. Οὔτε νὰ διαφιλοσοφῶσω τὴν ἀλήθειαν ὅτι ἡ παρούσα σύρραξις εἶναι πρὸ πάντων Ἀγγλογερμανικὴ, μολονότι τὰς αἰματηρὰς θυσίας ὑφίστανται ὅλοι οἱ ἄλλοι πλὴν τοῦ Ἠνωμένου Βασιλείου. Ἀπλῶς ἐρωτῶ : Τί ἔκαμεν ὁ ἀρχηγὸς τῶν Γάλλων σοσιαλιστῶν διὰ νὰ ματαιώσῃ, ν' ἀναβάλῃ ἢ τοῦλάχιστον νὰ καταστήσῃ ὀλιγώτερον ὀδυνηρὰν διὰ

τὴν χώραν τοῦ αὐτῆν τὴν σύρραξιν ; Δημιουργῶν δυσχερείας εἰς τὸν ἑαυτοῦ θωρακισμὸν τῆς πατρίδος του καὶ εἰς τὴν ἐπίτευξιν στρατιωτικῆς ἰσορροπίας εἰς τὴν Εὐρώπην, ἐκλόνησε βαθύτερον τὴν εἰρήνην ἢ ὅσον θὰ τὴν ἐκλόνηζε Ψηφίζων τὰς στρατιωτικὰς πιστώσεις καὶ ἐπιτρέπων εἰς τὴν Γαλλίαν νὰ παρασκευάσῃ τὴν ἄμυνάν της. Ἄν ἐπρόβλεπε τὸν πόλεμον καὶ ὅμως ἠμποδίζε τὴν πατρίδα του ἀπὸ τὴν παρασκευὴν τῶν μέσων πρὸς ἀντιμετώπισιν αὐτοῦ, δὲν εἶναι βεβαίως ἄξιος τῆς τιμητικῆς ὑστεροφημίας, οὔτε τὰ ἐγκώμια τοῦ Ρολλὰν πρὸς αὐτὸν εἶναι ἱκανὰ νὰ τοῦ τὴν ἐξασφαλίσουν. Εἶναι δὲ περισσότερον ἄξιος τῆς Γαλλικῆς εὐγνωμοσύνης καὶ τῆς ὑστεροφημίας ὁ ἄνθρωπος, ὅστις διὰ τῆς αἰματηρᾶς του ἐπεμβάσεως ἔδειξεν ὅτι ἐθεώρει τὸν Ζωρὲς ὡς τὸν πρῶτον ἐκ τῶν ἐχθρῶν τῆς Γαλλίας.

Ὁ Ρ. Ρολλὰν ἐξαίρει τὴν ἀκόλουθον ἀπροσδιόνυσον καὶ κενολόγον περικοπὴν ἀπὸ ἑνα παλαιὸν λόγον τοῦ Ζωρὲς :

«Ἡ εἰρήνη εἶναι μία μορφή, μία ἀποψις τοῦ πολέμου, ὁ πόλεμος εἶναι μία μορφή, μία ἀποψις τῆς εἰρήνης καὶ ὅ,τι εἶναι ἀγὼν σήμερον αὔριον θὰ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς συνδιαλλαγῆς».

Ἡ ἀλήθεια ἐν τούτοις εὐρίσκεται ἔξω τῆς μαιανδρικῆς αὐτῆς φρασεολογίας. Ὁ πόλεμος εἶναι ἡ ζωὴ καὶ ἡ ζωὴ εἶναι ὁ πόλεμος. Καὶ εἰς τὴν βαθύτεραν εἰρήνην, ἡ σύγκρουσις εἶναι ὁ νόμος. Καὶ ὅταν ἡ οἰκουμένη ὁμοιάξῃ μὲ ἀκύμαντον θάλασσαν, μὲ δένδρον τοῦ ὁποῖου τὰ φυλλώματα ἀκίνητοῦν ὅπως τὰ φυλλώματα ζωογραφισμένου δένδρου, αἱ θύελλαι, αἱ καταιγίδες, αἱ συγκρούσεις ὑπάρχουν, λανθάνουν. Μὲ τὴν αὐτὴν δυσκολίαν θὰ ἐδεχόμεθα ὅτι ἡ εἰρήνη ἔχει σκοπὸν τὸν πόλεμον μὲ ὅσην καὶ τὸ ὅτι ὁ πόλεμος ἔχει σκοπὸν τὴν εἰρήνην.

Δὲν γνωρίζω ἂν ὁ πόλεμος εἶναι ἡ χειροτέρα τιμωρία, μὲ τὴν ὁποῖαν ὁ Θεὸς τιμωρεῖ τὰ ἄτομα, τὰς φυλάς καὶ τὰ Κράτη. Ἄλλ' ἢ ἀμέριμος εἰρήνη εἶναι πολὺ μεγαλειότερα τιμωρία, πολὺ μεγαλειότερα κατάρα. Ἡ ἀμέριμος εἰρήνη φθείρει τὴν ἠθικὴν ἀξίαν τῆς ζωῆς, φονεῦει τὰ ἰδανικά, καθιστᾷ τὸν βίον ἐνασχόλησιν καταναλώσεως ὅσον το δυνατόν περισσοτέρων τροφίμων, εἶναι δημιουργὸς τελμάτων καὶ σήψεως.

☆☆☆

Ἄλλ' ἀνεξαοτήτως ὅλων τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων, τὸ βιβλίον τοῦ Ρολλὰν ὑπαστηρίζει μίαν οὐτοπίαν : Τὸν πολιτισμένον πόλεμον. Οἱ Γερμανοὶ διέπραξαν ὁμότητας, οἱ Ρῶσοι ἐπίσης. Αἱ ὀδίδες ἐφθέραν ἔργα τέχνης, μνημεῖα τῆς ἱστορίας, κτήματα ἐς αἰετῶν ἀνθρώπων ὅλων.

Δὲν ἔρχομαι ν' ἀπολογηθῶ διὰ τὰς ὁμότητας. Θὰ ἦτο μάταιον ἄλλως τε. Γνωρίζω ὅτι ὁ πόλεμος εἶναι σκληρὸς, καὶ ὅτι ὁ οἶκτος τῆς

είναι άγνωστος. Γνωρίζω ότι Γάλλοι, Άγγλοι, Γερμανοί, Αυστριακοί, Ίάπωνες, Βούλγαροι, Τούρκοι διέπραξαν θηριωδίας τὰς όποιās δέν είμαι διατεθειμένος ν' άρνηθώ. Γνωρίζω ότι κατεσκάφη ή Λουβαίνη και ότι έβλάβη ή Έκκλησία τών Ρήμων, εις τó ύψος τής όποιās οί Γάλλοι είχαν εγκαταστήσει παρατηρητήριον. Γνωρίζω ότι έφρονεύθησαν έθνοί χωρικοί εις τήν Έλληνικήν Μακεδονίαν, όπου στρατοπεδεύουν αι δυνάμεις του Σαράιγ. Ο πόλεμος είναι ένα φυσικόν φαινόμενον — ή περίπου. Είναι σεισμός, κυκλών, τυφών, κατακλυσμός. Δέν υπόκειται εις περιορισμούς, αι δέ διεθνείς σχετικαί συμβάσεις, έφ' όσον δέν υπάρχει (και δέν θα υπάρξει) υπερέτερα δύνამεις επιφορτισμένη να καθιστά σεβαστήν τήν τήρησίν των θα είναι ράκη χάρτου, τó όποιον μετεωρίζει και ή μάλλον λεπτή και αναπαίσθητος άνεμορριπή.

Κατάργησις του πολέμου δέν είναι έφικτή. Δέν είναι έφικτός άκόμη ό εκπολιτισμός του πολέμου. Άλλ' ίσως είναι δυνατή ή επέμβασις τής ανθρωπίνης θελήσεως μέχρι του σημείου ώστε να καθίστανται σπανιώτεραι αι συγκρούσεις τών λαών.

☆☆☆

Καταστροφή τής δυνάμεως τής Γερμανίας, — εύχεται τούτο ό Ρ. Ρολλάν — θα ήτο τραυματισμός τής ανθρωπότητος και του πολιτισμού της. Δέν θα ήτον όλιγώτερον οδυνηρός ό υποβίβασμός τής Γαλλίας εις Ίσπανίαν.

Εξάντλησις δέ πών δύο τούτων ήπειρωτικών κρατών θα ήτον άκρωσ επικίνδυνος δια τήν ασφάλειαν τής Ευρώπης, ή όποία άπειλείται να κατακλυσθή από τους Ρώσους και τους Άσιάτας. Ένδεχομένη κατάλυσις τής Δυναδικής Μοναρχίας θα έθετε τους Ούγγρους, τους Ρουμάνους και τους Έλληνας υπό τήν άπειλήν του εκρωσισμού.

☆☆☆

Τό βιβλίον του Ρ. Ρολλάν συγκρινόμενον προς τὰ προιόντα τής συγχρόνου πολεμικής φιλολογίας είναι τó μάλλον άμερόληπτον. Έμφανίζεται όμως έστερημένον διανοητικής ανεξαρτησίας έμπρός εις τὰ μάτια ένός ούδετέρου, όστις μετά τήν άνάγνωσίν του, συνεπέρανε τὰ έξής :

Ο Ευρωπαϊκός έγκέφαλος έχει πάθει διάσεισιν. Ητο φυσικόν. Κανείς δέν αποβλέπει προς τὰ πράγματα ψυχραίμως. Άλλ' οί Γερμανοί, και από τους Γάλλους περισσότερον ό Παύλος Μπουρζέ, είναι τούλάχιστον ειλικρινέστεροι και θετικώτεροι. Δέν άξιούν ότι μάχονται δια τήν έλευθερίαν τών λαών, αλλά δια τὰ ζωτικά των συμφέροντα.

Μεταξύ του λέγοντος εύάρεστα ψεύδη και του όρθοτομοούντος τόν σκληρόν λόγον τής αλήθείας, δέν είναι προτιμώτερος ό δεύτερος ;

Άριστος Καμπάνης

ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

[Τó κατωτέρω κεφάλαιον, τó όποιον άποτελει οίονει πρακτικήν άπολογίαν του πολέμου έλήφθη από τó βιβλίον του στρατηγού Φρειδερίκου Μπερνάρδι: «Η Γερμανία και ό προσεχής πόλεμος» εκδοθέν όλίγον πρό τής Ευρωπαϊκής συρράξεως. Μολονότι ή ειλικρίνειά του είναι όμη και όλίγον τι κυνική, νομίζομεν ότι ή άνάγνωσις του θα χρησιμεύση εις τήν κατάλυσιν μερικών προλήψεων και εις τήν μόρφωσιν ύγιεστερών πεποιθήσεων όσον άφορά τους νόμους οτινες διέπουν τήν ζωήν τών άτόμων, τών κοινοτήτων και τών κρατών].

Απότου ό Έμμανουήλ Κάντ, έδημοσίευσε έν έτει 1795 τήν πραγματείαν του περι τής διαρκούς ειρήνης, άναγνωρίζεται ως άδιαφιλονίκητος αλήθεια ότι ό πόλεμος είναι καταστροφέν παντός αγαθού και πηγή όλων τών κακών. Παρά τὰ δαδάγματα τής ιστορίας, διαστάζουν τινές να δεχθούν ότι ή μεταξύ τών λαών άλληλομαχία είναι αναπόφευκτος και άποδίδουσιν εις προηγμένον τινά πολιτισμόν τήν δύναμιν να έξαλείψη τόν πόλεμον. Άλλ' άδιαφόρος προς τās γνώμας τούτας τών ανθρωπων και προς τήν πάροδον του χρόνου, ό πόλεμος συνετάραξε πάντοτε τήν οικουμένην δια τής κλαγγής τών όπλων και απέδειξε παραλλήλως προς τήν καταστρεπτικήν ισχύν του, δύναμιν δημιουργικήν και έξαγνιστικήν. Δέν επέτυχεν ούτος να καταδείξη εις τήν ανθρωπότητα τήν αληθή φύσιν του. Μακρά περίοδοι πολέμου δέν έπεισιν περι τής αναγκαιότητός του τούναντίον πάντοτε έξήγειραν εκ νέου τήν επιθυμίαν τής έξαλείψεώς του εκ τών διεθνών σχέσεων.

Τήν επιθυμίαν και τήν έλπίδα τούτην τρέφουν άκόμη και σήμερα πολλοί. Η διατήρησις τής ειρήνης θεωρείται ως ό μόνος επιθυμητός σκοπός έν τή πολιτεί. Ο καθολικός αυτός πόθος τής ειρήνης άπασχολεί σήμεραν ιδιαίτερος τὰ πνεύματα. Έκδηλοῦται δημοσία δια τών φιλειρηνικών συλλόγων και τών συνεδρίων τής ειρήνης· ό τύπος όλων τών χωρών και όλων τών κομμάτων ανοίγει εις ατήν τās στήλας του.

Τό ρεύμα είναι τόσον ισχυρόν ώστε τó πλείστον αυτών τών κυβερ-

νήσεων θεωροῦσι τὴν ἀνάγκην τῆς διατηρήσεως τῆς εἰρήνης ὡς τὸν κύριον σκοπὸν τῆς πολιτικῆς των ἢ τοῦλάχιστον προσποιοῦνται τοῦτο. Ἐκεῖ ὅπου δι' οἰονδήποτε λόγον ἐκρήγνυται πόλεμος, ἐκεῖνος ὅστις ἐπιτεθῆ σιγματίζεται ἐνώπιον τῆς οἰκουμένης καὶ πᾶσαι αἱ κυβερνήσεις προσπαθοῦσιν ἐν μέρει πραγματικῶς, ἐν μέρει φαινομενικῶς, νὰ εἰσέλθωσιν τὴν πυρκαϊάν.

Ἰδανικὸς ἔρωσ τῆς εἰρήνης σπανίως εἶναι, τῇ ἀληθείᾳ, τὸ μόνον ἐλατήριον τῶν πράξεων των. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸν φαινομενικὸν τοῦτον ἔρωτα μεταχειρίζονται ὡς πρόσχημα χρησιμεῦον νὰ συγκαλύψῃ τοὺς ἀληθεῖς πολιτικὸς σκοποὺς των. Οὕτω συνέβη εἰς τὰ εἰρηνικὰ συνέδρια τῆς Χάγης καὶ τοιοῦτοτρόπως ἀκόμη δέον νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν πρᾶξιν τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, αἵτινες κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους προσελάθησαν νὰ συνάψωσι συνθήκας κατ' ἀρχὰς μετὰ τῆς Ἀγγλίας, εἶτα μετὰ τῆς Ἰαπωνίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Γερμανίας, καίτοι, εἶναι ἀληθές, ἄνευ οὐδενὸς πρακτικοῦ ἀποτελέσματος.

Δυσκόλως δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ ἄγνος ἔρωσ πρὸς τὴν εἰρήνην ὑπῆρξε τὸ ἀληθές ἐλατήριον τῆς πράξεως ταύτης. Τοῦτο προκύπτει ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὰ ἔθνη, ἅτινα λόγῳ τῆς ἀδυναμίας των εἶναι μᾶλλον ἐκτεθειμένα καὶ ἔχουσι κατὰ συνέπειαν μεγαλυτέραν ἀνάγκην τῆς διεθνούς προστασίας, τὰ ἔθνη ταῦτα — λέγω — παρηγοκονίσθησαν καθολοκληρίαν εἰς τὰς ἀμερικανικὰς προτάσεις διὰ τὴν σύστασιν διαιτητικῶν δικαστηρίων. Δέον λοιπὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐλατήρια καθαρῶς πολιτικὰ ὤθησαν τοὺς Ἀμερικανούς, ὧν αἱ ἐμπορικαὶ βλέψεις εἶναι πασίγνωστοι, νὰ προβῶσιν εἰς τοιαῦτα διαβήματα καὶ νὰ πείσωσιν τὴν «ἄπιστον Ἀλβιῶνα» νὰ συμφωνήσῃ πρὸς ταῦτα. Δυνάμεθα ἐξ ἄλλου λογικῶς νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ Ἀγγλία ἔσχε τὴν πρόθεσιν νὰ καλυφθῆ ἐν περιπτώσει πολέμου μετὰ τῆς Γερμανίας, ἀλλ' ἡ Ἀμερικὴ ἤθελε νὰ ἔχῃ τὰς χεῖρας ἐλευθέρως ἵνα ἐπιδιώξῃ ἀνενοχλῆτως τὴν ἱμπεριαλιστικὴν πολιτικὴν τῆς ἐν τῇ Κεντρικῇ Ἀμερικῇ καὶ νὰ ἐκτελέσῃ τὰ σχέδιά της ἀναφορικῶς πρὸς τὴν διώρυγα τοῦ Παναμᾶ εἰς ἀποκλειστικὸν ὄφελος τῶν Ἀμερικανῶν. Δέον ἐπίσης νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν σημασίαν τῶν ἐκλογῶν εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας ἀποδίδουσιν εἰς ταύτας συχνάκις περισσότερην σπουδαιότητα παρ' ὅσον πιστεύεται ἐν Εὐρώπῃ. Αἱ ψῆφοι τῶν πολυαριθμῶν φίλων τῆς εἰρήνης δύνανται νὰ βαρύνωσι σημαντικῶς ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς ἐνὸς προέδρου. Ἐξ ἄλλου τὰ δύο κράτη ἔτρεφον ἀσφαλῶς τὴν ἐλπίδα νὰ ἐκμεταλλευνθῶσι τοὺς λοιποὺς συνυπογράφαντας τὴν σύμβασιν ἐξασφαλίζοντα ἑαυτοῖς τὴν μερίδα τοῦ λέοντος. Οἱ θεωρητικοὶ καὶ οἱ φανατικοὶ φαντάζονται ὅτι διακρίνουσιν εἰς τὰς προσπαθείας τοῦ προέδρου Τάφτ ἐν βῆμα ἀξιολόγων πρὸς τὴν διαρκῆ εἰρήνην καὶ χειροκροτοῦσι ταύτας ἐνθουσιωδῶς. Ὁ

ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας ἀπεκάλεσε μάλιστα τὸ διὰβημα τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν ὡς «τὸν ἐγκαινισμὸν νέας ἐποχῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος».

Ἡ θεωρητικὴ ἐπιθυμία τῆς εἰρήνης κατέλαβε τὸ πλεῖστον τοῦ πολιτισμένου κόσμου, καθὼς νόσος τις ἀποχαινώσεως, εἶδος τι ἐλλείψεως θάρρους καὶ ἀδυναμίας θελήσεως, ὡς τοῦτο παρουσιάζεται πολάκις εἰς τὰς περιόδους τῆς παρακμῆς. «Εἶναι πάντοτε, λέγει ὁ Treitschke, αἱ ἐποχαὶ τῆς κοπώσεως καὶ τῆς ἠθικῆς καταπτώσεως, αἱ βαικαληθεῖσαι μὲ τὸ θνεῖρον τῆς διαρκοῦς εἰρήνης».

Οὐδεὶς θέλει ἀρνηθῆ ὅτι, ἐν μέτρῳ τινι αἱ γενόμενα προσπάθειαι ὅπως μειωθῆ ὁ κίνδυνος τοῦ πολέμου καὶ ἐξασθενήσωσι τὰ κακά, ἅτινα προσξενεῖ, δικαιολογοῦνται.

Δὲν δυνάμεθα ν' ἀρνηθῶμεν ὅτι ὁ πόλεμος συνταράσσει προσκαιρῶς τὴν ἐμπορικὴν ζωὴν, ἀνακόπτει τὴν εἰρηνικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ἐπιφέρει συχνάκις τὴν πενίαν καὶ παρέχει ἐλεύθερον στάδιον εἰς τὴν πρωτογενῆ βαρβαρότητα. Ὀφείλομεν λοιπὸν νὰ ἐπιδοκιμάζωμεν τὰ ἐμπόδια τὰ παρεμβαλλόμενα εἰς τοὺς πολέμους, ὅτινες προκαλοῦνται δι' αἰτίας εὐτελεῖς καὶ τὰς προσπαθείας τὰς καταβαλλόμενας πρὸς μείωσιν τῶν κακῶν, ἅπερ συμπαρομαρτοῦσιν εἰς τὴν μάλιστα ταύτην, ἐφόσον τοῦτο συμβιβάζεται πρὸς αὐτὴν τὴν φύσιν του. Ὅτι τὰ ἐν Χάγῃ συνέδρια τῆς εἰρήνης ἐπέτυχον ἐπὶ τοῦ περιορισμένου τούτου πεδίου ἔχει δικαίωμα, καθὼς καὶ πᾶσα δυνατὴ μείωσις τῶν κακῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ πολέμου εἰς τὴν γενικὴν εὐγνωμοσύνην. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα ἔχει ἄλλως ἔφ' ὅσον πρόκειται νὰ διαγράψωμεν τὸν πόλεμον κατ' ἀρχὴν καὶ ν' ἀρνηθῶμεν τὴν ἀνάγκην του ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει.

Ἡ τάσις αὕτη διατελεῖ εἰς ἄμεσον ἀντίθεσιν μὲ τὰς μεγάλας γενικὰς ἀρχὰς, αἵτινες διέπουν πᾶσαν ζωὴν, διότι ὁ πόλεμος εἶναι προκρίτως ἀνάγκη βιολογική, κανὼν, τὸν ὁποῖον δὲν δυνάμεθα νὰ παρίδωμεν, καθόσον ἄνευ αὐτοῦ ἤθελε παραχθῆ ἐξελίξις νοσηρὰ ἄμοιρος πύσης τελειοποιήσεως τοῦ εἶδους καὶ πάσης ἀληθοῦς προόδου τοῦ πολιτισμοῦ. «Πόλεμος πατὴρ πάντων», τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν ἐγνωρίζαν πολὺ πρὸ τοῦ Λάθριν οἱ σοφοὶ τῆς ἀρχαιότητος.

Ἐν τῇ φύσει ἡ πάλη διὰ τὴν ὑπαρξιν εἶναι ταῦτοχρόνως ὁ ὄρος πύσης κανονικῆς ἀναπτύξεως. Πᾶν ὅ,τι ὑφίσταται εἶναι τὸ προῖον δυνάμεων ἀντιμαχομένων. Ὁμοίως ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ ἡ πάλη εἶναι ὄχι μόνον στοιχείον καταστροφῆς ἀλλ' ἐξίσου καὶ στοιχείον ζωῆς. «Νὰ νικήσῃς ἢ νὰ ἠττηθῆς, εἶναι αὐτὴ ἡ οὐσία τῆς ὑπάρξεως» εἶπεν ὁ Γκαίτε καὶ ὁ ἰσχυρότερος διατηρεῖ τὴν ἐξουσίαν. Παντοῦ βασιλεύει ὁ νόμος τοῦ ἰσχυροτέρου. Ἐκεῖνα τὰ ὄντα διασώζονται ἅτινα γνωρίζουσι νὰ δημιουργήσωσιν εἰς ἑαυτὰ τὰς εὐνοϊκωτέρας ζωϊκὰς συνθήκας καὶ νὰ δια-

τηρήσουν τὴν θέσιν των ἐν τῇ γενικῇ οἰκονομίᾳ τῆς φύσεως. Ἡ ἀδυναμία ὑποκύπτει. Ἡ πάλη αὕτη ρυθμίζεται καὶ περιορίζεται ὑπὸ τῶν βιολογικῶν νόμων ἐνεργούντων ἀνεπιγνώστως καὶ ὑπὸ τῆς κινήσεως τῶν ἀλληλοσυγκρουομένων δυνάμεων. Εἰς τὸ βασίλειον τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων ἡ ἐξέλιξις αὕτη τελείται ἀφ' ἑαυτῆς. Ἐν τῇ ἀνθρωπότητι ὑποκύπτει εἰς τὴν θέλησιν καὶ ρυθμίζεται ὑπὸ τῶν κοινωνικῶν νόμων καὶ συνθηκῶν. Πᾶς κεκτημένος θέλησιν ἰσχυρὰν καὶ δεξιότητα προηγμένας ζητεῖ παντὶ σθένει νὰ ἐπικρατήσῃ, πᾶς ὁ ὀδηγῶν τιμὰς τείνει νὰ ὑψωθῇ καὶ οὔτε ὁ εἰς οὔτε ὁ ἄλλος ἀφίενται νὰ ὀδηγηθῶσιν ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος τοῦ δικαίου. Ἀναμφιβόλως ἡ ἐργασία καὶ ἡ πάλη διὰ τὴν ζωὴν ὑποκινοῦνται εἰς πολλοὺς ἐκ λόγων ἀνιδιοτελῶν καὶ ἰδανικῶν ἄλλ' ἐν μέτρῳ πολὺ μεγαλυτέρῳ τὰ ἐλατήρια εἶναι ἤττον εὐγενεῖς πράξεις ἢ φιλαργυρία, ἢ ἀπόλαυσις, αἱ τιμαὶ, ὁ φθόνος καὶ ὁ πόθος τῆς ἐκδικήσεως προκαλοῦσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰς ἀνθρωπίνους πράξεις. Συχνότερον ἀκόμη αἱ ἀνάγκαι τῆς ζωῆς παρασύρουσι καὶ ἄς εἰγενεστεράς φύσεις εἰς τὴν χυδαίαν ταύτην πάλην τοῦ πλήθους διὰ τὴν ὑπαρξιν καὶ τὴν ἀπόλαυσιν. Οὐδεὶς θὰ φέρῃ ἀντιρροήσεις ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο. Ἄλλ' οἱ λαοὶ σύγκενται ἐξ ἀτόμων, τὰ Κράτη ἐκ κοινωνιῶν καὶ ὅ,τι ἰσχύει διὰ τὸ ἄτομον ἰσχύει ἐπίσης καὶ διὰ τὸ σύνολον. Συνάπτεται διὰ τὴν ἐπικράτησιν, τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐξουσίαν πάλη ἀδικίας, ἥτις ρυθμίζει προωπίστως τὰς σχέσεις τῶν λαῶν καὶ τὸ δίκαιον δὲν εἶναι σεβαστὸν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἢ ἐφόσον δύναται νὰ συνδυασθῇ πρὸς τὸ ὄφελος. Ἐφόσον ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι, οἵτινες αἰσθάνονται καὶ ἀγωνίζονται δι' ἀνθρωπίνων μέσων καὶ ἐφόσον οἱ λαοὶ θέλουσιν ἀποβλέπει εἰς τὴν αὔξησιν τῆς ζωτικότητός των, τὰ συμφέροντα θ' ἀλληλοσυγκρούονται καὶ θ' ἀνακύπτωσιν αἰτία πολέμου.

Ἡ πάλη εἶναι ὁ θεμελιώδης φυσικὸς νόμος πάντων τῶν ἄλλων φυσικῶν νόμων. Ὅλα τὰ κοινωνικὰ ἀγαθὰ τὰ πολυτιμότερα, πᾶσαι αἱ σκέψεις, ἐφευρέσεις, ἐπιχειρήσεις, αὕτη ἡ κοινωνικὴ τάξις εἶναι τὰ προϊόντα πάλης ἐν τοῖς κόλποις τῆς κοινωνίας, πάλης κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας τοῦτο μὲν τὸ μέρος ἀντέχει ἐκεῖνο δὲ ἀποσπᾶται καὶ πίπτει. Ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς κοινωνίας, ὑπεράνω ταύτης, ἡ πάλη, ἥτις διέπει τὴν ἐξέλιξιν τῶν κοινωνιῶν, τῶν λαῶν καὶ τῶν φυλῶν, εἶναι ὁ πόλεμος.

Ἐσωτερικῶς ἡ κοινωνικὴ πάλη εἶναι τὸ καθημερινὸν μέλημα τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ὁ ἀγὼν τῶν ἰδεῶν, τῶν αἰσθημάτων, τῶν πόθων, τῶν ἐπιστημῶν, τῆς παραγωγῆς παντὸς εἶδους. Ἐξωτερικῶς ὑπὲρ τὴν κοινωνίαν, εἶναι ἡ αἱματηρὰ σύγκρουσις τῶν λαῶν, εἶναι ὁ πόλεμος. Ποῦ ἔγκειται λοιπὸν ἡ οὐσία τῆς πάλης; Εἰς τὴν ζωὴν καὶ εἰς τὸν θάνατον εἰς τὴν νίκην τοῦ ἑνὸς παράγοντος καὶ τὴν ἐκμηδένισιν τοῦ ἄλλου. Εἰς τ' ἀποτελέσματα καταφαίνεται τὸ δημιουργὸν στοιχεῖον τῆς πάλης.

Ἐν τῇ ἐσωτερικῇ πάλει ἐκείνη ἡ κοινωνικὴ ὀργάνωσις θέλει φανῆ ζωτικώτερα ἐν τῇ ὁποίᾳ οἱ ἰκανώτεροι κατορθώνουν νὰ ἐξασκῶσι τὸ μέγιστον τῆς ἐπιρροῆς. Ἐν τῇ ἐξωτερικῇ πάλει, ἐν τῷ πολέμῳ ἐκεῖνος ὁ λαὸς θέλει νικήσῃ, ὅστις θὰ ἔχη νὰ ρίψῃ εἰς τὴν πλάστιγγα τὰς μεγαλυτέρας δυνάμεις, σωματικὰς, διανοητικὰς, ἠθικὰς, ὀλικὰς καὶ πολιτικὰς καὶ ὅστις κατὰ συνέπειαν κατέχει τὸν ἰσχυρότερον στρατόν. Ὁ πόλεμος θὰ τῷ προσπορίσῃ εὐνοϊκώτερας συνθήκας βίου, πιθανότητα μείζονος ἀναπτύξεως, ἐπιρροὴν κατὰ πολὺ μεγαλειτέραν. Ταῦτοχρόνως θέλει καταστήσῃ αὐτὸν καταλληλότερον πρὸς πρόοδον διότι εἶναι προφανές ὅτι οἱ παράγοντες, οἵτινες παρέχουσι τὴν ὑπεροχὴν εἰς τὸν πόλεμον, ἦτοι πρὸ πάντων οἱ ἠθικοὶ καὶ διανοητικοὶ παράγοντες, εἶναι ταῦτοχρόνως ἐκεῖνοι, οἵτινες καθιστῶσι τὴν πρόοδον πιθανὴν καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι περιλείουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὰς συνθήκας τῆς προόδου, παρέχουσι τὴν νίκην. Ἄλλ' ἄνευ τοῦ πολέμου, φυλαὶ ἠττογος ἀξίας ἢ ἐκφυλισμένα, θὰ ἠδύναντο πολὺ εὐκόλως νὰ καταπνίξωσι τὰ ὑγιᾶ στοιχεῖα, τὰ κατάλληλα νὰ πολλαπλασιασθῶσι καὶ κατάπτωσις γενικὴ ἤθελεν εἶναι ἡ ἀναγκαία συνέπεια. «Ὁ πόλεμος, λέγει ὁ A. W. de Schlegel, εἶναι ἀναγκαῖος ὡς ἡ πάλη τῶν στοιχείων ἐν τῇ φύσει».

Εἶναι ὀφθαλμοφανῆς ἀλήθεια ὅτι μεταξὺ τῶν λαῶν καὶ τῶν κρατῶν, καθὼς μεταξὺ τῶν μελῶν κοινωνίας τινος δύναται νὰ ὑπάρξῃ συναγωνισμὸς εἰρηνικὸς εἰς ὅλα τὰ πεδία τοῦ πολιτισμοῦ, πάλη, ἥτις ἔχει πάντοτε ἀνάγκην νὰ ἐκτραπῇ εἰς πόλεμον. Πάλη καὶ πόλεμος δὲν εἶναι συνώνυμα. Ὁ συναγωνισμὸς οὗτος δὲν ὑπόκειται εἰς τὰς αὐτὰς συνθήκας, εἰς ἃς οἱ ἐσωτερικοὶ κοινωνικοὶ ἀγῶνες καὶ δὲν δύναται φυσικῶς νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τ' αὐτὰ ἀποτελέσματα. Ὑπὲρ τὸν συναγωνισμὸν τοῦ ἀτόμου καὶ τῶν ομάδων ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ κράτους ὑπάρχει ὁ νόμος, ὅστις φροντίζει νὰ συγκρατήσῃ τὴν ἀδικίαν ἐντὸς ὁρίων τινων καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ τὸ δίκαιον. Πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ νόμου ὑπάρχει τὸ Κράτος μὲ τὴν δύναμιν, τῆς ὁποίας δύναται νὰ κάμῃ χρῆσιν, οὐ μόνον ὅπως προστατεύσῃ τὰ ἠθικὰ καὶ διανοητικὰ συμφέροντα τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ προσέτι ὅπως τὰ προαγάγῃ. Ὑπεράνω τοῦ συναγωνισμοῦ τῶν κρατῶν ἐξ ἐναντίου οὐδεμία ὑπάρχει ἐξουσία ἀπροσωπώληπτος ἢ ἀντισταθῆ εἰς τὴν ἀδικίαν καὶ προστατεύσῃ τὴν γνῶσιν καὶ τὴν βούλησιν, τοὺς εὐγενεστεροὺς σκοποὺς τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀτέραντον ταύτην διεθνή ἄμιλλαν. Μεταξὺ τῶν κρατῶν μόνη ἡ βία δύναται ν' ἀντιταχθῇ εἰς τὴν ἀδικίαν καὶ ἕκαστος λαὸς ὀφείλει νὰ ὑπερασπίσῃ μόνος τὰς πνευματικὰς καὶ ἠθικὰς βλέψεις του καὶ νὰ διευκολύνῃ τὴν ἀνάπτυξιν του. Ὅσάκις περιέρχεται εἰς ἔριδα πρὸς ἄλλα κράτη καὶ ἄλλας ἀντιλήψεις ὀφείλει νὰ ὑποταγῇ καὶ ὑποκύψῃ εἰς τὸν ἀντίζηλον λαὸν ἢ Κράτος ἢ ἄλλως προσφύγῃ εἰς τὴν δύναμιν καὶ ν' ἀποδοθῇ πρὸ πάντων εἰς τὴν πάλην, εἰς τὸν

πόλεμον, πρὸς επικράτησιν τῶν βλέψεών του. Οὐδεμία ἐξουσία υφίσταται ἐν τῇ φύσει τῶν πραγμάτων ὅπως δικάζῃ μεταξὺ τῶν Κρατῶν καὶ ἐξαναγκάζῃ ταῦτα ν' ἀποδεχθῶσι τὴν τοιαύτην κρίσιν. Δὲν ὑπολείπεται ἢ μόνον ὁ πόλεμος ὅπως ἐπενέγκῃ τὸν θρίαμβον τῶν ἀληθινῶν παραγόντων τῆς προόδου ἀπέναντι τῆς καταπτώσεως καὶ τῆς διαφθορᾶς.

Θὰ συμβῆ βεβαίως ὥστε πολλοὶ λαοὶ ἀσθενέστεροι νὰ συνάψωσι σιμαχίαν ἀρκούντως ἰσχυρὰν ὅπως θριαμβεύσῃ πρὸς στιγμὴν ἐπὶ τοῦ ἰσχυροτέρου λαοῦ. Ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἢ μεγαλυτέρα ζωτικότητα θὰ ἐκδηλωθῇ ἐπὶ τέλους καὶ ἐνῶ ἢ ἐχθρική ἔνωσις θὰ δύῃ νέαι δυνάμεις γεννώμεναι ἐξ αὐτῆς τῆς ἡττης θέλουσιν ἀναπτυχθῆ εἰς τὰ στέγνα τοῦ ἰσχυροῦ λαοῦ καὶ θέλουσι παράσχει εἰς αὐτὸν τὴν νίκην, ἔστω καὶ ἂν οἱ ἐχθροὶ του εἶναι ὑπέρτεροι κατ' ἀριθμὸν. Ἡ Γερμανικὴ ἱστορία ἐξαιρεῖ τὴν ἀλήθειαν ταύτην κατὰ τρόπον καταπληκτικόν.

Ἡ πάλη εἶναι λοιπὸν γενικὸς νόμος τῆς φύσεως καὶ τὸ φυσικὸν ἔνστικτον τῆς αὐτοσυντηρήσεως, ὅπερ ὠθεῖ εἰς ταύτην εἶναι ὁ ὄρος, καθολοκληρίαν νόμιμος, ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ, πάσης ζωῆς. «Νὰ ἦναι τις ἀνθρώπος σημαίνει νὰ ἦναι πολεμιστῆς». Ἡ αὐτοεγκατάλειψις εἶναι ἄρνησις τῆς ζωῆς, ἐξίσου διὰ τὸ ἄτομον ὅσον διὰ τὰ κράτη καὶ τὴν προσωπικότητα τῶν λαῶν. Ἡ διατήρησις τῆς ἀνεξαρτησίας εἶναι ὁ πρῶτος καὶ ἰερώτερος νόμος. Ἀλλὰ μόνη ἢ προσωπικὴ συντήρησις δύναται νὰ ἐξασφαλισθῇ ὑπὸ τοῦ Κράτους, ὅπερ ἐγγυᾶται εἰς τοὺς πολίτας τὰς συνθήκας τοῦ βίου των καὶ παρέχει αὐτοῖς τὴν προστασίαν, ἣν ἕκαστος δικαιούται ν' ἀπατήσῃ. Τὸ καθῆκον τῆς προσωπικῆς συντηρήσεως δὲν ἐξαντλεῖται διὰ τῆς ἀπλῆς ἀμύνης τῶν προσωπικῶν προσβολῶν περιλαμβάνει τὸ δικαίωμα τῆς ἐξασφαλίσεως εἰς τὸ σύνολον τοῦ λαοῦ, εἰς τὸ Κράτος τῆς πιθανότητος, τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς ἀναπτύξεως.

Κράτη ἰσχυρὰ, ὑγιᾶ, ἐν πλήρει ἀναπτύξει βλέπουσι τὸν πληθυσμὸν των αὐξανόμενον. Εἰς μίαν στιγμὴν ἢ ἐπέκτασις τῶν συνόρων των ἀποβαίνει ἀναγκαία ἔχουσιν ἀνάγκην νέων ἐδαφῶν ἵνα διοχετεύσωσιν εἰς αὐτὰ τὸ ὑπερβάλλον τοῦ πληθυσμοῦ των. Ἀλλ' ἐφόσον ὅλη ἢ γῆ ἢ σχεδὸν ὅλη εἶναι σημερον κατελημμένη, νέα ἐδάφη δὲν δύναται νὰ ἐξευρεθῶν ἢ δαπάναις τῶν παλαιῶν κατόχων, δηλαδὴ διὰ μέσου τῆς κατακτήσεως, ἢ ὅποια ἀποβαίνει οὕτω νόμος ἀναγκαῖος.

Τὸ δικαίωμα τῆς κατακτήσεως ἀναγνωρίζεται παρὰ πάντων. Τοῦτο ἐξασκεῖται κατ' ἀρχὰς φιλικῶς. Χῶροι πυκνοκατοικημένοι διοχετεύουσι τοὺς μετανάστας εἰς ἄλλας ἐκτάσεις. Οἱ νεήλυδες καίτοι ὑπείκοντες εἰς τοὺς νόμους τῆς χώρας ζητοῦσι νὰ ἐξασφαλίσωσιν εἰς βάρος τῶν ἰθαγενῶν καὶ διὰ συναγωνισμοῦ πρὸς αὐτοὺς εὐνοϊκοὺς ὁρους ὑπάρξεως.

Εἶναι ἐπίσης παγκοσμίως ἀνεγνωρισμένον τὸ δικαίωμα τῆς ἀποικίσεως δυνάμει τοῦ ὁποίου χῶροι κατοικημένοι ὑπὸ φυλῶν κατωτέρου πο-

λιτισμοῦ καταλαμβάνονται ὑπὸ Κρατῶν πολιτισμοῦ ἀνωτέρου καὶ ὑπάγονται εἰς τὴν κυριαρχίαν των. Ἡ ὑπεροχὴ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἡ ἀντιστοιχοῦσα μείζων δύναμις νομιμοποιοῦσι τὴν κατάκτησιν. Τὸ δίκαιον τοῦτο εἶναι ἐν τῇ ἀληθείᾳ πολὺ ἀβέβαιον καὶ θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ καθορισθῇ ποῖος βαθμὸς παιδείας δικαιολογῇ τὴν κατοχὴν καὶ τὴν κατάκτησιν.

Τὸ ἀδύνατον τοῦ καθορισμοῦ δικαίου μέτρου εἰς τὰς σχέσεις ταύτας μεταξὺ τῶν λαῶν εἶναι ἀκριβῶς ἡ αἰτία τῶν πολυαριθμῶν πολέμων. Ἐκεῖνος ὅστις μέλλει νὰ ὑποταγῇ δὲν ἀναγνωρίζει εἰς τὸν ἕτερον τὸ δικαίωμα νὰ τὸν ὑποτάξῃ καὶ ἀφ' ἑτέρου ὁ μᾶλλον πολιτισμένος λαὸς δὲν θέλει νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν ἡττηθέντα λαὸν τὸ δικαίωμα τῆς ἀνεξαρτησίας. Τὰ πράγματα ἀποβαίνουν ἰδιαιτέρως κρίσιμα ὁσάκις ἢ κατάστασις τοῦ πολιτισμοῦ τροποποιηθῇ διὰ τοῦ χρόνου, ἀκόμη καὶ ἂν ὁ ὑποδουλωθεὶς λαὸς ἔχει τρόπους τοῦ ζῆν καὶ ἀνωτέραν ἀντίληψιν τῆς ζωῆς, εἰς τρόπον ὥστε ἢ διαφορά τῆς ἐκπαιδεύσεως νὰ ἐξουδετεροῦται. Τὸ ἐν λόγῳ φαινόμενον δύναται νὰ παρατηρηθῇ σήμερον εἰς τὰς Ἀγγλ. Ἰνδίας.

Τέλος ἀεὶ τοτε ὑπῆρξε καὶ θὰ ὑπάρχῃ τὸ δικαίωμα τῆς κατακτήσεως διὰ τοῦ πολέμου. Ἐκεῖ ὅπου λαὸς τις ἐν τῇ ἀναπτύξει του δὲν δύναται νὰ ἐξεύρῃ παρὰ φυλαῖς ἀπολιτίστοις ἔδαφος πρὸς ἀποικισμὸν καὶ ὅταν τὸ κράτος ἐπιφυλάσσει εἰς ἑαυτὸ πλεόνασμα τοῦ πληθυσμοῦ, ὅπερ ἀδυνατεῖ πλέον νὰ θρέψῃ, δὲν ὑπολείπεται νὰ κάμῃ ἄλλο τι εἰμὴ νὰ προσνατεῖ πλέον νὰ θρέψῃ, δὲν ὑπολείπεται νὰ κάμῃ ἄλλο τι εἰμὴ νὰ προστηρησίας ὠθεῖ οὕτω κατ' ἀνάγκην εἰς τὸν πόλεμον καὶ εἰς τὴν κατάκτησιν ξένων χωρῶν. Ἐνταῦθα τὸ δίκαιον δὲν ἀνήκει πλέον εἰς τὸν κατέχοντα, ἀλλ' εἰς ἐκεῖνον ὅστις ἐξέρχεται νικητῆς ἐκ τῆς πάλης καὶ τὸ ρητὸν τοῦ Γκαίτε :

«Ὅ,τι ἐκληρονόμησες ἀπὸ τοῦς προγόνους σου κατὰκτησέ το διὰ νὰ τὸ κατέχῃς»,

ἐφαρμόζεται θαυμασίως εἰς τὸν ἀπειλούμενον λαόν.

Τὸ διάβημα τῆς Ἰταλίας ἐν Τριπολίτιδι παρέχει ἡμῖν τοπικὸν παράδειγμα τούτου, ἐνῶ ἐν τῷ ζητήματι τοῦ Μαρόκου ἢ Γερμανία δὲν ἐτόλμησε νὰ λάβῃ παρομοίαν ἀπόφασιν. (1)

(1) Τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἡ Γερμανία θὰ ἠδύνατο καὶ θὰ ἔλαρε νὰ κατὰλάβῃ τμήμα τοῦ Μαρόκου. Ἀλλ' εἶμαι διὰ πολλοὺς λόγους τῆς γνώμης ὅτι θὰ ἦτο προτιμότερον ἐπὶ τῇ βάσει τῆς συνθήκης τῆς Ἀλγεσίας νὰ ἐπιδιώξῃ διὰ παντὸς μέσου νὰ διατηρήσῃ τὸ κράτος τοῦτο τὴν ἀληθῆ ἀνεξαρτησίαν του. Μεταξὺ ἄλλων πλεονεκτημάτων, ἅτινα δὲν δύναται νὰ ἐξετασθῶσιν ἐνταῦθα ἢ χῶρα αὕτη θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιφυλαχθῇ ἡμῖν ὡς ἔδαφος ἀποικίσιμον. Τοῦτο ἤθελε δημιουργῆσαι εἰς ἡμᾶς διὰ τὸ μέλλον νόμιμα δικαιώματα.

Ἐν παρομοίᾳ περιπτώσει ἐκεῖνος ἔχει τὸ δίκαιον, ὅστις διαθέτει τὴν δύναμιν νὰ διατηρήσῃ ἢ νὰ κατακτῆσθαι. Ἡ ἰσχὺς εἶναι ἐν ταύτῳ τὸ ἀνώτερον δίκαιον καὶ ἡ πάλῃ διὰ τὸ δίκαιόν κρίνεται μὲ τὸ κριτήριον τοῦ δικαίου», δηλαδὴ τὸν πόλεμον, ὅστις κρίνει πάντοτε δικαίως, φυσιολογικῶς, διότι αἱ ἀποφάσεις του ἀπορρέουσιν ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν τούτων τῶν πραγμάτων.

Ἐὰν κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἡ αὔξησις ἐνὸς λαοῦ δύναται νὰ ἴηαι δοθείσης περιστάσεως αἰτία πολέμου, ἡ αὐτὴ ἀνάγκη ἐπιβάλλεται ὑπὸ τῶν ὄρων τῆς ἐργασίας.

(Κατὰ τὸ Γερμανικόν)

Στρατηγὸς **Μπερνάρδο**

ΣΕΛΙΔΕΣ ΔΟΞΗΣ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Β.

Ἦδη ἐξετάσωμεν τίς ἦτο ἡ μουσικὴ τὴν ὁποίαν ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία εἰσήγαγεν ἐν τῇ προσευχῇ πρὸς λατρείαν τοῦ Ὑψίστου.

Πολλάκις ἀπὸ τε τοῦ βήματος καὶ ἀπὸ τῶν στηλῶν τοῦ Τύπου ἰσχυρίσθη, ὅτι τὴν Ἑλληνικὴν σοφίαν καὶ ἐπιστήμην, τὴν μεταφωτισθεῖσαν διὰ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου εἰς τὰς ἀγανεῖς τῆς ἐγγύς καὶ τῆς ἄπω Ἀσίας χώρας, ἠκολούθησε κατ' ἀναμφισβητήτους μαρτυρίας καὶ ἀποδείξεις καὶ ἡ μουσικὴ ἢ Ἑλληνικὴ, ἥτις, ὡς γνωρίζομεν, ἀπετέλει ἀναπόσπαστον μέρος καὶ στοιχεῖον κυριώτατον τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, τῶν φιλοσόφων τὴν τερπνοτάτην ψυχαγωγίαν, τῶν ἐν ταῖς ἀρχαῖς τὸν θεϊότερον νόμον, τοῦ δὲ πλήθους τὴν πρακτικωτέραν διδασκαλίαν. Ἡ Ἑλληνικὴ λοιπὴ μουσικὴ διαδοθεῖσα καὶ καλλιεργηθεῖσα ἐν τε τῇ Ἀσίᾳ καὶ τῇ Ἀφρικῇ, ὅπως ἀργότερον καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ρώμῃ, διεδραμάτισε σπουδαιότατον πρῶτον κατὰ τὸν ἐξελληνισμόν καὶ τὸν ἐξευγενισμόν τῶν χωρῶν τούτων. Παρὰ τοῖς Πέρσαις κατ' ἀρχάς, τοῖς Ἀραβῶσι δὲ βραδύτερον ἢ Ἑλληνικὴ ποίησις, τὰ Ἑλληνικὰ μέτρα καὶ ἡ Ἑλληνικὴ μουσικὴ ἀνεπτύ-

χθησαν τόσον, ὅσον οὐδὲ παρ' αὐτοῖς τοῖς Ρωμαίοις. Ὁ Ἀραβικὸς πολιτισμὸς τὴν ποίησιν καὶ τὴν μουσικὴν αὐτοῦ ἀνήγαγεν εἰς τὸν ἀνώτατον βαθμὸν τῆς ἀναπτύξεως ὑπὸ τὰς εὐεργετικὰς ἀκτῖνας τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς σοφίας καὶ ἐπιστήμης. Καὶ ἡ ἀνάπτυξις αὕτη ἐπετελεῖτο ἐν τῇ Περσίᾳ, τῇ Ἀραβίᾳ, τῇ Αἰγύπτῳ καὶ ταῖς ἄλλαις Ἀσιατικαῖς χώραις, καθ' ἣν ἀκριβῶς ἐποχὴν ἡ Εὐρώπη εὐρίσκετο ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ ζοφεροῦ ἐκείνου μεσαιωνικοῦ σκότους. Καὶ ἡ σημερινὴ δ' ἀκόμη Ἀραβικὴ μουσικὴ οὐδὲν ἄλλο εἶναι, εἰμὴ αὐτὸ τοῦτο τὸ ἄσμα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων αἰδῶν καὶ ραψῳδῶν, ὅπερ βάσιν αὐτοῦ εἶχε τὴν μουσικὴν τὴν Ἑλληνικὴν. Καὶ ἀποδείξεις τούτου αἱ σχέσεις καὶ αἱ ἀναλογίαι, αἵτινες ὑπάρχουσι κοιναὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ καὶ τῇ Ἀραβικῇ μουσικῇ. Διότι ἡ Ἀραβικὴ μουσικὴ πᾶσαν θεωρίαν σχετικὴν πρὸς τοὺς μουσικοὺς αὐτῆς τρόπους, τὰ διαγράμματα καὶ ἰδίως τοὺς ρυθμοὺς αὐτῆς παρέλαβεν αὐτοσχεῖως ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς μουσικῆς.

Ἀλλὰ καὶ ἡ Αἰγύπτια, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ διάδοχοι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου μετεφύτευσαν τὴν Ἑλληνικὴν σοφίαν καὶ ἐπιστήμην, οὐδόλως καὶ αὐτὴ ὑστέρησεν. Κατὰ τὰς μαρτυρίας πολλῶν ἱστορικῶν καὶ ἰδίως Ἀλεξάνδρου τοῦ Φαληρέως, οἱ ἱερεῖς τῆς Αἰγύπτου ἤμουν τοὺς Θεοὺς διὰ τοῦ ἄσματος τῶν ἑπτὰ φωνηέντων τῆς Ἑλλήν. γλώσσης μέφεξῆς ἠχοῦντες ταῦτα». Καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν Φαληρέα : «ἀντὶ αὐλοῦ καὶ κιθάρης τῶν γραμμῶν τούτων ὁ ἦχος ἠκούετο ὑπὸ εὐφωνίας».

Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἑλληνικὸς τοῦ Λουγδούνου πάπυρος, ὁ δημοσιευθεὶς ὑπὸ τοῦ Leemans ἀναφέρει περὶ τῶν ἄσμάτων τῶν Αἰγυπτίων ἱερέων, ἅτινα εἶνε συνθεθειμένα ἐκ σειρᾶς φωνηέντων. Εἰς ἐν λ.χ. τῶν πολλῶν χωρίων τοῦ παπύρου ἀναγινώσκονται τὰ ἐξῆς : «Ἐπικαλοῦμαι σε Παντοκράτωρ ταῖς ἑπτὰ φωναῖς». Εἰς ἕτερον δέ : «Ἐπικαλοῦμαι σε Κύριε, εἰδικῶ ἤμνω, ἤμνω σου τὸ ἅγιον Κράτος α, ε, ι, η, ο, υ, ω, ω, ω». Καὶ τὰ ἑπτὰ ταῦτα φωνήεντα, ἅτινα ὡς ἠκούσατε ἐκαλοῦντο καὶ ἑπτὰ φωναὶ οὐδὲν ἄλλο ἦσαν, εἰμὴ οἱ ἑπτὰ μουσικοὶ φθόγγοι τῆς ἑπταχόρδου λύρας τοῦ Ἀπόλλωτος, οἱ ἀντιστοιχοῦντες πρὸς τοὺς ἑπτὰ οὐρανίους πλανήτας.

Καὶ οἱ Ρωμαῖοι δέ, νικηταὶ τῆς Κορίνθου γενόμενοι, ὡς πολυτιμότερον λάφυρον ἀπεκόμισαν ἐξ Ἑλλάδος τὸ ἄσμα πὸ Ἑλληνικόν, ὅπερ ἐχαρακτήριζεν ἐφεξῆς τὰς ἀριστοκρατικὰς αὐτῶν ἐσπερίδας, μέχρις αὐτῶν τῶν χρόνων τοῦ Ἀλαρίχου, ὅτε ἡ γλαυξ ἐπὶ τῶν αὐτῶν Ἑλληνικῶν ἤχων, ἐκπεθηλωμένων πλέον, ἐτόνισε τὴν πτώσιν τῆς Αἰωνίας Πόλεως. . . .

Ἡ Ἑλληνικὴ λοιπὴ μουσικὴ ἦτο ἤδη διαδοδομένη καθ' ὅλην τὴν λεκανὴν τῆς Μεσογείου, τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Ἀφρικὴν, παρεφθαρμένη μὲν ἴσως ἐκ τῶν ιδιωτισμῶν, πλὴν πάντοτε Ἑλληνικὴ κατὰ τὸν θεμελιώδη αὐτῆς χαρακτήρα.

Καὶ ὁ Χριστιανισμὸς, ἀπὸ τῆς Παλαιστίνης ἀρξάμενος ἐνεκολπώθη

ἐκῶν ἄκων τὴν μουσικὴν τῶν ἐθνῶν, παρ' οἷς ἦτο διαδεδομένη ἡ Ἑλληνικὴ μουσικὴ.

Κατὰ τὰς τελετὰς τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων, ἡ μουσικὴ, ἣτις ἔκτοτε καλεῖται πλέον ἐκκλησιαστικὴ, ἦτο ἀπλὴ καὶ γοργή, τὴν ἔννοιαν κυρίως τοῦ ἄσματος ἀποδίδουσα καὶ ἐκφράζουσα. Καὶ διὰ τοῦτο ὡς πρῶτον μελωδικὸν εἶδος τοῦ ἄσματος ἐχρησίμευεν ἡ Παρακαταλογία, ἡ μέση τοῦτέστι καὶ διασηματικὴ φωνὴ κατὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας, ἣτις ἦτο ἐμμελὴς τρόπον τινὰ ἀνάγνωσις μεταξὺ ἀπαγγελίας καὶ ὠδῆς (recitativo), διὰ τῆς ὁποίας ἐμάθον τὴν Παλαιὰν Διαθήκην. Διότι ἀναμφισβήτητον εἶναι, ὅτι ὡς ἄσματα λατρείας τῶν πρώτων Χριστιανῶν ἐχρησίμευον ὕμνοι ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Τὰ εἶδη τῶν ὕμνων τούτων, τὰ ὅποια ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὀνομάζει ψαλμοὺς καὶ ὕμνους καὶ ὠδὰς πνευματικὰς, εἶναι ἀκριβῶς αὐτὰ τὰ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ ἀναφερόμενα. Διότι ὁ Παῦλος ψαλμοὺς μὲν ἔγνω πάντως τοὺς ψαλμοὺς τοῦ Δαυὶδ, ὠδὰς δὲ τὰς ὠδὰς τοῦ Μωϋσέως, τῆς Μαρίας, τῆς Ἄννης καὶ τῶν ἄλλων Προφητῶν. Καλεῖ δὲ ταῦτα πνευματικὰς, διότι ἡ ὑπόθεσις αὐτῶν ἦτο σπουδαία καὶ ἱερά, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ὠδὰς, τὰ κοσμικὰ τοῦτέστι καὶ τὰ ἐκλελυμένα ἐκεῖνα ἄσματα, τὰ ὅποια ὁ Θεὸς ἀπηγόρευσε, εἰπὼν διὰ τοῦ Προφήτου Ἀμώς· «Ἀπόστησον ἀπ' ἐμοῦ ἦχον ὠδῶν σου». Εἰς τοὺς ὕμνους τούτους προσετέθησαν ἀργότερον καὶ ἄλλης ὑπόθεσεως ἄσματα εἰς δόξαν καὶ αἶνον τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ἅτινα ἐλαμβάνοντο, ἄλλα μὲν ἐκ χωρίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὑποδηλούντων τὴν ἔλευσιν τοῦ Χριστοῦ, ἄλλα δὲ ἐκ χωρίων τῆς Καινῆς Διαθήκης, σχετικῶν πρὸς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Θεοτόκου, πρὸς τὰς προφητείας τοῦ Ζαχαρίου, πρὸς τὴν εὐχὴν τοῦ Συμεὼν καὶ ἄλλων. Ὁ Πλίνιος ἐν μιᾷ ἐπιστολῇ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Τραιανόν, ἐκθέτων τὰ τῆς λατρείας τῶν Χριστιανῶν κατὰ τοὺς Ἀποστολικούς χρόνους, γράφει· «Οἱ ὀπαδοὶ τῆς νέας ταύτης θρησκείας, οἱ καλούμενοι Χριστιανοί, συναθροίζονται ἐν ἰδιαιτέρῳ οἴκῳ πρὸ πάντων ἐν καιρῷ νυκτός καὶ ψάλλουσιν ὕμνους εἰς τὸν Χριστὸν ὡς εἰς Θεόν».

Ὅτι τὰ ἄσματα τῶν πρώτων Χριστιανικῶν χρόνων ἐλαμβάνοντο ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ ἀπετελοῦντο ἐκ λέξεων καὶ φράσεων καὶ χωρίων τῆς τε Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, μαρτυρεῖ πρὸς ἄλλοις καὶ τὸ Χριστιανικὸν ὕμνολόγιον, τὸ σωζόμενον ἐν τῷ τῆς Ε' ἑκατονταετηρίδος Ἀλεξανδρινῷ κώδικι καὶ περιέχον πλὴν τῶν ψαλμῶν τοῦ Δαυὶδ καὶ δεκατέσσαρας ὠδὰς ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης εἰλημμένας.

Ἐκ τῶν ὕμνων τούτων καὶ τῶν ψαλμῶν ἤρξαντο βαθμηδὸν διαμορφοῦμενα μικρὰ καὶ αὐτοτελῆ τροπάρια, παρεμβαλλόμενα μεταξὺ τῶν ψαλμῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἀναγνωσμάτων. Μόλις δὲ περὶ τὰ μέσα τῆς Δ' ἑκατονταετηρίδος εἰσήχθησαν, ὡς εἶδομεν, οἱ Ἀντίφωνοι

Ψαλμοί, τοὺς ὁποίους ἐπλούτισαν μὲν ὁ Βεπίλειος καὶ ὁ Χρυσόστομος, ὁ δὲ Μεδιολάνων Ἀμβρόσιος εἰσήγαγεν εἰς τὴν Δυτικὴν ἐκκλησίαν. Ἰδιωτικοὶ ὕμνοι ὀλοτελῶς ἀπηγορεύοντο. Καὶ ἰδιαιτέρος μάλιστα ἐθεσπίσθη κανὼν ὑπὸ τῆς ἐν Λαοδικείᾳ Συνόδου (360) λέγων· «Οὐ δεῖ ἰδιωτικὸς ψαλμοὺς λέγεσθαι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Οὐδὲ ἀκανόνιστα βιβλία, ἀλλὰ μόνον τὰ κανονικὰ τῆς Καινῆς καὶ Παλαιᾶς Διαθήκης».

Ἄλλ' ὅταν τὸ Χριστιανικὸν δόγμα ἐπεκράτησε τελείως, σπουδαία ἐπέπληθη μεταβολὴ εἰς τὴν Χριστιανικὴν λατρείαν, ἣτις πρωτίστως ἐπηρεάσε τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὕμνωδιαν. Διότι ἐν ᾧ μέχρι τότε ἡ ἐκκλησιολογία περιορίζετο εἰς τοὺς Ψαλμοὺς τοῦ Δαυὶδ καὶ εἰς τοὺς ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης εἰλημμένους ὕμνους, ἤδη δημιουργεῖται πλέον ἕτερον εἶδος, ἡ λεγομένη ἐκκλησιαστικὴ ποίησις, ἣν χαρακτηρίζει ἡ κυρίως ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ.

Καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ αὕτη ποίησις τὰς ὑποθέσεις αὐτῆς ἐλάμβανεν οὐ μόνον ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ βίου καὶ τῆς πολιτείας τῶν εἰς Χριστὸν μαρτυρούντων. Καὶ ἰδοὺ ἄρχεται ἡ περίοδος τῶν Κοντακίων Ρωμανοῦ τοῦ μελωδοῦ τὴν ὁποίαν διαδέχεται ἕτερα κατόπιν περίοδος, ἡ περίοδος τῶν Κανόνων, τῶν ὁποίων ποιητὰι ἐγένοντο Ἀνδρέας ὁ Κρήτης, Κοσμάς ὁ Ἱεροσολυμίτης καὶ ἰδίως Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὅστις καίτοι ὑπῆρξε μέγιστος θεολόγος, εἶναι κυρίως γνωστότερος ὡς ἀγαμορφωτῆς τῆς ἡμετέρας ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

Ἀπὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἡ μέχρι τότε ἐν ἀορίστῳ πως καταστάσει εὐρισκομένη ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ λαμβάνει τὸν ὀρισμὸν αὐτῆς τύπον. Διότι ὁ Δαμασκηνός, οὐ μόνον τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὕμνωδιαν καὶ ψαλμωδίαν ἐπλούτισεν, ἀλλὰ καὶ τὸ καθ' ἑαυτῷ μουσικὸν μέρος διερρῦθιμε, καθορίσας τὰ μουσικὰ σημεῖα πληρέστερον, τοὺς ἦχους, τὰ συστήματα καὶ ἐν γένει ὅλην τὴν ἀναγκαίουσαν μουσικὴν ὕλην.

Ἀπὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ λοιπὸν ἡ ἡμετέρα ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ ἐμορφώθη εἰς σύστημα τέλειον, μακρὰν μὲν ἴσως τοῦ ἀποκλειστικῶς ἐθνικοῦ χαρακτήρος, συγκρινομένη ἅμως πρὸς τὴν φύσιν τῆς μουσικῆς ὅλων τῶν ἐθνῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, παρὰ ταῖς ὁποίας ἦτο ἤδη γινώσκων ἡ Ἑλληνικὴ μουσικὴ, διηπεπλάσμενη συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὴν αἰδέουσιν, ἣν εἶχον τότε.

Ὁ Δαμασκηνός ἐν τῇ διαμορφώσει τοῦ μουσικοῦ αὐτοῦ συστήματος ἐθεσπίσθη κυρίως ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς μουσικῆς, τὴν ὁποίαν ἄλλως εὔρε διαδεδομένην μεταξὺ τῶν εἰς τὸν Χριστιανισμόν προσελθόντων ἐθνῶν, μορφώσας καὶ διαρρυθμίσας ταύτην συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς Χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Ἡ μουσικὴ αὕτη διαδοθεῖσα καὶ ἐπὶ μᾶλλον ἐν τῷ Βυζαντίῳ καλλιεργηθεῖσα, ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν Βυζαντινὴν.

Ἄν ἐν τῇ φορᾷ τοῦ πανδομάτορος χρόνου ὑπέστη ἴσως ἀλλοιώσεις τινάς, ὁμοίας τῶν ὁμοίων οὐδ' αὐτὴ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα διέφυγε, τοῦτο οὐδόλως ἀποκλείει τὴν σκέψιν, ὅτι οὐσία καὶ βάσις αὐτῆς ἦτο πάντοτε τὸ μουσικὸν σύστημα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τοῦ ὁποίου ἀπτὰ ἕγνη εὐρίσκονται ἐν τῇ σημειογραφίᾳ, ἐν τῇ θεωρίᾳ τῶν γενῶν καὶ τῶν τρόπων, ἐν ταῖς πλείστοις δὲ καὶ αὐτῶν τῶν διαγραμμαμάτων.

Πιθανὸν εἶναι νὰ μὴ εὐρίσκηται ἄμεσος ταυτότης τῶν σημερινῶν διαστηματικῶν διαιρέσεων πρὸς τὰς διαιρέσεις τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς μουσικῆς. Ἄν ὅμως δὲν εὐρίσκηται ἄμεσος πρὸς ἐκείνας σχέσις, εὐρίσκεται τοιαύτη πρὸς ἄλλας, Ἑλληνικὰς ὡσαύτως καὶ ταύτας. Αἱ διαιρέσεις αὗται τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἔχουσιν ἀπὸ Διδύμου τοῦ Ἀλεξανδρέως καὶ Κλαυδίου τοῦ Πτολεμαίου, ὅστις, κράτιστος μουσικὸς καὶ μαθηματικὸς τυγχάνων, συνεβίβασε τὰς θεωρητικὰς διαφορὰς μεταξὺ τῶν Πυθαγορείων καὶ Ἀριστοξενείων, τῶν ὁποίων οἱ μὲν Πυθαγόρειοι παρεδέχοντο ὡς βάσιν τὸν λόγον, οἱ δὲ Ἀριστοξενεῖοι τὴν ἀκοήν. Εἰς τὴν θεωρίαν ταύτην ἀνάγκη τὴν ἀρχὴν αὐτῶν καὶ ἄλλα μὲν, ἀλλ' ἰδίως τὸ φυσικὸν διατονικὸν διάγραμμα, ὁ μείζων τούτεστι τρόπος, ὅστις ὑπάρχει κοινὸς εἰς πᾶσαν μουσικὴν, μὴδ' αὐτῆς τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἐξαιρουμένης. Οὗτος δὲ εἶναι ὁ λόγος, δι' ὃν ἡ ἡμετέρα μουσικὴ ἔχει κοινὰς τὰς βάσεις, κοινὸς τοὺς τρόπους, κοινὰ τὰ διαγράμματα πρὸς τὴν ἐν γένει μουσικὴν τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ὁποίας οὐσιωδῶς πάλιν διαφέρει κατὰ τὸ ἦθος, τὸν χαρακτήρα, τὰ μὴ κεκλασμένον τῆς φωνῆς, τὴν ἀπαγγελίαν, τὸ ὕψος καὶ ἰδίως κατὰ τὰς μουσικὰς γραμμὰς καὶ τὴν διάπλασιν τῶν μουσικῶν σχημάτων.

Ἄλλ' ἡ σημερινὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ εἶναι ἀρά γε ἡ ἀρχαία Βυζαντινὴ, ἡ ἀπὸ τοῦ Δογμασκηνοῦ κυρίως διαμορφωθείσα εἰς σύστημα τελείως καθωρισμένον ;

Ἀναδρομικὴ μελέτη τῆς γραφῆς αὐτῆς, οὐδεμίαν καταλείπει ἀμφιβολίαν εἰς τὸν ἐπιστήμονα ἐρευνητὴν, ὅτι ἡ σημερινὴ μουσικὴ ὄντως εἶναι αὐτὴ αὐτὴ ἡ Βυζαντινὴ. Ἀλλὰ πρὸ παντὸς ἐπιβάλλεται ἡ ἀσφαλὴς γνώσις τῆς σημερινῆς μουσικῆς. Πρέπει νὰ γνωρίσωμεν κατὰ τε τὸ βάθος καὶ τὸ πλάτος, τὸ βάθος ἐφ' οὗ ἰστάμεθα, τὴν σανίδα ἐφ' ἧς πλέομεν, τὸ παρὸν ἐφ' οὗ ἀνασκοποῦμεν τὰ παρελθόν. Καὶ ἡ γνώσις αὕτη—τὸ ἐπαναλαμβάνω—ἐγκρίεται ἐν τῇ μελέτῃ τῆς σημερινῆς μουσικῆς, ἀλλ' ὅπως αὕτη διεσώθη ὑπὸ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας κατὰ παράδοσιν πιστὴν διὰ μέσου τῶν κατὰ καιροὺς καὶ ἐποχὰς διαφόρων μὲν τὴν μορφήν καὶ τὴν ὕψην, πλὴν ἐνιαίων τὴν οὐσίαν γραφικῶν ἰδιωμάτων.

Διότι, ὅπως ἄλλοτε ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ φιλοξένου βήματος ἀπέδειξα, τὸ σήμερον παρ' ἡμῶν ἐν χρήσει μουσικὸν γραφικὸν σύστημα οὐδὲν ἄλλο εἶναι, εἰμὴ πιστὴ ἀνάληξις καὶ ἐξήγησις τοῦ ἀρχαίου τοιοῦτου, τὸ ὁποῖον ἦτο

σιενογραφικόν, παρέχον μὲν τὰ στοιχεῖα δι' ὀλίγων μουσικῶν σημείων, ἀλλ' ἀπαιτοῦν μνημονικὴν ἐκμάθησιν τῶν μουσικῶν γραμμῶν. Καὶ ἐπειδὴ κατὰ σύμπτωσιν καὶ τύχην ἀπὸ τριακονταετίας περίπου τὴν προσοχὴν μου πᾶσαν συνεκέντρωσα ἐπὶ τούτου κυρίως τοῦ ζητήματος, τολμῶ μετὰ παρρησίας ὄσης καὶ βεβαιότητος νὰ διακηρύξω, ὅτι ἡ διὰ τοῦ σημερινοῦ γραφικοῦ συστήματος παραδοθεῖσα ἡμῖν ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ εἶναι ἀπαράλλακτος καὶ αὐτουσία αὐτὴ ἐκείνη ἡ μουσικὴ, ἣτις ἤχει ὑπὸ τοὺς θόλους τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ τὴν ὁποίαν ἡ Μεγὰλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία διεφύλαξεν ἀσινῆ καὶ ἀλώθητον ὡς μίαν τῶν ἱερωτέρων αὐτῆς παραδόσεων καὶ ὡς ἐν τῶν κυριωτέρων κειμηλίων κῆς ἡμετέρας αἰωνοβίου φυλῆς.

Αὕτη λοιπὸν ἡ ἡμετέρα μουσικὴ περὶ τῆς ὁποίας ἐφεξῆς θέλω ἀσχοληθῆ. Καὶ ἠθέλησα δι' ὅσων μέχρι τοῦδε εἶπον νὰ καθυβείξω, ὅτι ἡ Βυζαντινὴ μουσικὴ τυγχάνει ἀξία μείζονος προσοχῆς ἐκ μέρους πάντων ἡμῶν. Ἴσως εἰς προγενεστέρους χρόνους νὰ ἐδικαιολογεῖτο πως ἡ πρὸς αὐτὴν ἀδιαφορία. Σήμερον ὅμως, ὅτε τὸ ἡμέτερον ἔθνος, τῇ βοήθειᾳ τοῦ Ὑψίστου, γοργῶ τῷ βήματι, μεθ' ὅλα τὰ ἐπιπροσθούντα ἐμπόδια, βαίνει πρὸς τὴν πλήρη αὐτοῦ ἀπακατάστασιν, σήμερον, ὅτε ἐν πλήρει ἐπιγνώσει τῆς ἡμετέρας ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἰστορίᾳ θέσεως καὶ ἀποστολῆς δικαίως ὁ νοῦς ἡμῶν ἀνάγκηται πρὸς τὸ ἐνδοξὸν παρελθὸν καὶ ἐπιζητεῖται ἡ ἐπαναφορὰ ὅλης ἐκείνης τῆς μεγαλοπρεπειᾶς καὶ τῆς αἴγλης, ἣτις ἐχαρᾶκτῆριζε τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν, σήμερον, λέγω, δὲν ἐπιτρέπεται πλέον ἡ πρὸς τὴν μουσικὴν τοῦ Βυζαντίου τόση ἀκηδία καὶ ἀδιαφορία.

Μόνη ἡ ἐπαναφορὰ τοῦ δικεφάλου ἀετοῦ, ἡ τῆς τριχρώμου Βυζαντινῆς σημαίας δὲν εἶναι ἀρκετὴ νὰ ἀποκαταστήσῃ καὶ πάλιν τὴν αἴγλην καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Ὑπάρχουσιν ἄλλαι σπουδαιότεραι παραδόσεις, ὧν μία καὶ ἡ μουσικὴ, ἣτις εὐρίσκετο τότε εἰς τὸ ζεῆθ τῆς δόξης καὶ μεγαλοπρεπειᾶς αὐτῆς, ὑπ' αὐτῶν τούτων τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων καλλιεργουμένη, προαγομένη καὶ προστατευομένη, ὡς ἐν τῶν κυριωτέρων στοιχείων τῆς τε ἐκκλησιαστικῆς εὐκλείας καὶ τῆς παλατινῆς μεγαλοπρεπειᾶς.

Καὶ δὲν θὰ ἀπορήσητε ἂν ὀνομαστὶ ἀναφέρω τοὺς αὐτοκράτορας ἐκείνους τοῦ Βυζαντίου, οἵτινες, εἴτε αὐτοὶ οὔτοι κατέχοντες τὴν μουσικὴν ἐμελοποιοῦν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, εἴτε παρώτρυνον τοὺς διάπρεπεστέρους μουσικοὺς πρὸς μελοποιίαν ὀρισμένων ἀσμάτων τῆς ἐκκλησίας.

Ἄνδρες σοφοὶ περὶ τε τὴν ἀσματογραφίαν καὶ τὴν μουσικὴν μεγίστης ἐννοίας ἀπήλασον ἀπὸ μέρους τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων. Γεώργιος ὁ Πισίδης ὁ θαυμάσιος ἐκείνος ἀσματογράφος, ὁ φερόμενος ὡς ποιητὴς τοῦ Ἀκαθίστου ὕμνου, ἀπήλασε τῆς ἰδιαίτερας ἐννοίας τοῦ Αὐτοκράτορος Ἡρακλείου (Ζ' αἰών), ὅπως καὶ Μάξιμος ὁ ὁμολογητῆς, ὁ λίαν πεπαι-

δουμένος και Θωμασίος ούτος μουσικός, ὅστις ἦτο ἰδιαίτερος τοῦ Ἡρακλείου γραμματεῦς.

Τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἡρακλείου κοπὴν Ἑλληνικὸν νόμισμα φέρει ὀλοκλήρους τὰς συμβολικὰς μουσικὰς λέξεις ἄναγες ἐαές, αἵτινες ὑποδηλοῦσιν εὐχὴν πρὸς τὸν Θεὸν (= ἀναξ ἄνες).

Λέων ὁ σοφός, ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα, μαθητὴς δὲ τοῦ Πατριάρχου Φωτίου, ἦτο ἔξοχος ποιητής, ἀσματογράφος καὶ μουσικός. Ὡς ἱστορεῖ δὲ ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, ἐτέρπετο ψάλλον τὰ ποιήματα αὐτοῦ, ἐν τε τῇ ἐκκλησίᾳ συμπάλλων μετὰ τῶν ψαλτῶν καὶ χειρονομῶν κατὰ τὸν ἰδιαίτερον ἐκείνου τρόπον καὶ τὰ ἰδιαίτερα συμβολικὰ σχήματα τῆς χειρονομίας. Ἡ χειρονομία δὲ αὕτη ἀνεπτύχθη ἐπὶ Δαμασκηνῶ, ὅτε ἤχησαν οἱ εἰκονομάχοι βασιλεῖς, οἵτινες οὐ μόνον γενναίως ἀμαίθως ἐχορήγουν εἰς τοὺς ψάλτας, ἀλλὰ καὶ συνέψαλλον καὶ συνεχειρονόμουν μετὰ τῶν ψαλτῶν, ἰδρύσαντες μάλιστα καὶ διατηροῦντες ἰδιαίτερον σχολὴν μουσικῆς εἰς αὐτὰ τὰ ἀνάκτορα, χάριν τῶν καλλιφώνων παιδῶν τῆς Αὐτοκρατορίας. Περὶ Θεοφίλου μάλιστα τοῦ Αὐτοκράτορος ἀναφέρει ὁ Κεδρηγός, ὅτι («ἐφιλοτιμεῖτο καὶ μελωδὸς εἶναι διὸ καὶ ὕμνους ποιῶν τινὰς καὶ στιχηρὰ μελίζων ἄδουσαι προετρέπετο... Φέρεται δὲ καὶ τις λόγος ὡς ἔρωτι τοῦ μέλους βαλλόμενος κατὰ τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν ἐν φαιδρᾷ πανηγύρει οὐ παρητήσατο τὸ χειρονομεῖν, δοὺς τῷ κλήρῳ ὑπὲρ τούτου χρυσίου λίτρας ἑκατὸν»). Διότι ὁ Θεόφιλος ἦτο εἷς τῶν κρατίστων ὕμνογράφων καὶ μουσικῶν τῆς Ἐκκλησίας. Εἶναι ἄλλως τὸσον γνωστὰ τὰ περὶ Θεοφίλου καὶ Κασσιανῆς, τῆς ποιητρίας τοῦ «Κύριε, ἡ ἐν πολλαῖς ἀμαρτίαις περιπεσούσα γυνή...» ὥστε πᾶς λόγος περὶ τῆς ὕμνογραφικῆς δεινότητος ἀμφοτέρων, νὰ παρέλκη.

Λέων ὁσ ὁ Ἀρμένιος ἐδολοφονήθη ἐντὸς τοῦ ναοῦ τὴν ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων, καθ' ἣν στιχηρῶν ἔψαλλε τὴν προσφιλεῖ αὐτῷ Καταβασίαν «Τῷ Παντάνακτος ἐξεφαύλισαν πόθη».

Ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας εἶχεν 25 ψάλτας ἐκτὸς τῶν ἑκατὸν ἀναγνωστῶν, οἵτινες ἐξετέλουν καὶ καθήκοντα ψαλτῶν. Οἱ ψάλται δὲ οὗτοι ἐμορφούντο ἐν ἰδιαίτερᾷ μουσικῇ σχολῇ.

Ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου ὑπῆρχον ἐν Κων(πόλει ἰδιαίτεροι μουσικαδιδάσκαλοι διδάσκοντες συστηματικῶς τὴν μουσικὴν. Καὶ οἱ ψάλται δὲ τοῦ Χρυσοστόμου βουλήσει καὶ τῆς Αὐτοκρατορίας ἐδιδάσκοντο τὴν μουσικὴν παρ' ἰδιαίτερον κρατίστων τῆς τέχνης μουσικῶν.

Ὁ Ἰουστινιανὸς κατὰ τὸν Κεδρηγὸν «ἀνεκαίνισεν ἐκ θεμελίων τὴν τοῦ Θεοῦ Μεγάλην Ἐκκλησίαν, κάλλος καὶ μέγεθος ὑπὲρ τὸ πρότερον, παραδοὺς καὶ τροπάριον αὐτῇ ὑπ' αὐτοῦ μελισθῆν ψάλλεσθαι: Ὁ Μονογενῆς υἱὸς καὶ λόγος τοῦ Θεοῦ...».

Ἰωάννης Βατάτζης ὁ ἐξ Ἀδριανουπόλεως ἦτο μουσικὸς ἄριστος († 1222) καὶ μελωδοὺς κράτιστος. Εἰς χειρόγραφα παλαιὰ εὐρίσκωμεν πλείστα μελωδήματα, ἔργα τοῦ ἐστεμμένου τούτου μελωδοῦ καὶ μελοποιοῦ, ὑπὸ τὸν τίτλον «τοῦ Βατάτζη».

Θεόδωρος ὁ Λάσκαρης ὁ τῆς Νικαίας Αὐτοκράτωρ (1255—69) ὁσ τις ἦτο ὡσαύτως ἄριστος ἀσματογράφος καὶ μελωδός, ἐμελοποίησε πλείστα καὶ διάφορα τῆς ἐκκλησίας ἄσματα. Κοινωνικὰ καὶ ἄλλα, τὰ ὅποια εὐφρονται ἐν παλαιαῖς χειρογραφοῖς ὑπὸ τὸν τίτλον: «τοῦ Λάσκαρη». Μεταξὺ δὲ πολλῶν ἄλλων μελωδημάτων αὐτοῦ ὑπάρχει καὶ ἐν Κράττημα ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀηδῶν».

Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἐποίησε τὰ ἔνδεκα ἑωθινὰ Δοξαστικά, ἔγραψε δὲ καὶ τέσσαρας τόμους Ἀρμονικῶν ἐν οἷς πλὴν ἄλλων πραγματεύεται καὶ περὶ τῶν πολυσυλλάβων φθόγγων τῆς μουσικῆς, τῶν ἀπηχημάτων αὐτῆς καὶ τῆς παραγωγῆς αὐτῶν.

Μανουὴλ ὁ Παλαιολόγος ἐποίησεν ἄσματα ἐκκλησιαστικὰ διάφορα.

Ἀνδρόνικος δὲ ὁ Αὐτοκράτωρ ἐποίησεν ὀκτὼ παρακλητικὸς Κανόνας πρὸς τὴν Θεοτόκον, τοὺς ὁποίους ὁ Μέρης ἐξ Οἰκονόμων Οἰκονόμος ἀποκαλεῖ: «καὶ μέλει καὶ λέξει καὶ διανοία διαπρεπεῖς». Ὡσαύτως Βασίλειος ὁ Μακεδὼν ὑπῆρξεν ἄριστος μουσικὸς καὶ μελωδοὺς († 867).

Καὶ περὶ τὴν τυπικὴν διάταξιν ἐντριβέστατοι ἦσαν οἱ εὐσεβέστατοι τοῦ Βυζαντίου Αὐτοκράτορες, πολλοὶ δὲ ἐξ αὐτῶν καὶ ἰδιαίτερος τυπικὰς διατάξεις συνέταξαν. Ἀναφέρω Ἰσαάκιον τὸν Σεβαστοκράτορα, τὸν υἱὸν Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, ὅστις συνέταξεν ἰδιαίτερον Τυπικόν, προωρισμένον διὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ παρὰ τὸν Αἶνον κτισθεῖσαν μονὴν τῆς Κοσμοσωτείρας Θεομήτορος (1152), ἐν τῷ ὁποίῳ θαυμάζει τις, οὐ μόνον τὰς περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐν γένει τυπικῶν διατάξεων γνώσεις τοῦ Ἰσαακίου, ἀλλὰ καὶ τὴν περὶ τὰ ψαλλόμενα πλήρη φρονίην καὶ γνώσιν αὐτοῦ, καθορίζοντος ἐν λεπτομερείᾳ ἐκπληττούση ποῖα καὶ πῶς πρέπει νὰ ψάλλωνται.

Ἀλλὰ καὶ κατ' αἰτήσιν τῶν Αὐτοκρατόρων οἱ δοκιμώτεροι τῶν Βυζαντινῶν ψαλτῶν καὶ μουσικοδιδασκάλων ἐμελοποιοῦν ἰδιαίτερα ἄσματα. Καὶ ἀναφέρω τὸν μάρτυρα Κωνσταντῖνον τὸν Παλαιολόγον, τὴν ἥρωα τοῦτον καὶ γενναῖον προηγουμένου τοῦ δαφνοστεφοῦς διαδόχου αὐτοῦ Κωνσταντῖνου τοῦ δωδεκάτου, κατ' αἰτήσιν τοῦ ὁποίου ὁ Λαμπαδάριος τῆς Ἁγίας Σοφίας Μανουὴλ Δούκας ὁ Χρυσάφης ἐμελοποίησε πλείστα ἄσματα φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν: «κατ' αἰτήσιν τοῦ εὐσεβοῦς Αὐτοκράτορος Κωνσταντῖνου».

Ἀνεφέρων ὀνομαστὶ τοὺς Αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου καὶ ἐπέμεινα εἰς λεπτομερείᾳ περὶ αὐτῶν, ἵνα καταδείξω ὅποιας ἡμέρας δόξης εἶδεν ἢ παρ' ἡμῖν σήμερον αὐτοῖσιν ἀστόργως παραγκωνιζομένη Βυζαντινὴ μου-

σική. "Ινα καταδείξω, ότι στοιχείον κυριώτατον του Βυζαντινού εκείνου πολιτισμού δὲν ἦτο μόνον τὸ κίτρινον χρώμα, οὔτε μόνος ὁ δικέφαλος ἀετός, οὔτε μόνη ἡ τρίχρωμος σημαία, ἀλλ' ὅτι ἦτο ἡ μουσική κυρίως ἡ Βυζαντινή, ἣτις ἐκλείζει καὶ ἐκάλλυνεν οὐ μόνον τὰς μεγαλοπρεπεῖς ἀνωλουθίας, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐν τε ἵπποδρόμῳ καὶ τῷ Πηλατίῳ διεξαγομένας εἰς μεγαλοπρέπειαν ἐκπλήρσουςαν καὶ εἰς μεγαλεῖον ἄφθαστον τελετάς. "Ινα καταδείξω ὅτι καιρὸς πλέον νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς ἑαυτοὺς δι' ἀντιδράσεως κατὰ τῶν ἄνευ οὐδεμιᾶς ἱστορικῆς μαρτυρίας, εἰκῆ δὲ καὶ ὡς ἔτυχεν ὁμιλούντων περὶ τῆς Βυζαντινῆς μουσικῆς ὡς περὶ ἀπλοῦ καὶ ἀσημάντου τινὸς ἐπεισοδίου τοῦ βίου τῆς ἡμετέρας φυλῆς. "Ινα καταδείξω τέλος, ὅτι καιρὸς εἶναι πλέον ἀποδιδομένων τῶν τοῦ Καίσαρος τῆς Καίσαρι καὶ τῶν τοῦ Θεοῦ τῶ Θεῶ νὰ ἀναβιώσῃ μετὰ τῶν ἄλλων ἐθνικῶν παραδόσεων μάλιστα ἐκείνη, ἣτις ἀπετέλεσε μνημειῶδες στοιχείον καὶ κεφάλαιον τῆς προγονικῆς ἡμῶν δόξης καὶ εὐκλείας.

Κ. Α. Ψάχος

Καθηγητὴς τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς
ἐν τῷ Ὁδεῖῳ Ἀθηνῶν

**Η ΘΕΙΑ ΚΩΜΩΔΙΑ
ΤΟΥ ΔΑΝΤΗ**

Β'

Μέχρι τοῦδε ἐξητάσαμεν, διὰ νὰ μεταχειρισθῶ ἐκφρασίαν ἰκανῶς ἀρίστον, τὰς ρεαλιστικὰς τάσεις τοῦ Δάντη, δηλονότι τὴν ιδιότητα ἐκείνην τῆς μεγαλοφυΐας του, ἣτις τὸν ἀπέσπασε ἀπὸ τὴν λατινικὴν, διὰ νὰ τὸν ἐλκύσῃ πρὸς τὴν λαϊκὴν γλῶσσαν τὴν τρέφουσαν τὴν ἔμπνευσίν του, ὅχι μόνον ἀπὸ ἀναμνήσεις σχολικὰς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἄμεσον μελέτην τῆς φύσεως, ὅπου ἀπέκτησε τὴν ἀγάπην τῶν στολιδιῶν καὶ τῶν χρωμάτων! ἣτις τέλος τὸν ἐδίδασκε νὰ συγκεντρῶνῃ εἰς τὴν ἀλληγορίαν τὸν πλοῦτον ἑνὸς πίνακος καὶ νὰ κατοπτρίξῃ εἰς τὰς παρομοιώσεις του τὴν ὄψιν τῆς ζωῆς.

Ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ ρεαλισμὸς τοῦ Δάντη δὲν φαίνεται ἐξηγητλημένος. Εἰς τὴν λογοτεχνίαν τοῦ μέσου αἰῶνος ἡ ἀλληγορία καὶ ἡ φύσις ἔχουσιν ἡ καθεμία ὕφος ξεχωριστόν. Τὸ ὕφος τῆς ἀλληγορίας ἠθικολογεῖ, τὸ φυσικὸν διηγείται. Καὶ τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἄλλου μᾶς παρέχει παραδείγματα ὁ Βοκκάκιος. Εἰς τὸν Δάντην αἱ διευθύνσεις αὐταί, αἵτινες ἐμμελλαν ἀργότερα νὰ χωρισθοῦν, ἀναμιγνύονται καὶ ὑπὸ τὸ ἀλληγορικὸν κάλυμμα, αἰσθάνεται κανεὶς νὰ ὀργᾶ ὁ σπόρος τοῦ ρεαλισμοῦ. Εἰς τοὺς πίνακας του καὶ τὰ ὄραματα εἶνε τόσο δυνατὸς ποῦ θὰ τὸν ἐφθονοῦσαν, καὶ συγγραφεῖς τῶν νεωτέρων χρόνων. Συναντῶμεν εἰς τὸ ποίημα τοῦ Δάντη τὰ χαμίνια τοῦ δρόμου, ἕνα πλῆθος μεθυσιμένων ἐμπρὸς εἰς τὰς θύρας τῶν ἐκκλησιῶν, νὰ ζητοῦν χεροπιασμένοι ἐλεημοσύνην ἀπὸ τοὺς διαβάτας — τὰ στρατεύματα τῶν λαμπρῶν ἵπποτων ἐν ἵπποδρομίαις, τὸν κοιλαρὰν καλόγηρον ποῦ ἀπασχολοῦν τὰ ἐγκόσμια, τὴν ψιμυθιωμένην κυρίαν, κοντολογίης ὅλας τὰς «παρδαλάς» σκηνὰς τῆς ζωῆς. Ἀνευρίσκει τις εἰς αὐτὸν τὸν Δάντην τὸν διάκωσμον καὶ τοῦ λείπει μόνον τὸ σκεπτικὸν καὶ ἐλευθεριάζον πνεῦμα τῆς Αναγεννήσεως. Παρὰ τὸν περιορισμὸν τοῦτον τὸ ρεαλιστικὸν αἶσθημα τοῦ Δάντη εἶνε ἤδη μοναδικὴ δύναμις. Προδίδεται ἀπὸ τὴν γλῶσσαν του καὶ ἀπὸ τὴν φαντασίαν του. Συγκιρνάται ἐξ ἄλλου περιέργως μετὰ τὸ αἶσθημα τοῦ φανταστικοῦ.

Ἀναφέρομεν πρὸ πάντων πρὸς διαφώτισιν τῶν ἀνωτέρω ἰσχυρισμῶν μας, δύο μεγάλας σκηνὰς, οἰοεὶ τοιχογραφίας. (Κόλασις ἄσμα 22ον καὶ Κόλασις ἄσμα 3ον ὅπου ὁ κιδεηλοποιὸς Ἀδάμ ὁμιλεῖ πρὸς τὸν Ἕλληνα Σίνωνα). Ἡ τελευταία αὕτη σκηνή, τόσο φανταστικὴ, περιέχει χιούμορ λαϊκὸν καὶ σχεδὸν χονδροειδές. Κ' αἱ δύο μαζί εἶναι ἀπὸ τοὺς καλλιέριους «γροτέσκους» πίνακας. Εὐρισκόμεθα εἰς τὸν κύκλον τῶν ἐμπορευομένων τὴν εὐνοίαν τῶν κυρίων των, ἀρκετὰ βαθιὰ στὴν Κόλασιν. Ὁ Δάντης καὶ ὁ Βιργίλιος φθάνουν εἰς τὰ χεῖλη τοῦ βαράθρου, κέκλιθεν αἱ βλέμματα των βυθίζονται εἰς τὸν χείμαρρον ὅπου, μέσα εἰς τὴν κέουσαν πίσσαν καίονται οἱ μεγαλύτεροι ἀμαρτωλοί. Δὲν εἶναι τὸ πῦρ, εἶναι ἡ θεία βιομηχανία ποῦ λυώνει αὐτὴν τὴν μᾶζαν, ὅπως εἰς τὴν Βενετιαν τὸν χειμῶνα, στὸν ναύσταθμον, ὅπου συνωθοῦνται οἱ ἐπισκευασταί, οἱ ἐπιδιορθώνοντες τὰ σαπισμένα πλευρὰ τῶν καραβιῶν, καὶ κατασκευάζουν κουπιά, καὶ ὅπου ὁ σχολιοπλόκος πλέκει παλαμάρια κ.τ.λ. Ἐξαφνα ὁ Βιργίλιος καλεῖ τὸν Δάντην: Κύταξέ! τοῦ λέγει. Κ' ἕνας μαῦρος διάβολος, ποῦ φέρει ἐπάνω στὴν ράχιν ἕνα ὀπλισμένον σκαρφαλῶνει ἐπάνω στοὺς βράχους «con l' ale aperte, e sopra i piè leggiero». Γράψωσ' τον τὸν κλέφτη, κραυγάζει σαρκαστικὰ στρεφόμενος πρὸς τοὺς συντρόφους του φέρω ἐδῶ ἕνα σύμβουλον ἀπὸ τὴν Σάντα Ζίτα (Λούκινα) καὶ ἐπιστρέφω εἰς τὴν πόλιν, ὅπου ὅλος ὁ κόσμος ἐμπορεύεται ρουσεφτία καὶ ὅπου χάριν τῶν χρημάτων μεταβάλλει τὸ ναὶ εἰς ὄχι». Λέγων ταῦτα

ρίπτει τὸ θῦμα του εἰς τὴν πίσσαν, καὶ γρηγορότερος ἀπὸ τὸν μολοσσὸν ποῦ καταδιώκει τὸν κλέπτην, φεύγει. Τότε, κάτωθεν τῆς γεφύρας, ἦτις ζευγνύει τὰς ὄχθας τῆς τάφρου βγαίνουν κοπαδιαστὰ ὄλοι οἱ ἄλλοι, ὁ Μαλακόντα, ὁ Σκαρμιλιόνε, ὁ Ἀλικίνο, ὁ Καλκαμερίνα, ὁ Κανιάτσο, ὁ Μπαρμπαρίτσια, ὁ Λιμπικόνκο, ὁ Δραγκινιάτσο, ὁ Τσιριάττο, ὁ Γκραφρικάνε, ὁ Φαρφαρέλλο, ὁ Ρουμπικάντε. Παρ' ὅλα ταῦτα τὸ θῦμα βγάζει τὴν κεφαλὴν του ἀπὸ τὴν ζέουσαν λήμνην ὁ διάβολος τὸν σαρκάζει. Ἐδῶ τὸ Ἅγιον Εἰκόνημα τοῦ Σωτήρος (Santo Volto) δὲ βοηθᾷ σὲ τίποτα. Ἐδῶ δὲν κολυμβοῦν ὅπως εἰς τὴν πατρίδα σου στὸ Σέρκιο. Ἄν θέλῃς νὰ μὴ δοκιμάσῃς τὰ νύχια μας ἔμπα ξανά στὴν πίσσα σου. Καὶ καθὼς εἰς τὰς διασπάγας τοῦ μαγεῖρου οἱ παραμάγειροι κρατοῦν μὲ τὰ πηροῦνια τὸ κρέας εἰς τὸ τσουκάλι, φοβούμενοι μήπως ἀνέλθῃ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, ἔτσι ἔκαμναν οἱ δαίμονες αὐτοὶ μὲ τὸν κολασμένον.

Ὁ Βιργίλιος πρὸς στιγμὴν ἀποκρύπτει τὸν Δάντην, καθ' ὃν χρόνον οὗτος ὁμιλεῖ πρὸς τοὺς δαίμονας. Στέκει ἐπάνω στὴν γέφυραν καὶ μὲ μοναδικὴν τόλμην «*mestier gli fu l' aver sicura fronte*». Καθὼς οἱ σκύλοι ἐπιτίθενται κατὰ πτωχοῦ ἐπαίτου, οἱ δαίμονες ὁμοῦν λυσσῶδεις. Τὰ λόγια τοῦ Βιργιλίου δὲν μῆνουν ἐν τούτοις ἀτελεσφόρητα, καὶ δύναται νὰ συνομιλήσῃ μαζί των. Ὁ Μαλακόντα, ὁ ἀρχηγὸς των, παρουσιάζεται καὶ πληροφορεῖται ἀπὸ τὸν Βιργίλιον, ὅτι ἔχει ἀποσταλῆ ἀπὸ μίαν ὑπερέτερον δύναμιν. Ἡ μανία του τότε πραύνεται, ἀφίνει νὰ πέσῃ τὸ ὄπλον του, εἶν' ἔτοιμος νὰ δώσῃ εἰς τοὺς δύο ὁδοιπόρους συνοδείαν, ἦτις νὰ τοὺς ὀδηγήσῃ ἔξω τοῦ κύκλου. Οἱ δαίμονες γνωρίζουν ὅτι δὲν πρέπει νὰ θίξουν τὸν Δάντην, ἐν τούτοις τὸν πειράζου. «*Νὰ τὸν πασπατέψω*; Ἐρωτᾷ ἓνας, δείχνων αὐτὸν μὲ τὴν ἄκρην τῆς ἀρπάγης του. Δῶς' του μία στὸ κρανίον, λέγει ὁ ἄλλος. Σῶπα μὴ σὲ τρυπήσω! Ἐἶπεν ἐπιπαικτικῶς ὁ ἀρχηγός. Τέλος, ἡ συνοδεία συγκροτεῖται ἀπὸ τὸν Ἀλικίνο, τὸν Καλκαμερίνα καὶ ἄλλους πρὸς μέγαν τρόμον τοῦ Δάντη, ὅστις θὰ ἐπροτιμοῦσε νὰ ἐξακολουθήσῃ μόνος τὸν δρόμον του. Ματαίως ὁ Βιργίλιος τοὺς λέγει: «*Ἀφήστε τους νὰ πριζοκοποῦν τὰ δόντια τους, δὲν ἔμποροῦν νὰ σαρκιάσουν*». Ἡ συνοδεία τίθεται εἰς κίνησιν. Ἀλλὰ κατ' ἀρχάς, εἰς ἐνδειξὴν χαιρετισμοῦ οἱ δαίμονες βγάζουν τὴν γλῶσσάν των κυττάζοντες τὸν ἀρχηγόν των, ὅστις, διὰ νὰ δώσῃ τὸ σύνθημα τῆς ἀναχωρήσεως μεταχειρίζεται τὸν πισινόν του διὰ σάλπιγγα.

Egli avea del cul fatto trompetta.

Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ πρώτου ἄσματος ὁ Δάντης παρατηρεῖ, ὅτι δὲν εἶδε ποτὲ του πεζοῦς ἢ καθαλάρηδες ν' ἀναχωροῦν μὲ τῆτοιο σύνθημα.

Nè già con sì diversa cennamella

Cavalier vidi mover ne pedoni

Αναφέρω ἐπεισοδιακῶς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἄσματος τοῦτου, ὡς ὅποιον εἶναι ἀδύνατον νὰ μεταφρασθῇ εἰς ἄλλην γλῶσσαν. Παρακαλῶ τῶρα τὸν ἀναγνώστην νὰ ρίψῃ μαζί μου ἓνα βλέμμα ὑπὸ τὸν φανταστικὸν πέπλον. Ὑποθέσατε ὅτι εἰς τὴν θέσιν τῆς τάφρου βλέπουν ἓνα δρόμον, ἐκεῖνον, λόγου χάριν, ποῦ ἐπῆραν οἱ κάτοικοι τῆς Λούκκας ὅταν, μὴ δυνάμενοι νάντισταθοῦν πλέον κατὰ τῶν πολιορκούντων αὐτοὺς Πιζάνων ἐγκατέλειψαν τὴν πόλιν των. Ἡ γέφυρα θὰ εἶναι τὸ ἐπὶ τοῦ δρόμου πανδοχεῖον, ἢ κατὰ τοὺς προχωρημένον ὄχυρωμα. Ὁ Δάντης καὶ ὁ Βιργίλιος, ὁδοιπόροι ἐφωδιασμένοι μὲ διαβατήρια, ἢ μᾶλλον εἰρηγικοί ἔμποροι, τοὺς ὁποίους προπέμπει διὰ συνοδείας ἓνας αὐθέντης. Ὁ Σκαρμιλιόνε καὶ ὁ Μαλακόντα θὰ ἐνδυσθῶν ἔξαφνα τὸ φόρεμα τοῦ ἀκολούθου ἢ τοῦ μισθοφόρου μὲ πέλεκεις ἀντὶ ἀρπαγῶν, μὲ τὴν λόγχην εἰς τὸ χέρι. Καὶ ἰδοὺ ἓνας πίναξ «*ἐκ τοῦ φυσικοῦ*» τῆς συγχρόνου ζωῆς. Ὁ Δάντης εἶδε περισσοτέρους τοῦ ἑνός. Δὲν ἀναπολεῖ ματαίως, ὅταν ἀνατριχιάξῃ ἔμπρὸς ἀπὸ τὰς ὀρθὰς τοῦ Μαλακόντα, ὅτι εἶδε τρέμουσαν τὴν στρατιάν τῶν μισθοφόρων ἦτις ἀπὸ τὴν Καπρώναν, σύμφωνα πρὸς τὰς συνθήκας, ἔφυγεν ἀνάμεισ' ἀπὸ τὰς πυκνάς φάλαγγας τῶν ἐχθρῶν. Ἀναμφιβόλως τὸ 21ον ἄσμα τῆς Κολάσεως προῆλθεν ἀπὸ παρομοίαν σκηνήν.

Ὀλίγον παρακάτω (Κόλασις 30ὸν ἄσμα) εὐρίσκωμεν τὸν Ἀδάμ ἐκ Μπρέσιας, τὸν κιβδηλοποιόν, ὅστις ἀργότερα ἐκάη διὰ τὰ ἐγκληματικά του τεχνάσματα. Τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ σώματός του, ἕνεκα τῆς φουσκωμένης ἀπὸ τὴν ὑδροπικίαν κοιλιᾶς του ὁμοιάζει μὲ φουσαρμόνικαν, πᾶν διψασμένο του στόμα μένει ὀλάνοικτον. Κ' ἐκεῖνος ὅστις ζῶν ἔκοψε τόσα νομίσματα βάλλει κραυγὰς ἀνωφελεῖς διὰ μίαν σταγόνα νεροῦ. Ὁ Δάντης τοῦ ἀπευθύνει τὸν λόγον καὶ τὸν ἐρωτᾷ ποιοὶ εἶναι οἱ γείτονές του. «*Εἶναι ὁ κακὸς Σίνων ἀπὸ τὴν Τροίαν*». Εἰς τὴν λέξιν κακὸς ὁ Σίνων, πλαγιασμένος ἐκεῖ κοντὰ παραφέρεται, καὶ μὲ μίαν γροθιάν κάμνει νάντηγῆρ' ἢ κοιλιὰ τοῦ Ἀδάμ. σάν ταμποῦρον.

Quella sonò come fosse un tamburo.

Ὁ ἄλλος, ὄχι ὀλιγώτερον ἐπιδέξιός, εἰς ἀπάντησιν τοῦ δίδει μία στὸ πρόσωπον καὶ τότε ἀρχίζουν αἱ ὕβρεις: Βλέπεις! Ἄν καὶ κινουμαι δύσκολα, τὸ χέρι μου ὅμως εἶν' ἐλεύθερο. Δὲν ἦσσανα τόσο ζωηρός, ὅταν ἐπερπατοῦσε ἐπάνω στὴν πυράν, ἀλλ' ἦσσανα ζωηρότερος ὅταν ἔκαβε ψεύτικη μονέδα. — Ἀλήθεια! Ἀλλὰ στὴν Τροία οἱ μαρτυρίες σου δὲν

ήτανε περισσότερο πιστές. — 'Επλαστοποιούσα μόνο τὰ λόγια ἐσὺ τὰ νοήματα. Βρίσκομαι ἐδῶ γιὰ ἓνα κρίμα, ἀλλὰ σὺ γιὰ κρίματα πλιότερα ἀπὸ ὅλους τοὺς συνεργοὺς τοῦ διαβόλου. — Μὴν ξεχνᾷς τὸ ἄλογον, ἐπίορκε ! Καὶ πρὶς τιμωρίαν σου κανένας ἄς μὴ λησμονήσῃ τὴν ἱστορίαν αὐτή ! — Καὶ σὲ ἡ δίψα ἄς σοῦ ξεραίνῃ τὴ γλῶσσα καὶ τὸ νερὸ ἄς σοῦ φουσκώσῃ τὴν κοιλιὰν ἴσαμε τὸ πηγυῖν ! — "Ἄν διψῶ, νερὸ δὲ μοῦ λείπει· ἀλλ' ὅμως ἐσὺ φλέγῃσαι καὶ τὸ κεφάλι σου πάει νὰ σπάσῃ· μιά σταλαματαιὰ θὰ σοῦ κανε καλὸ».

'Η φιλονικία ἐνδιαφέρει τὸν Δάντην τόσον πού δὲν ἀφίνει νὰ τοῦ διαφύγῃ λέξις: «ἀφωσιώθηκα εἰς τὸ νὰ τοὺς ἀκούω». Ὁ Βιργίλιος τὸν παρατηρεῖ καὶ ὀργίζεται. «'Α !, τοῦ λέγει, ὀλίγο ἀκόμη καὶ θὰ θυμώσω !» Τότε ὁ Δάντης στρέφεται πρὸς τὸν ὁδηγόν του, μὲ τὰ μάγουλα κατακόκκινα· καὶ ὁ Βιργίλιος: Λιγώτερι ντροπὴ ἔσβυσε πολλὰς φορὰς μεγαλύτερο κρίμα... Ὅμως εἶναι πρόστιχο νὰ προσέχῃ κανεὶς τέτοια πράγματα *Che voler cioè udire e bassa voglia*. Ὁ Δάντης ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν Ἀδάμ κ' ἐξακολουθεῖ τὸν δρόμον του μὲ τὸν Λατίνον ποιητὴν. Παρ' ὅλα ταῦτα εὐρήκε καιρὸν νὰ κάσῃ τὰν ὕβρεις τῶν δύο παλιανθρώπων, καὶ δύναται νὰ τὰς ἐπαναλάβῃ. Εἰς τὴν δύναμιν αὐτὴν τῆς μνήμης θὰ προστεθῇ μία εὐδιαθεσία, διὰ τὴν ὁποίαν ὁ Βιργίλιος δὲν θὰ ἔχῃ ἀντίρρησην, καὶ θὰ κολουθήσουν τὸν λαὸν ὅχι μόνον ὅταν διαπληκτίζεται, ἀλλὰ καὶ ὅταν κοπρολογῇ. Κατόπιν ἡ λογοτεχνία θὰ μᾶς παρουσιάσῃ πλῆθος διηγηματογράφων τῶν ὁποίων ἡ ὑπερτροφουσα φαντασία καὶ ἡ ἐλευθεροστομία θὰ μαρτυροῦν κάποιαν χυδαιότητα, καὶ πᾶς φανταστικὰ ἐπεισόδια τῆς Θείας Κωμωδίας θὰ παραχωρήσουν τὴν θέσιν των εἰς τὴν Ἀνθρωπίνην κωμωδίαν, ἀνέκδοτα, φάρσας, βραχείας διηγήσεις εἰς ἐπιγρομματικὴν μορφήν: «'Η κυρὰ Βέρθα καὶ ὁ σιὸρ Μαρτίνος ἄς μὴ φανταστοῦν ὅτι μποροῦν νὰ εἰσχωρήσουν εἰς τὰδὺτα τῆς Θείας Σοφίας». Εἰς τοὺς διηγηματογράφους οὔτε ὁ Μαρτίνος οὔτε ἡ Βέρθα θὰ σχοληθοῦν ποτὲ μὲ τὰ σχέδια τοῦ Θεοῦ. Θὰ περάσουν ἡσυχῇ ζωὴν, ἀδιαφοροῦντες διὰ τὴν Κόλασιν καὶ τὸν Παράδεισον, ἀπατόμενοι, ἀπατόντες, ἀμέριμοι, χαρούμενοι !

☆☆☆

Εἰς τὸν Δάντην ἡ θεία Δικαιοσύνη κ' αἰ ποινὰί τῆς βαρύνουν ἀκόμη ἐπὶ τοῦ κόσμου· εἰς τὰ τρυφερὰ συναισθήματα δίδει μίαν εὐχάριστον ἔκφρασιν, ἀλλ' ἡ ζωὴ τοῦ κόσμου τοῦτου μένει ἀκόμη ἔξω ἀπὸ τοὺς κύκλους τοῦ ἔξοριστοῦ. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὅταν ζωγραφίξῃ τὰ πάθη τ' ἀνθρώπινα παρουσιάζει κάποιαν σκληρότητα. Ἀναπαριστᾷ μᾶλλον τὴν ποινήν, τῆς ὁποίας ἠξιώθησαν πρὸς αὐτὰ τὰ πάθη. Ἄς εἴμεθ' ἀκριδέστεροι ἐπὶ νωστὸ σημείον αὐτό. Δὲν λαμβάνει, ἐνώπιον τῆς ἀνθρωπίνης καρδιάς τὴν στάσιν ἐνὸς λυρικοῦ ἢ ἐνὸς δραματικοῦ ποιητοῦ, ἀλλὰ τὴν στάσιν ζωγρά-

φοῦ ἢ γλύπτου, ὅστις μελετᾷ τὴν ψυχὴν καὶ ζητεῖ νὰνεύρῃ τὰς ἐκδηλώσεις τῆς, εἰς τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου καὶ τὰς κινήσεις τοῦ σώματος. Εἶναι ρεαλιστής, ὡς ἀληθινὸς Ἴταλός. Ἡ σειρὰ τῶν παθῶν ὁμοιάζει, κατ' αὐτόν, μὲ γρούπους καὶ ἀναπτύξεις γραφικῶν σπάσεων. Ἡ ψυχὴ διακύνεται στὸς μυῶνας καὶ τὰ νεῦρα. ὁ ἐσωτερικὸς πόνος εἶναι ὁ μορφασμὸς τοῦ προσώπου, ὁ πονεμένος τοῦ σώματος σπασμὸς, χεῖλη ἀνοιγμένα διὰ τὴν κατάραν, πηγμαὶ συνσφιγμένα, ἀναστενάγματα βαθειά, ἄγρια βλασφημίας. Ἡ Κόλασις εἶναι γεμάτη ἀπὸ τὰς τερατώδεις αὐτὰς κινήσεις τῶν ψυχῶν, καὶ ὅτι ἐξωγράφισαν ἀργότερα, ἀγίους καιομένους μέσα εἰς τὸ λάδι ἢ ψηνομένους εἰς τὴν ἐσχάραν δὲν προσεγγίζει εἰς δύναμιν καὶ εἰς ἐφεὶ τόσο κολασμένας σκηνάς. Τὸ ποίημα παραβάλλεται πρὸς ἀπέραντον ψυχολογικὸν μουσεῖον, ὅπου τὰ πάθη διαδέχονται τὸ ἓνα τ' ἄλλο, πραγματοποιούμενα πλαστικῶς ἢ ἐνσαρκούμενα εἰς πρόσωπα γνωστά. Τὸ σύνολον ἔχει ὡς διάκοσμον μίαν αἰθουσαν μεσαιωνικὴν βασανιστηρίων, ὅπου κὼ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων». Εἴμεθα μακράν, ἄς τ' ὁμολογήσωμεν, ἀπὸ τὴν σημερινὴν ψυχολογίαν, καὶ ἡ Κόλασις αὐτῆ, ἡ ὁποία φλέγεται, λόγου χάριν, εἰς τὴν καρδίαν ἐνὸς Σαιξπηρείου ἀμαρτωλοῦ, ἂν εἰς τὴν ἀρχὴν φαίνεται ὀλιγώτερον τρυφερά, εἶν' ἐν τούτοις βαθύτερα ἀπὸ τὴν τοῦ Δάντη, ἥτις βυθίζεται εἰς τὸ κέντρον τῆς γῆς. Ὁ Δάντης δὲν ἀναλύει τὴν ἀνθρωπὸν, τὸν κρίνει· καὶ φαίνεται, πῶς ἡ φαντασία του ἔλαθεν ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου μοναδικὴν δύναμιν διὰ τὴν ἀπεικόνισιν τῶν ἐξωτερικῶν ἐκδηλώσεων τῆς χαρᾶς καὶ τῆς ὀδύνης. Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ἀδυνατεῖ κανεὶς νὰ εἶναι ρεαλιστικώτερος· διαπερνᾷ, μὲ τὸ γλίγωρον βλέμμα τοῦ ἐφευρέτου τὰ μυστικὰ τῆς φυσιογνωμίας καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Ἡ ψυχολογία αὐτῆ εἶν' ἓνα στοιχεῖον νέον εἰς τὴν ποίησιν τοῦ Δάντη. Ἀλλὰ διαγράφουσα κατὰ προτύμησιν σπασμώδεις μορφασμοὺς, φαίνεται ὅτι συνεχίζει τὸ Σιβυλλικὸν πνεῦμα τῶν παλαιῶν ἐποχῶν. Ἐκεῖνο ὅμως πού ἐνδιαφέρει τὴν παροῦσαν μελέτην εἶναι ἡ πλαστικὴ ἀξία τῶν εἰκόνων τούτων. Δὲν θὰ ἐπαναλάβωμεν ἄπαξ ἀκόμη τὸ λεχθὲν τόσας φορὰς: Πῶς ὁ μέσος αἰὼν ὠρθωσε γλυπτικὸν σύμπλεγμα δυνατώτερον ἀπὸ τὸν Λασκόντα. Εἶναι τὸ 31ον ἄσμα τῆς Κολάσεως, ὅπου ὁ κόμης Οὐγολίνος διηγεῖται πῶς παρεδόθη βαθμηδὸν εἰς τὰ μαρτύρια τῆς πείνας. Καὶ ὅστις θὰ ἤθελε νὰποδείξῃ διὰ παραδειγμάτων πῶς ὁ ποιητὴς ἠμπόρσεν νὰμιλληθῇ πρὸς τὸν ζωγράφον ἢ τὸν γλύπτην, θὰ ἔπρεπε νὰναφέρῃ τὸ κομμάτι αὐτὸ τῆς θείας Κωμωδίας. Ὁλίκληρος ἡ διήγησις εἶναι σειρὰ φρικτῶν σκηνῶν, χειρονομιῶν συναρπαστικῶν μὲ τὰς ὁποίας προδίδονται σκιρτήματα μύχια—ὀργή, τρυφερότης, πόνος σπαρακτικὸς—μέχρι τῆς στιγμῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν, καταληφθεὶς ἀπὸ ὑπερτάτην ἀδυναμίαν ὁ Οὐγολίνος, τυφλωθεὶς, πέφτει πασπατεύων τὰ παιδιὰ του πεθαμένα ἐπάνω ἀπὸ τοὺς νεκρούς.

Ἄλλ' ἡ πλαστικὴ φαντασία τοῦ Δάντη δὲν εἶναι μόνον βασίλισσα τοῦ «δεινοῦ». Ὁ ποιητὴς, μὲ τὴν βιαιότητα τῆς παρρησιότητος, ἀποσπᾷ ἀπὸ τὸν ἐξωπερικὸν κόσμον τὰ θεάματα, τὰ ὅποια μεταφέρει εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ὀπτασίας καὶ τοῦ συμβόλου· καὶ ὅταν βαδίξῃ στὸ Καθαρτήριο (ἄσμα 12ον) ἀνάμειξ' ἀπὸ τοὺς ἀλαζόνας, ὁ βράχος ποῦ βαρύνει ἐπὶ τοῦ τραχήλου του νομίζεις ὅτι βαρύνει ἐπάνω στὴν ψυχὴν σας.

Ἄς προχωρήσωμεν : Μᾶς δείχνει ἀκόμη τὴν δύναμιν τῆς φαντασίας του διὰ τοῦ γοητευτικοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον παρεμβάλλει τὴν γήϊνην φύσιν του εἰς τὸ βασίλειον τῶν ψυχῶν. Τὰ κομμάτια τῆς Κολάσεως, τὰ ὅποια υπαινίσσονται εἶναι πολὺ γνωστά. Πρόκειται περὶ τῆς βάρκας τοῦ Φλεγία, ἡ ὁποία, ὑπὸ τὸ βάρος τοῦ σώματός του χαράσσει βαθύτερον ἀυλάκι στὰ νερά. Πρόκειται περὶ τοῦ πεθαμένου ἐκείνου τόπου, ὅπου τὰ χαλίκια κατακυλοῦν κάτω ἀπ' τὰ πόδια των. Πρόκειται περὶ τῆς σκηνῆς ὅπου ἕνας κατάδικος, ἐνοσεῖ πῶς ὁ ποιητὴς εἶναι ζωντανὸς ἀπὸ τὴν δύναμιν τῆς ἀναπνοῆς του. Ἄλλ' ὑπάρχουν καλῆτερα παραδείγματα εἰς τὸ Καθαρτήριο : Ὅπως ἡ σκιά ἐπὶ τοῦ ἡλιακοῦ ὥρολογίου ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτει τὸν ἄνθρωπον ἢ σκιά του καθ' ὅσον οἱ κάτοικοι τοῦ τόπου τούτου ἔχουν ὅλοι χάσει τὴν ἰδικὴν των. Καὶ δύναται κανεὶς νὰ φαντασθῇ πόσον ἕνας ξένος τόσο σπάνιος, ἡ μεμονωμένη αὐτῆ σκιά ποῦ μεγαλώνει καὶ μικραίνει ἐπισύρει τὴν προσοχὴν των· ἐξεγείρει' ἐπίσης καὶ τὸ ἰδικόν μας ἐνδιαφέρον. Εἶναι τούτο ἕνα μοτίβο, ἢ ὁποῖον, εἰς τὰ πρῶτα ἄσματα τοῦ Καθαρτηρίου ἐπαναλαμβάνεται συχνά, ἀλλὰ μὲ πολυαριθμούς παραλλαγάς. Εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ βουνοῦ, αἱ νεφερμένοι ψυχαί, ἀγνοοῦσαι ἀκόμη τὰ παράδοξα τῆς νέας των κατοικίας, ἀναγνωρίζουν τὴν σωματικότητα τοῦ Δάντη εἰς τὴν κίνησιν τῆς ἀναπνοῆς του per l' espirare. (Καθαρτήριο 2)· χλωμιάζουν καὶ μὲ τὸ στόμα ὀλάνοικτον περιεργάζονται μὲ θαυμασμὸν τὸν ζωντανόν, ὅστις κινεῖται ἀνάμειξά των παρατηροῦν μόνον αὐτόν, συσπειρώνονται γύρω του καθὼς τὸ πλῆθος γύρω ἀπὸ τὸν ἄγγελον, ὅστις κομίζει τὸν κλάδον τῆς εἰρήνης. Αἰσθάνεται τὴν ὁσμὴν τῆς ζωῆς, καὶ αἱ ἀναινήσεις τῷ ἐγκαταλειφθέντος κόσμου τοὺς εἶναι τόσο προσφιλεῖς, ὥστε νὰ λησμονήσουν ὅλα των τὰ καθήκοντα· λησμονοῦν ὅτι ὀφείλουν νὰ στολισθοῦν διὰ τὸ οὐράνιον ταξεῖδι.

Quasi obbliando dire a farsi belle

Ὁ Δάντης μολταυτὰ ἐξακολουθεῖ προχωρῶν εἰς τὸ ὄρος, συναδευόμενος ἀπὸ τὸν ὀδηγόν του. Κατ' ἀρχάς, βυθισμένος εἰς τοὺς ρεμβασμούς του ρίπτει αἰφνίδια βλέμματα τριγύρω του, διότι ἐνώπιόν του βλέπει μίαν μόνην σκιάν, τὴν ἰδικὴν του, τὴν ὁποίαν διαγράφει ὁ δῶκεν ἥλιος :

lo sol, che dietro fiammeggiava roggio
Rotto m'era dinanzi.

Στρέφεται τρομασμένος διὰ νὰ ζητήσῃ τὸν Βιργίλιον καὶ ἀνακαλύπτει εἰς τὸ πλευρόν του τὸ πνεῦμα τοῦ ὀδηγοῦ. Ὁ Βιργίλιος τοῦ ἐξηγεῖ τότε ὅτι μόνον τὰ γήινα σώματα ἔχουν σκιάν, τοῦ δείχνει πῶς αὐτὸς ὁ ἴδιος πορεύεται ἀθρόβως καὶ δὲν ἀντανακλᾷ τὰς ἡλιακὰς ἀκτίνας. Καὶ ἰδοὺ ὅτι ἕνα κοπάδι ἀπὸ μετανοούσας ψυχὰς παρουσιάζονται, κουριασμένες ἐπάνω εἰς ἕνα τεῖχος ἀπὸ βράχους. Ἀκίνητες περιφέρουν γύρω των ἀριστον βλέμμα. Καθὼς τὰ πρόβατα ἔξω ἀπὸ τὴν στάνην περιπλανῶνται, ἀνὰ ἕν, δύο ἢ τρία ἔπειτα σταματοῦν βελάζοντα, μὲ τὰ μάτια γυρισμένα πρὸς τὸ ἔδαφος, ἀναποφάσιστα, ἔτσι στὴν πρόσκλησιν τοῦ Βιργιλίου τὸ σμήνος τῶν ψυχῶν πλησιάζει. οἱ πρῶτοι ποῦ φθάνουν, σηκώνοντας τὴν κεφαλὴν, σταματοῦν τὸ βλέμμα των ἐπάνω στὴν σκιάν τοῦ Δάντη, καὶ τὸ μαῦρον αὐτὸ ἀντικείμενον, ποῦ κινεῖται εἶναι δι' αὐτὰς ὅτι στὸν ἄρρωστον ἢ αὐγινῆ αὔρα. Ὑποχωροῦν τρομασμένοι, καὶ ὅλοι των οἱ ἄλλοι μαζί. Ἡ μαγικὴ αὐτὴ δύναμις τῆς σκιάς, ἡ αὐτόματος αὐτῆ ἀποχώρησις, ἰδοὺ μίαν συναρπαστικὴν ἰδέαν ποῦ δίδει στὸ ἄσμα τὴν ζωηρότητα τὴν ὁποίαν ἔχει.

Ὑπάρχει ἐν ἄλλο χωρίον, ὅπου ἡ σκιά τοῦ Δάντη κυριεύει τὰς ψυχὰς· ἀλλ' ἡ ἐντύπωσις εἶναι περισσότερον παθητικὴ. Ὁ ποιητὴς πορεύεται ἐπάνω στὰ ἔγχη τοῦ Βιργιλίου· αἰφνης, ὀπισθέν του, ἕνα πνεῦμα τὸν δείχνει μὲ τὸ δάκτυλον καὶ ἀναφωνεῖ : Κυτάχτε αὐτόν, ἐκεῖ κάτω· θὰ πιστεύετε κανεὶς πῶς εἶναι ζωντανός· τὸ φῶς θλάται ἐπάνω στὸ ἀριστερόν του πλευρόν. Ὁ Δάντης στρεφόμενος παρατηρεῖ ἐκείνον, ὁ ὁποῖος ἐπέφερε τὰς λέξεις ταύτας, πόσῃ ὥραν τὸν κυττάζει καὶ βλέπει πλησίον του τὴν σκιάν ποῦ ἀποκόπτει τὸ φέγγος τῆς ἡμέρας.

E vidila guardar per meraviglia
Pur me, pur me, e il lume ch'era rotto.

Τοιαῦται σκηναὶ μᾶς συγκινοῦν κάθε φοράν ποῦ τὰς συναντῶμεν εἰς τὴν Θεϊαν Κομωδίαν. Τὸ θέμα τούτο τόσο συχνὰ ἐμφανιζόμενον εἰς τὰ ἔργα τῶν νέων ποιητῶν, τὸ θέμα τοῦ βίου παραβαλλομένου μὲ σκιάν ὁ Δάντης τὸ χρησιμοποιεῖ πλαστικώτερα καὶ μὲ τὴν γαλήνην τῆς ἐποποιίας. Καὶ αἱ σιωπηλαὶ ψυχαί, ποῦ παρατηροῦν ἀχόρταγα τὴν σκιάν, κυριευμένοι ἀπὸ κρυφὴν νοσταλγίαν, εἶναι ἄξιοι νὰ γαπηθοῦν ἀπὸ ἕνα ρομαντικόν. Ὁ Δάντης δὲν ἐτραγοῦδῆσε ματαίως τὰς στιγμὰς αὐτὰς, κατὰ τὰς ὁποίας, ἀποσπώμενοι ἀπὸ τὸν πραγματικὸν κόσμον, τὰ ἐναλλασσόμενα χρώματα καὶ αἱ κινούμεναι γραμμαὶ εἰσέρχονται εἰς τὴν ἡρεμίαν τῆς ἐρημίας καὶ τοῦ φανερόντων ὡσάν παιγνίδι φευγαλέων σκιῶν.

Είναι διδάσκαλος τῶν περιγραφῶν του. Γραφικαί καθὼς αἱ τοῦ Ὀμήρου αἱ ἰδικαί του βοηθοῦν τὴν ἔμπνευσιν, ἀπομένουν ἐν τούτοις ἀμίμητοι καὶ δὲν ὑποτάσσονται εἰς τὴν χρωστήρα. Διακρίνει, ὡσὰν ὁ μεγαλύτερος τῶν καλλιτεχνῶν, ποῖον μέρος τῆς ὑποθέσεως πρέπει νὰ ἰστορηθῆ, ποῖον νὰ σκηνοθετηθῆ. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν αὐτὴν ὁ Λέσσιγ θὰ εὕρισκεν εἰς τὸν Δάντην ὡραία παραδείγματα ὡσὰν ἐκεῖνα ποῦ εὕρηκεν εἰς τὸν Ὀμηρον. Καὶ θὰ μνημονεύσω ἐδῶ μίαν λαμπρὰν περιγραφὴν, παρμένην ἀπὸ τὸ δεύτερον ἄσμα τοῦ Καθαρτηρίου : εἶναι ἡ ἐμφάνισις τοῦ ὡραιότερου ἀγγέλου, ποῦ μᾶς περιέγραψε ποτὲ ποιητῆς. "Ὀλη ἡ εὐλαβητικὴ πραότης τῆς ἔμπνευσεως τοῦ Φρά Μπαρτολομμέο εὕρισκεται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἰς τὸ «θεϊκὸ πούλι» τοῦ Δάντη. Οἱ δύο ποιηταί, ἓνα δροσερὸ πρωῒ, ἔφθασαν εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Καθαρτηρίου. Ὁ Δάντης, τοῦ ὁποῖου ὁ Βιργίλιος ἔπλυνε τὸ λερωμένον ἀπὸ τοὺς ἀτμοὺς τῆς καλύσεως πρόσωπον, βλέπει μὲ νέα μάτια τὴν ἀναγεννωμένην αὐτὴν καὶ τοὺς σπιθοβολοῦντας κυματισμοὺς τῆς ἀπόμακρης θαλάσσης :

Conobbi il tremolar della marina.

Καὶ λοιπὴν παρατηρεῖ—εἶναι γεγονόςς πολὺ πρόσφατον διὰ τὴν μνήμην του—ὅτι ἓνα λαμπρὸν σημεῖον ἔρχετ' ἐπὶ τῶν κυμάτων πρὸς αὐτόν, γλιγωρότερον ἀπὸ κάθε πούλι. Λάμπει ὅπως τὸ ἀστὲρι τοῦ Ἄρεως μέσα στὰ σύννεφα πρὶν ξημερώσῃ. Ζητεῖ ἀπὸ τὸν Βιργίλιον νὰ τοῦ ἐξηγήσῃ τὸ πρᾶγμα, καὶ ὅταν στρέφῃ ἐκ νέου τὸ βλέμμα του πρὸς τὸ λαμπρὸν αὐτὸ σημεῖον, τὸ βλέπει πολὺ μεγαλύτερον καὶ πολὺ φωτεινότερον. Εἰς τὰ δύο ἄκρα τοῦ σώματος τούτου, ποῦ πρέπει νὰ τὸ φαντασθῶμεν μέσα εἰς τοὺς ἀγνοὺς τοῦ πρωϊνοῦ ἀέρος, ξεχωρίζουν δύο λευκότετες «κάτι ἀφαντάστως λευκὸν» καὶ βαθμηδὸν κάτω ἀπ' αὐτάς μία ἄλλη ἀκόμη. Τὸ σῶμα πλησιάζει γοργά. Ὁ Βιργίλιος παρατηρεῖ, ὅτι ἀπὸ τὴν ἀπαστρόπτουσαν αὐτὴν λευκότητα προβάλλουν δύο πτέρυγες καὶ τὸ ἄσπρον φῶρεμα ἐνὸς ἀγγέλου. Ὁ Λατίνος ποιητῆς ἀναγνωρίζει τὸν μυστηριώδη αὐτὸν πιλότον καὶ κραυγάζει : «Φονάτισ' ἔμπρὸς εἰς τὸν ἄγγελον τοῦ Θεοῦ ! Θὰ ἰδῆς καὶ ἄλλους ὑπέρβητας τῆς θελησεως του ὡσὰν αὐτόν.

Ὁμιλῶν ἔτσι, δείχνει ἀδιακόπως τὸν ἄγγελον. «Παρατήρησε, εἶπε τὴν βάρκαν του, ποῦ ἐγγίζει τόσο μακρυνὲς ἀπογιαλιές, χωρὶς νᾶχη ἄλλα πανιά ἀπὸ τίς φτεροῦγες του, καὶ πῶς ὀρθώνοντ' αὐτές !» Ὁ θεῖος ἀπεσταλμένος ἔφθασεν ἐν τῷ μεταξὺ σιμά των χύσας ὀλόγυρά του τέτοιαν λάμψιν ποῦ ὁ Δάντης ἠναγκάσθη νὰ χαμηλώσῃ τὰ μάτια. Δὲν βλέπει πλέον τίποτε ἄλλο παρ' ὅτι ὁ ἄγγελος ἦλθεν ἐπάνω εἰς μίαν ἀνάλαφρην βάρκαν, ἡ ὁποία δὲν ἀλλάωνε διόλου τὸ νεράν, ἔπειτα ἐξαφανίσθη ἀφίνων ἐκεῖ τὰς ψυχὰς ποῦ εἶχε φέρει. Ἐπὶ τοῦ θαλασίου ὀρίζοντος μόλις ἓνα

σημάδι λάμπει πλέον, τὸ ὁποῖον ἔλεγεσ πῶς γεννηθὲν μετὰ τὴν πρωϊνὴν ὀμίχλην θὰ σβύσῃ μαζί της. Πραγματικότης, ὄνειρον, ἡ ὕπτασις ; Δὲν ἠξεύρει κανεὶς τί νὰ πῆ. Τὸ φῶς, γέννημα μιᾶς στιγμῆς, ἀπέθανε μετὰ τὴν στιγμὴν αὐτὴν. Ἐμπνευσις τόσον ἡρεμὴ καὶ τόσον ἀγνή δὲν ἐνθουμίζει τὸν ποιητὴν τῆς Φραντζέσκας γιὰ Ρίμινι, τὸν φίλον τοῦ αἰδοῦ Καζέλλα, ὅστις ἠσθάνετο ἐξ ἴσου κ' ἐξέφραζε τὴν μουσικὴν τῶν συγκινήσεων, τῶν γραμμῶν καὶ τῶν χρωμάτων ; (*)

Μέχρι τοῦτου σημείου ἐκτείνεται ἡ τρυφερότης, ἡ ἐκπληκτικὴ δι' ἡμᾶς τρυφερότης του, φαίνεται ἀπὸ μερικοὺς ἐξῆχος λυρικοὺς στίχους. Ὁ Παράδεισος περιέχει μίαν θελητικὴν προσευχὴν τοῦ Ἁγίου Βερνάρδου πρὸς τὴν Μαρίαν. Αποτόμως πρὸς τὸ τέλος, ὁ ἄγιος, ἀκουσίως του παρασύρει εἰς τὴν προσευχὴν τοῦ ὀλόκληρον τὸν χορὸν, ὅστις περιστοιχίζει τὴν Παρθένον· εἶναι ὡσὰν νάνοιγετο καὶ δι' ἡμᾶς αὐτοὺς ὁ οὐρανός. Τὸ μυστικὸν ρῆδον σπινθηρίζει, καὶ παρατηροῦμεν εἰς τὸ πλευρὸν τῆς Παναγίας τὴν Βεατρίκην καὶ τοὺς μακαρίους δεομένους μετὰ σταυρωμένα τὰ χέρια διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ Δάντη. Ὁ Βερνάρδος λέγει στὴν Μαρίαν :

Vedi Beatrice con quanti Beati

Per li miei prieghi ti chiudon le mani.

Ἀλλὰ πρὸ πάντος εἰς τὸ Καθαρτήριον εὕρισκομεν τὰς τρυφεράς ἐκφράσεις καὶ τοὺς θελητικοὺς πίνακας, τὴν ζωγραφικὴν ὡραιότητα. Ἐμποροῦμεν νὰ τὸ εἰπώμεν τώρα, οἱ ἐπίγονοι τοῦ Δάντη καὶ ἡ ἐπίδρασις του δὲν πρέπει νὰ ζητηθοῦν, ὑπὸ τινος ἐπόψεως, εἰς τὴν λογοτεχνίαν. Ἡ ποίησις του, εἰς ὅ,τι πλαστικότερον ἔχει, εἶναι ὁ καρπὸς τοῦ ὁποῖου ἡ ἐλευθέρα ἐκκόλαψις θὰ δώσῃ τὸν Ραφαήλ καὶ τὸν Μιχαὴλ Ἁγγελον. Ἡ κατανόησις τῆς ποιήσεως τοῦ Δάντη εἶν' ἔργον δύσκολον, διότι ὁ ποιητῆς αὐτὸς εὕρισκεται εἰς τὸ «σταυροδρόμι τῶν αἰώνων» καὶ εἰς τὸ εὐρὺ σύνολον τοῦ ἔργου του διασταυρόνεται θαυμασίως πνευματικαὶ καταστάσεις ἐπιστημονικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ, τῶν ὁποίων ἡ δύναμις σχετίζεται μετὰ τὸ παρελθόν, καὶ δεξιότητες, γνωρίσματα πρωτότυπα καὶ ὅλως προσωπικά, τὰ ὁποῖα μόνον τὸ μέλλον θὰ διακρίνῃ δεόντως. Ἔτσι ἡ ποίησις του σχε-

(*) Διὰ νὰ ἐκτιμήσωμεν πρεπόντως τὰς γνώσεις τοῦ Δάντη ὅσον ἀφορᾷ τὴν μουσικὴν καὶ τὸ σχέδιον, πρέπει νὰ συμβουλευθῶμεν τὰ «Ἰπομνήματα» τοῦ Βοκκαχίου, ἀκόμη δὲ καὶ αὐτὴν τὴν Vita Nuova. Ἀλλ' ἴσως τοιαῦτα ἀναζητήσεις θὰ ἦταν σχολαστικαί, ἀφοῦ ἡ Θεία Κοιμωδία εἶναι τὸ καλύτερον ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐπιγένημα. Περὶ μουσικῆς ἰδιαιτέρως διάβασε στὸ δεύτερον ἄσμα τοῦ Καθαρτηρίου τὴν συνάντησιν τοῦ ποιητοῦ μετὰ τὸν Καζέλλαν.

τιζεται με την ανατέλλουσαν τέχνην τῆς Ἀναγεννήσεως. Εἶπαν περὶ τοῦ Ραφαήλ ὅτι, καὶ ἂν ἤρχετο εἰς τὸν κόσμον δίχως χέρια θὰ ἐγίνετο μεγάλος ζωγράφος. Ἔτσι δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν περὶ τοῦ Δάντη ὅτι ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος διδάσκαλος τῆς Ἀναγεννήσεως, ἔστω καὶ ἂν δὲν ἐπιασέ ποτέ του χρωστήρα ἢ σμίλην.

(Ἀκολουθεῖ)

(Κατὰ τὸ Οὐγγρικόν)

Εὐγένιος Πετέρφν

“Η ΤΕΤΡΑΠΕΡΑΤΗ ΣΑΛΑΜΑΝΔΡΑ,,

[Φιλολογικοποιικὸ ὄραμα]

Ἡ καλοκαιρινὴ θεατρικὴ πρώτη ἔληξε με πλῆρες φιάσκο. Ἀνέβηκα σ’ ἓνα βερολινέζικο ἀμάξι καὶ ἀκούμπησα καλὰ στὸ ψωραλέο βάθος ἀπὸ κόκκινο βελούδο, ὅπου ἐστηρίχθηκα με ὄλας τὰς δυνάμεις μου. Ὅλες αὐτὲς τῆς προφυλάξεως πρέπει νὰ τῆς λαμβάνη κονεῖς μέσα σ’ ἓνα τέτοιον κάρο, ἂν δὲν θέλῃ νὰ δῆ ἀπὸ τοὺς ἀκατάπαυστους τιναγμοὺς νὰ διαλυθοῦν πολὺ ὀδυνηρὰ τὸ ἓνα κατόπιν τοῦ ἄλλου ὄλα τὰ ἐσωτερικὰ του ὄργανα καὶ νὰ καταληφθῇ τέλος ἀπὸ πεῖνα λύκου.

Ἐκλείσα τὰ μάτια καὶ ἀνεπόλησα τὸ ἀποτυχὸν ἔργον, πρωτόλειον τῆς συνεργασίας δύο μέχρῃ τοῦδε ἐντελῶς ἀγνώστων συγγραφέων, ὀνόματι Νίτσκε καὶ Μάτσκε. — Γιατὶ δὲν εὐρίσκεται ἡ ποίησις, αὐτὴ ἡ νεωτεριστικὴ βιομηχανικὴ τέχνη, ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ κράτους, γιατί ;... Πρὸ τοῦ νὰ ἐξαντλήσω τὸ πλῆθος τῶν ἐρωτημάτων, ποῦ ἤρχοντο μονάχα των, εἶδα τὸν ἑαυτό μου νοερῶς εἰς τὸ ἀκροατήριον μᾶς αἰθούσης δικαστηρίου. Εἰς τὸ ἐδώλιον τοῦ κατηγορουμένου ἐκάθητο οἱ κύριοι Μάτσκε καὶ Νίτσκε. — Κατηγοροῦνται οἱτοὶ διὰ παραποίησην πνευματικῶν ἀπολαύσεων, τὴν ὁποῖαν διέπραξαν διὰ τῆς ἀπὸ κοινοῦ συγγραφῆς τῆς «Τετραπέρατης Σαλαμάνδρας».

Τὸ κατηγορητήριον τοὺς ἀποδίδει ἐκτὸς τούτου καὶ πολλαπλῆν βιά-

ναυσον προσβολὴν τῆς καλαισθησίας καὶ ἀπερίσκεπτον πνευματικὴν χρεωκοπίαν. Ἡ διαδικασία ἀρχίζει :

Εἰσαγγελεύς.—Μάτσκε, ὁμολογεῖτε τὴν ἐνοχὴν σας ;

Μάτσκε.— Ὁχι.

Εἰσαγγελεύς.— Ἀλλὰ εἶσθε ὁ συνεργάτης τῆς φάρσας ἡ «Τετραπέρατη Σαλαμάνδρα ;»

Μάτσκε.—Αὐτὸ ἀναγράφεται εἰς τὸ πρόγραμμα, ἀλλὰ ἐγὼ ἔδοσα μονάχα τὸ τελευταῖο χέρι στὸ ἔργο.

Εἰσαγγελεύς.—Ὁ συνένοχός σας ἰσχυρίζεται, ὅτι σεῖς ἐδόσατε τὴν ὑπόθεσι.

Μάτσκε. (Ἐξω φρενῶν).—Ἐγὼ ! ; Ψεύδεται, ψεύδεται ! Ποῦ τὴν βρῆκα ἐγὼ τὴν ὑπόθεσι ; Εἴμπορῶ ν’ ἀποδείξω, ὅτι, ἀφ’ ὅτου γράφω, δὲν μοῦ ἦρθε καμμιὰ ἰδέα...

Εἰσαγγελεύς.—Μίαν σύμφωνον κατάθεσιν ἐκάματε εἰς τὴν ἀστυνομίαν, ἀμέσως μετὰ τὴν σύλληψίν σας· ἀλλὰ εἰς τὴν κατ’ οἶκον ἔρευναν, ποῦ σᾶς ἔγινε, εὐρέθη ἓνα βιβλίον με τὸν τίτλον «Χαμομήλια, ἀποξηραμένη ποιητικὴ ἀνθοδέσμη ὑπὸ Μάτσκε». (Συγκίνησις εἰς τὸ ἀκροατήριον).

Μάτσκε (σωπῶ).

Εἰσαγγελεύς.—Πῶς ἔγινε, λοιπὸν, τὸ ἔργον ;

Μάτσκε.—Καθόμουνα ἓνα ἀπόγευμα σ’ ἓνα μάγκο τοῦ Τεῖργκαρτεν, ὅταν μ’ ἐπλησίασε ὁ κ. Νίτσκε, ποῦ τὸν ἐγνώριζα ἐπιπολαίως. Τὸν ἐξώτησα διὰ τὴν υγείαν του καὶ τότε μοῦ διηγήθη τὴν ὑπόθεσι γιὰ ἓνα ἔργο. Μοῦ εἶπε : «Ἄν θέλατε νὰ τὸ χτενίσετε λιγάκι, μπορεῖ νὰ βγῆ ἓνα λαμπρὸ θεατρικὸ κομμάτι». Ὑστερ’ ἀπὸ λίγο καιρὸ μοῦ ἔφερε τὸ ἔργο. «Χτενίστε το, λοιπόν», εἶπε. Εὐρῆκα τὸν τίτλο, ἔκοψα μερικὰ περιπέτῃ ἀπὸ τὸν διάλογο καὶ ἐνήργησα νὰ παρασταθῇ. Τὰ ἄλλα εἶνε γνωστὰ τώρα.

Εἰσαγγελεύς.—Δὲν παρατηρήσατε, ὅτι, ἡ φάρσα εἶνε ἐκτάκτως πηλῆτικὴ, ὅτι λ.χ. ὁ ὑπηρέτης τοῦ λογίου, ποῦ ἀναφέρεται πάντα σφαιλερὰ, ἡ ἀφελής, ποῦ αἰωνίως παίζει τόπι, ἡ λυσσασμένη γιὰ γάμο γεροντοκόρη εἶνε πανόρχαιες ρουτίνες, ὅτι εἶνε ἀναξιοπρεπὲς νὰ γελοιοποιῆ κανεῖς ἡλικιωμένες κυρίες, ὅτι μία ἡθοποιὸς ὀφείλει νὰ πληρώσῃ τὰ ἔξοδα αὐτῆς τῆς ὡμῆς ἀστειότητος ;

Μάτσκε.—Πολὺ σωστὰ καὶ πολλὰς φορὰς εἶπα στὸ Νίτσκε : Νὰ μὴ τὸ κάμωμε αὐτό, Νίτσκε, ἔχετε ἄθλιες ἰδέες, θὰ δῆτε, ὅτι θὰ μᾶς φέρῃ κάποιον δυστύχημα, ἀλλὰ δὲν θέλησε νὰ με ἀκούσῃ...

Εἰσαγγελεύς.—Δὲν τοῦ εἶπατε, ὅτι μποροῦσαν νὰ σᾶς ἔρριχναν σάπια μῆλα ;

Μάτσκε.—Μιὰ φορὰ ναί, ἀλλὰ διέλισε τὰς ἀνησιχίας μου καὶ εἶπε,

ἔτι μπορεῖ νὰ τὰ καταφέρωμε νὰ δοθῇ τὸ ἔργο τὸ φθινόπωρο, ποῦ τὰ μῆλα εἶνε φρέσκο. — Ἐκατὸ φορὲς τοῦ εἶπα, Νίτοκε, ἔχετε οὐμορ-
στικό φλεβοτόρημα, αὐτὸ ποῦ ἔχετε δὲν εἶνε γερὸ χιοῦμορ...

(Ὁ κύριος Νίτοκε εἰσέρχεται εἰς τὴν αἴθουσαν, εἶνε καταβεβλημμέ-
νος καὶ ὠχρὸς, κάμνει τὴν ἐντύπωσι πολὺ ἀξιοθρηνητοῦ ἀνθρώπου
καὶ ἰσχυρίζεται, ὅτι εἶνε ἀθῶος).

Εἰσαγγελεύς.—Κατὰ πόσον συνεργασθήκατε σ' αὐτὸ τὸ ἔργο;

Νίτοκε.—Ἐγὼ ἔδοσα μονάχα τὰ ἀστεῖα.

Εἰσαγγελεύς.—Πέστε μας τὰ τῆς γεννήσεως τοῦ ἔργου.

Νίτοκε.—Καθόμουνα στὸ Βεῖνερ Καφέ καὶ ἐδιάβαζα τὰ «Πετώνια
Φύλλα», ὅπου συχνὰ στέλνω ἀστεῖα. Ὅταν ἦρθε ἄξαφνα ὁ Μάτοκε,
μὲ τὸν ὅποιον παίζω τρία χρόνια τώρα καθημέρα σκάκι.

Εἰσαγγελεύς.—Ξέρατε, ὅτι ἔγραφε;

Νίτοκε.—Διόλου, γι' αὐτὸ μάλιστα ἐξεπλάγην, ὅταν ἄρχισε νὰ λέη
ἄξαφνα: Ἐχω μιὰ περίφημη ὑπόθεσι, κομωφδίας, νὰ τὴ γράψωμε
μαζί.

Εἰσαγγελεύς.—Ἀλλὰ πῶς ἐζήτησε τὴ συνεργασία σας;

Νίτοκε.—Ποῦ καὶ ποῦ ἔκανα ἓνα καλαμποῦρι καὶ ἐνόμισε...

Εἰσαγγελεύς.—Ἐξακολουθήστε. Λοιπόν, σεῖς ἐκάματε τὰ ἀστεῖα;
Καὶ εὐρήκατε τὰς θέσεις, ποῦ ἔπρεπε νὰ ἦταν κομικές;

Νίτοκε.—Μονάχα ἐκεῖνη ὅπου ὁ καθηγητὴς γιὰ νὰ κρυβῇ, ἀνεβαίνει
στὸ κιβώτιο μὲ τὰ κάρβουνα.

Εἰσαγγελεύς.—Αὕτη ἡ θέσις ἀποτελεῖ τὸ τέλος τῆς δευτέρας πρά-
ξεως, κατόπιν γίνεται διαπληκτισμός. Αὐτὸ εἶνε ἰδική σας ἐφεύρεσι;

Νίτοκε (σιγά).—Νομίζω.

Εἰσαγγελεύς.—Δὲν βρήκατε, ὅτι αὐτὸ εἶνε ἀκαλαίσθητο καὶ ὠμό;

Νίτοκε, (τὸν ὅποιον παίρνουν τὰ δάκρυα).—Ἦθελα νὰ τὸ κάμω
πολὺ ἀστεῖο.

Εἰσαγγελεύς.—Λοιπόν, ἡ ὑπόθεσι δὲν εἶνε δική σας;

Νίτοκε (ὀλολύζων).—Ἐγὼ μονάχα ἐχτένισα τὸ ἔργο, εὐρήκα τὸν
τίτλο καὶ ἔκαμα στρωτὸ τὸ διάλογο, τὰ λίγα ἀστεῖα εἶνε δικά μου, ἡ
σηκηνοθέτησις εἶνε δική του.

Εἰσαγγελεύς.—Ὁ Μάτοκε δὲν σᾶς ἐνουθέτησε νὰ περιορίσετε τὴν
εὐφυολογίαν σας;

Νίτοκε (ὀλολύζων).—Ἐλεγε μονάχα διαρκῶς: «ὅσο τρελλότερη ἡ
φάρσα, τόσο τὸ καλλίτερο», καὶ ὅταν ποῦ διάβασα αὐτὰ ποῦ εἶχα γρά-
ψῃ, ἐγέλασε καὶ ἀναγκάσθηκα νὰ γελᾶσω καὶ γὼ (θρηνῶν δυνατὰ) καὶ
ὕστερα ἐγελᾶσαμε καὶ οἱ δύο ἓνα ὀλόκληρο τέταρτο γιὰ τὸ ἔργο μας.
(Μὲ φωνὴ πνιγμένη σταῖ δάκρυα): Αὐτὸς φταίει γιὰ τὴ δυστυχία

μου· δὲν ἤξερα διόλου, ὅτι εἶμαι οὐμορστίης, ἀλλὰ δὲν ἤθελε νὰ ὑπο-
χωρήσῃ...

Ἀρχίζει ἡ ἐξέτασις τῶν μαρτύρων.

Ὁ πρῶτος μάρτυς ὁμολογεῖ, ὅτι διάφορα ἀστεῖα, τὰ ὅποια περιέχει
ἡ φάρσα, τοῦ εἶνε γνωστὰ ἀπὸ τὰς διηγήσεις τοῦ πατέρα του.

Εἰσαγγελεύς.—Ζῆ ἀκόμα ὁ πατέρας σας;

Μάρτυς.—Ὁχι· ἀπέθανε πρὸ ὀκτῶ ἐτῶν ὡς πραγματικῶς τελε-
ταῖος ἀπόμαχος τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ πολέμου. (Συγκίνησις κατα-
λαμβάνει τὸ ἀκροατήριον).

Δεύτερος μάρτυς καταθέτει, ὅτι ἐκεῖνο τὸ βράδυ εἶχε πάη μὲ τὴ
μνηστὴ του γιὰ πρώτη φορὰ στὸ θέατρο καὶ ἀπὸ τὸ πρῶτο διάλειμμα
ἡ μνηστὴ του τὸν ἐπέπληξε βαρεῖά, διότι προσέβαλε τὴν καλαισθησίαν
τῆς μὲ μιὰ τέτοια πνευματικὴ ἀπόλαυσι· ἐπηρεολούθησε ζωνρὰ φιλονι-
κεία καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν ἡ διάλυσις τῶν ἀρραβῶνων. Ὁ μάρτυς
ζητεῖ ἀποζημίωσιν.

Ἐνας τρίτος μάρτυς κατελήφθη στη δευτέρη πρᾶξι ἀπὸ σπασμο-
δικὰ χασμύματα, τὰ ὅποια ἐστάθη ἀδύνατον νὰ παύσουν, ἂν καὶ ἐκλή-
θη ὁ γιατρός. Ὁ μάρτυς δὲν μπόρεσε νὰ ἐργασθῇ ὀκτῶ μέρες καὶ ζη-
τεῖ καὶ αὐτὸς ἀποζημίωσι.

Ὁ Εἰσαγγελεύς λαμβάνει τὸν λόγον: «Κύριοι ἐνορκοί! Εἶχατε τὴν
εὐκαιρίαν νὰ παρατηρήσετε εἰς τὸ βαθὺ βάραθρον μιᾶς φιλολογικῆς
διαφθορᾶς· λοιπόν, δόξα τῷ Θεῷ, δὲν ζῶμεν πλέον εἰς ἐποχὴν, ὅπου
ἐπιτρέπεται ν' ἀνοσιουργῇ κανεὶς ἀτιμωρητὴ κατὰ τῶν ἰδανικῶν μας,
κατὰ τῆς ποιήσεως. Ποῖος παρέδωσε τὸ ὑλικὸν τῆς ὑποθέσεως ἢ ἂν
τοῦτο εἶνε κοινὸν πνευματικὸν προῖόν, εἶνε τόσο ἀδύνατον νὰ ἐξακρι-
βωθῇ ποτὲ, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς ψευδομανίας τῶν συγγραφέων
τούτων, ὅσον καὶ ἡ ἀυθεντικότης τῶν Ὀμηρικῶν ποιημάτων. Μία
φάρσα παριστάνεται, χίλιοι πεντακόσιοι ἄνθρωποι δελεάζονται, προ-
σερχόμενοι εἰς τὸν χώρον τὸν ἀφιερωμένον εἰς τὰς Μούσας μὲ τὸν
φανακισμὸν μιᾶς τέρψεως πλήρους ὑποσχέσεων. Ὑποκύπτουν εἰς αὐ-
τὸν τὸν δελεασμὸν, διότι ὁ ἄνθρωπος ζητεῖ νὰ κάμῃ ὑποφερτὴν μὲ τὸ
χιοῦμορ τὴν αἰωνίαν τραγικότητα τῆς ὑπάρξεώς του, τὴν ζωὴν. Καὶ
ἀντ' αὐτοῦ τί τοῦ προσφέρεται; Γνωρίζω τὴν «Πετραπέρατην Σαλα-
μάνδρα» μόνον ἐκ τῶν δικαστικῶν ἐγγράφων καὶ αὐτήρσοι μάρτυρες
διαβεθαῖουσιν, ὅτι κατὰ τὴν παράστασιν ἀνῆλθεν εἰς τὸ μέτωπόν των ὁ
ἀγωνιάδης ἰδρὼς τῆς πλήξεως. Σᾶς ἐρωτῶ: Θὰ ἠῆχαριστεῖτο ἓνας
ἀπὸ ἐκείνους, ποῦ μετέβησαν εἰς τὸ θέατρον, ὅταν παρεστάθη τὸ ἔρ-
γον, ἂν ἓνας ἔμπορος ἤθελε νὰ τοὺς δώσῃ ἓνα ἀκατάλληλον ἐμπο-
ρευμα μὴ ἀνταποκρινόμενον τελείως πρὸς τὴν τιμὴν του καὶ τοῦτο δὲν
παρέχει νομικῶς τὸ δικαίωμα πρὸς ἄρνησιν; Δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ

διαπραγματευθῶ διὰ μακρῶν, ὅτι ἡ περίπτωσις, ἣτις μᾶς ἀπασχολεῖ, εἶνε ἀνάλογος ἢ ἐν ἐπιγνώσει ἀπάτη εἶνε προφανής. Καὶ δὲν δύναμαι νὰ παραλείψω τὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποῖαν κάμνει τὸ ἔξωτερον κὼν αὐτοῦ τοῦ ζεύγους τῶν Διοσκυρίων (φαιδρότης). Τὸ χαμηλὸν μέτωπον, ἡ δειλὴ φύσις τοῦ Νίτσκε ἀποδεικνύουν τὴν ἐκδηλωμένην ἔλλειψιν εὐφυΐας καὶ εὐαισθησίας· μάλιστα, οὕτω καὶ ὄχι ἀλλέως πρέπει νὰ θεωρηθοῦν οἱ συγγραφεῖς τῆς «Τετραπέρατης Σαλαμάντρας!» (Συγκίνησις). Κύριοι ἔνοχοι! σᾶς ἐνθυμίζω τοὺς νομικοὺς λόγους τοῦ Βολταίρου: «Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶνε καλοί, ἐκτὸς τῶν πλῆρικῶν» καὶ τὸν Ἐντουαρδ Λύπ' ν Μπώλβερ, ὅστις μᾶς ἀποκαλεῖ «λαὸν ποιητῶν καὶ φιλοσόφων» — ἐπομένως ὀφειλόμεν, χάριν τῶν σκιῶν τῶν ἡρώων τούτων τοῦ πνεύματος, νὰ καταδικάσωμεν αὐσπερῶς τοὺς κατηγορουμένους».

Ὁ Συνήγορος λαμβάνει τὸν λόγον: «Ὁ κ. Εἰσαγγελεὺς ἀνευρίσκει τὴν ἐνοχὴν τῶν πελατῶν μου εἰς τὸ ὅτι δῆθεν ἐματαιώσαν τὸν σκοπὸν τοῦ κοινοῦ νὰ γελάσῃ. Ὅτι ὁ Κάντ ἀναζητεῖ τὴν πηγὴν τοῦ γελοίου εἰς τὴν αἰφνιδίαν κάθοδον μᾶς ἀναμονῆς εἰς τὸ μηδέν, εἶνε γνωστὸν εἰς ὅλους σας. Ὅταν οἱ κύριοι Νίτσκε καὶ Νάτσκε ἔδωσαν τὴν χεῖρα διὰ νὰ συγκρατήσουν τὸ γερμανικὸν θέατρον ἐκ τῆς καταπτώσεως, ἣτις τὸ ὑπελεῖ, εἶχαν τὴν πρόθεσιν νὰ γράψουν μίαν φάρσα. Ἡ φάρσα προκαλεῖ τὴν ἀναμονὴν τοῦ γελοίου καὶ ἡ ἀναμονὴ αὕτη κατῆλθε λοιπόν, — ὅπως ἀνομολογεῖ ὁ ἴδιος ὁ κ. Εἰσαγγελεὺς — εἰς τὸ μηδέν καὶ ἐξεπληρώθη ἡ φιλοσοφικὴ ἀπαίτησις τοῦ γελοίου ὡς πρῶτιστος ὅρος τῆς φάρσας. Τώρα ὅσον ἀφορᾷ τὰ μέσα, διὰ τῶν ὁποίων ἐπετεύχθη ἀδιαψεύστως ἐπιτυχία, καὶ τὰ ὁποῖα ὁ κ. Εἰσαγγελεὺς ἐμείωσε ἀπὸ ἰσικοῦ, γνωρίζομεν ὅλοι, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Σαίξπηρ ἔκαμε ἄνοστα ἀστεῖα (συγκίνησις) καὶ ἐνθυμοῦμαι μονάχα τὸν ἀστειολόγον εἰς τὸ «Ὅ, τι θέλετε» καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ἄν πρόπη ν' ἀποδοθῇ τὸ στίγμα φιλολογικοῦ ἐγκλήματος εἰς τὸν πελάτην μου Νίτσκε ἰδιαιτέρως διὰ τὸ καλαμπούρο: «τοποτηρητής — τοποτηρητής», ὡς ἐμφαίνον ἀσθενὲς οὐμοριστικὸν τῶν τάλαντον, τότε δὲν ἔχω πλέον νὰ προσθέσω τίποτε. Ὁ κ. Εἰσαγγελεὺς ἀνέφερε τὸ στενὸν μέτωπον τῶν πελατῶν μου, ἀλλὰ ὁ καθεὶς δὲν δύναται νὰ ἔχῃ φαλάκραν καὶ ὡς γνωστὸν τὸ κριτήριον τῆς εὐφυΐας δὲν εἶνε τὸ εὐρὸν μέτωπον, ἀλλ' ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ, ἡ ὕψη τοῦ ἐγκεφάλου, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ ζωογονῆται μετὰ ζωηρὸν παλμόν. Ἐπομένως προτείνω τὴν ἀναβολὴν τῆς δίκης ἕως ὅτου καταστῇ δυνατὸν νὰ πεισθῇ κανεὶς περὶ τούτου, ἀνευκινδύνου τῆς ἐξέτασις τῶν πελατῶν μου».

Ἡ πρότασις ἀπορρίπτεται καὶ ὁ συνήγορος ἐξακολουθεῖ: «Κύριοι ἔ-

νοχοι! Δὲν πρέπει ν' ἀμφιβάλλετε, ὅτι οἱ ἀξιοθρήνητοι πελάται μου, οἱ ὁποῖοι ἐξεκένωσαν τὸ ποτήριον μᾶς ἀποτυχίας μέχρι τοῦ ὀξέος σφουρίγματος τοῦ ἔκαναν τὰ χεῖλη τῶν θεατῶν, μετὰ τὰ κλειδιά των, — οἱ πελάται μου, τῶν ὁποίων τὸ μέτωπον δὲν περιέβαλε ἡ ἀγνή θαλερότης τῆς δάφνης, ἀλλὰ ὁ ἐπαχθῆς κροκὸς τοῦ αὐγοῦ καὶ οἱ ὁποῖοι ἐξυλίσθησαν ὑπὸ τῶν κριτικῶν καὶ ἔφυγαν μετὰ τὸ ποδήλατον, ἔχουν κάποιαν ἀξίωσιν ἐπὶ τῆς ἐπιεικείας σας. Μία καταδίκη θὰ ἐφόνευε τὴν δημιουργικὴν εὐφροσύνην των· θὰ ἔθραυε τὰ φτερὰ τῆς μεγαλοφυΐας των καὶ αὐτὴν τὴν εὐθύνην δὲν πρέπει νὰ τὴν ἀναλάβετε. Ἀναθέτω ἡρεμὸς τὴν τύχην τῶν πελατῶν μου εἰς τὰς χεῖράς σας, μόνον μίαν ἐπιμηγορίαν ὑπάρχει: ἐνιαῦθα καὶ αὕτη λέγει: «Ὅχι, δὲν εἶνε ἔνοχοι».

Τὸ δικαστήριον ἀποσύρεται πρὸς σύσκεψιν καὶ οἱ κατηγορούμενοι στρέφουν τὰ νῶτα ὁ ἓνας πρὸς τὸν ἄλλον θιμιωμένοι. Ἡ ἀπόφασις διατάσσει: «ἐπίθεσιν γυνήϊνου ἐπιδέσμου εἰς τὰ γράφοντα δάκτυλα τῆς δεξιᾶς ἐπὶ τρία ἔτη, ἰσόβιον ἐπιτήρησιν ὑπὸ τῆς κριτικῆς καὶ νηστείας ἐκάστην ἐπέτειον τῆς παραστάσεως τῆς «Τετραπέρατης Σαλαμάνδρας». Οἱ δύο κατηγορούμενοι ἐγκαταλείπουσι κλονιζόμενοι τὴν αἴθουσαν καὶ ὑποστριζόμενοι ἀπὸ τοὺς κλητῆρας.

(Μετὰφρασις *A. Χατζοπούλου*)

Πάουλ φὸν Σαίνταν

ΤΟ ΔΕΑΚΠΕΝΘΗΜΕΡΟΝ

Η ΜΟΥΣΙΚΗ

Δὲν εἶναι ὑποθέτομεν καὶ ἀπαραίτητον νὰ ἔχη κανεὶς εὐτυχῆσαι ἢ ἐτυχεῖν νὰ κάμη τὸν γῦρον τοῦ κόσμου καὶ ὅλας τὰς διευθύνσεις, διὰ νὰ εὐρίσκεται ἀσφαλῶς πληροφορημένος, ὅτι : ἀπὸ τὴν ἄποψιν τῆς μουσικῆς τῶν κινήσεως, αἱ Ἀθηναίαι, ἀντιπροβαλλόμεναι πρὸς ὅποιανδήποτε ἄλλην ἀπὸ τὰς πρωτεύουσας πόλεις τῆς οἰκουμένης, καὶ ἀπολύτως ἀκόμη — δηλαδή χωρὶς νὰ τηρηθοῦν διὰ τὴν σύγκρισιν ἀναλογίαι πληθυσμοῦ, καὶ χωρὶς νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν ὅποιοιδήποτε ἄλλοι συντελεσταί, διὰ νὰ γίνῃ ἐκτίμησις ἐπὶ τῇ βάσει στατιστικῶν μέσων ὄρων — παρουσιάζονται νὰ ἔχουν μίαν τόσον καταπληκτικὴν ἀπὸ ἀπόψεως ποσοῦ μουσικὴν κίνησιν, ὥστε τὸ γεγονός ν' ἀποτελῇ μοναδικὸν φαινόμενον, ἀναπάντητον εἰς ἄλλην κοινωνίαν. Ἄν τῶρα γίνῃ σχετικῶς ὁ παραλληλισμὸς, τηρηθοῦν δηλαδή καὶ αἱ ἀναλογίαι, ἐξάγεται ὅτι ἔχομεν ὠρισμένως τὴν ἀσυγκρίτως μεγαλειότεραν μουσικὴν φασαρίαν ἀπὸ κάθε ἄλλο μέρος τῆς ὑψηλίου, οὐδὲ τῶν μεγάλων μουσικῶν κέντρων ἐξαιρουμένων, δύσκολον δὲ φανταζόμεθα ὅτι θὰ ἦτο δι' ἓνα ξένον, εἰς χεῖρας τοῦ ὁποίου θὰ περιήρχετο σχετικῆ ἐπὶ τοῦ προκειμένου στατιστικῆ, ὅχι ὅμως καὶ εἰδικαὶ ἐπεξηγήσεις περὶ τοῦ τί πράγματι συμβαίνει καὶ διατί, νὰ φαντασθῇ ὅτι ὁ τόπος μας δὲν κατοικεῖται ἀποκλειστικῶς ἀπὸ γενεὰν μουσικοθεραπευομένων μελομανῶν.

Ἐνδεῖον μὲ ὑπερπτακοσίους μαθητὰς ἀμφοτέρων τῶν φύλων (ὅσους δὲν ἔχουν πολλὰ πρωτεύοντα κοινὰ τῆς ὑδρογείου). Ἐνδεῖον ἄλλο ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Μαρίας μὲ ὑπερτριακοσίους. Καὶ δύο ἄλλα εἰς τὸ ἐπίγειον τιλοφορούμενα πρὸς διάκρισιν «Ἐνδεῖον Πειραιῶς» τὸ ἓνα, καὶ «Πειραικὸν Ἐνδεῖον» τὸ ἄλλο, μὲ ἀρχετὰς ἑκατοντάδας μαθητο-μαθητριῶν καὶ αὐτὰ. Ἐπίσης ἔχομεν «Μουσικὴν Ἀκαδημίαν» (ἐνθα διδάσκεται καὶ μανδολίνον) ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σοφοκλέους, καὶ ἄνωθεν τῶν ἐκεῖ συμβολαιογραφείων.

Ἐχομεν ἀκόμη ἰδιοσυντηρήτους μουσικὰς σχολὰς ἄλλας, ὄσας καὶ

κλινικάς, (κάθε διπλωματοῦχος τοῦ Ἐνδεῖου διατηρεῖ κατ' οἶκον μίαν), συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ὀδοντοιατρικῶν. Πρὸς τούτοις διάφορα σωματεῖα φιλομουσῶν ὁμίλων, συνοικιακὰ καὶ μὴ, ὅσα περίπου καὶ οἰνοπαντοπωλεῖα, μουσικοδιδασκαλοὺς δέ, μουσικοδιδασκαλίσας καὶ μουσικοδασκαλοπούλα περισσοτέρους, περισσοτέρας καὶ περισσότερα ἀπὸ καφετζήδες, ἀσπρορουχοῦδες καὶ... μαθητὰς. Προσέτι : «Σύλλογον τῶν ὀποφίτων τοῦ Ἐνδεῖου Ἀθηῶν». «Ἐνωσιν τῶν καθηγητῶν καὶ διδασκάλων τοῦ ἰδίου ἰδρυματος. Σύνδεσμον τῶν πτυχιούχων χορῶδίας. Ἐνωσιν τῶν Ἑλλήνων μουσουργῶν. Συντεχνίαν ὄλων τῶν ἄλλων μουσικῶν τοῦ δὲν χωροῦσαν ἢ δὲν εἶχαν θέσιν εἰς τὰ ἀνωτέρω σωματεῖα. Σύλλογον τῶν Ἐρασιτεχνῶν. Ἐταιρίαν Ἑλληνικοῦ Κουαρτέτου. Σωματεῖον τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ Πειραιεὶ ἱεροψαλτῶν. Φιλαρμονικὸς Σύνδεσμος, Μανδολινάτες, μάντις κ. τ. λ. Μελοδραματικὰς σχολὰς καὶ εἰδικὴν σχολὴν ὀπερεττοηθοποιῶν. Θιάσους μελοδραματικῶν τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς προώρισται ν' αὐξάνῃ εἰς τὸ τετράγωνον ἀπὸ ἔτος εἰς ἔτος. Μουσικοεκδοτικὸς Οἶκος, Κλειδοκυμβάλων πρατήρια μὲ χρυσῆς δουλειῆς περισσότερα ἀπὸ φούρους καὶ φαρμακεῖα. Πιάνο οἰκιακὰ ὄσα καὶ σπήτια, κλειδοκυμβαλιστὰς καὶ κλειδοκυμβαλιστριάς μὴ προφθάνοντας νὰ παραδίδουν πρὸς 8,10,15,18 καὶ 25 καὶ ἄνω φράγκα τὴν ὥραν, χορδιστὰς τοῦ δὲν θὰ ἦθελαν νὰ εἶνε ἐφοπλισταί, καὶ τὴν ὁδὸν Κολοκοτρώνη κατεχομένην ἀπὸ ἀτελεύτητον παράταξιν ὀργανοποιείων. Πρὸς δέ : Ὀπερες, Μετσο-ὀπερες, ὀπερέττες καὶ ὀπερεττοεπιθεωρήσεις ἐγγύρως καὶ πρωτοαναβίβαστες ὄσας δὲν ἀναβιβάζουν ἐτησίως ὄλα ὁμοῦ αἱ πρωτεύουσαι τῶν Ἑυρωπαϊκῶν Κρατῶν — ἐκτὸς τοῦ ὅτι κατορθώνεται ἐδῶ καὶ τὸ θαῦμα νὰ παίξῃ π. γ. ἓνας καὶ μόνος μελοδραματικὸς θιάσος εἰς διάστημα μηνῶς, συμπεριλαμβανομένων καὶ ἀπογευματινῶν παραστάσεων, 35 παλαιότερα ἔργα, ἐνῶ κολοσσαῖοι θιάσοι μὲ τριδίπλο καὶ τετράδιπλο προσωπικὸ δὲν τὰ καταφέρουν εἰς τὸ Σάν-Κάρλο, στή Σκάλα, καὶ στήν Ὀπερα τῶν Παρισίων νὰ παίξουν εἰς μίαν σαῖζον περισσότερα ἀπὸ πέντε ἕως ὀκτὼ ἔργα ἕκαστος. Ἐχομεν προσέτι μουσικὸς διαγωνισμοὺς, ἀβερωφείους ὑποτροφίας, μετὰλλια μουσικῆς ἀξίας, μουσικὰ περιοδικὰ, μουσικὰς κλίμαξ, συνθέτας φουτουριστὰς, μουσικοφιλολογικὰς κλίμαξ, θαυμαστὰ παιδιά, μικρὰ καὶ μεγάλα, εἰδικὴν κριτικὴν, ἐξ ἀφορμῆς τῆς ὁποίας μάλιστα παρ' ὀλίγον θὰ εἶχαμε καὶ «πρωτομαστοροικὰ» (κατὰ τὸ εὐαγγελικὰ), καὶ, ἡμερησίως, ἀπὸ τὸ πρῶν ἕως τὰ ξημερώματα τῆς ἐπομένης, ἀπὸ τρεῖς τέσσαρας συναλλίας μόνον, καθόσον δὲν ὑπάρχουν δυστυχῶς ἐνταῦθα περισσότεροι διαθέσιμοι αἰθουσαι οὕτως ὥστε νὰ προφθάνομεν νὰ δίδωμεν ὄλοι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ μίαν τοῦλάχιστον ἕκαστος συναλλίαν κατ' ἔτος. Ἐχομεν

ἐπίσης καὶ κοινὸν πρόθυμον νὰ πληρώνη καὶ ν' ἀκούη, καὶ πολλὰ ἄλλα συστατικά τῆς ἄκρας φιλομουσίας μας, ἐνῶ ἔχομεν τόσα ποῦ δὲν ἔπαρκε ὁ χώρος νὰ τ' ἀραδιάσωμεν, μολαταῦτα, ἐν τῷ μέσῳ ὅλης αὐτῆς τῆς μουσικῆς ἀτμοσφαιρας, παρατηροῦνται καὶ τὰ ἑξῆς :

Κανένα ἀπὸ τὰ ἀναρίθμητα τάλαντα, τὰ μέχρι τοῦδε ἐκκολαφθέντα μέσα εἰς τὰ διάφορα Ὁδεῖα καὶ παρωδεῖα, δὲν κατεδέχθη ποτὲ νὰ γραψῆ ἓνα κἂν τραγουδάκι τῆς προκοπῆς. Ἐξαιροῦνται δύο - τρεῖς ἂν δὲν ἀπατώμαι κύριοι, μὴ ἐξ ἐπαγγέλματος μουσικοί, μαθητεύσαντες εἰς τὸ Ὁδεῖον εἰς πολὺ παλαιὰς του ἡμέρας, πρὸ εἰκοσιπενταετίας δηλαδὴ καὶ πέραν. Προχωροῦμεν : Ὑστερα ἀπὸ τόσας χιλιάδας κοπιόμενων διὰ τὴν τέχνην, δὲν ἐστάθη ἀκόμη δυνατὸν νὰ ἀποκτήσωμεν μίαν χορωδίαν. Εἰς τοὺς ναοὺς μας εἶναι γνωστὸν μὲ ποιῆς ἀναρχες καὶ ἀτελεύτητες ἀντιμελωδικῆς τζιριτζάντουλες αἰνεῖται ὁ Κύριος — ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων — μολονότι λειτουργεῖ ἐνταῦθα καὶ ἔδρα Βυζαντινῆς μουσικῆς, καὶ δὴ μὲ ἀξιώτατον ὁμολογουμένως καθηγητὴν. Κατὰ ποῖον τρόπον ξελαρυγκιάζονται τὰ δυστυχῆ μαθητόπουλα μὲ πάντοτε καὶ αἰωνίως ἀκατάλληλα καὶ ἀντιαισθητικὰ σχολικὰ τραγούδια εἶναι πασιγνωστον, ἂν καὶ χορηγοῦνται ἐνταῦθα καὶ πτυχία μουσικῆς παιδαγωγικῆς. Ὅτι εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατον νὰ ἐκτελεσθοῦν ἐδῶ, ἔστω καὶ διὰ τῆς συνδρομῆς ὅλου τοῦ μουσικοῦ μας ὕλικου, πλείστα μουσικὰ ἔργα ποῦ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ μένουν ἀγνοημένα εἰς τόπον, ὅχ' βρίθοντα ἀπὸ μουσικόκοσμον, ἀλλ' ἀπλῶς διατηροῦντα ἓνα καὶ μόνον Ὁδεῖον κλασσικῶν σπουδῶν, δὲν ἀμφισβητεῖται. Ὅτι ἐνῶ ὑπεραρκοῦν οἱ ἐν Ἀθήναις διάφορων εἰδῶν ἐκτελεσταί, διὰ νὰ παίζωνται ὅπως τὰ ἔγραψαν οἱ συνθέται των τὰ διάφορα μελοδραματικά ἔργα ποῦ ἀναβιβάζονται τὸ ἓνα κατόπιν τοῦ ἄλλου κάθε βράδυ, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ἐν τούτοις ἀνεχόμεθα ἀδιαμαρτυρήτως νὰ ἐμπαιζώμεθα οἰκτρῶς ἀπὸ ἡμεδαποὺς καὶ ἄλλοδαποὺς ἱμπρεσσαριους. Ἄς σταματήσωμεν ἐδῶ ὀλίγον, διότι πρωτίστως ὄρετο τὸ θέατρον τρέφεται μουσικῶς ὁ πολὺς κόσμος. Λοιπὸν τὸ τί ἔχει διαπραχθῆ καὶ τί διαπράττεται ἐξακολουθητικῶς ἀπὸ τοὺς μελοδραματικούς θιάσους εἰς τὸν τόπον τῶν μουσικοποιῶν ἰδρυμάτων εἶναι τόσον πρωτάκουστον καὶ ἀπερίγραπτον, ὥστε ν' ἀπορῆ κανεὶς πῶς ὁ ἕξενος μουσικὸς κόσμος, πῶς ἡ Εὐρώπη, δὲν μᾶς ἐκήρυξεν ἀκόμη εἰς ἀποκλεισμόν, καθόσον ἀφορᾷ εἰδικῶς τὴν θεατρικὴν μουσικὴν παραγωγὴν τῆς. Καταντᾷ ἀπίστευτον ὅτι οὐδέποτε ἔχει παυχθῆ ἀκόμη ἐδῶ — ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ κανέναν διαβατικὸν θιάσον προωρισμένον δι' ἄλλου — οἰονδήποτε μελόδραμα μὲ τὴν πρωτότυπον ἐνορχήστρωσιν τοῦ συγγραφέως του. Ἡ τυπωμένη ἐν τούτοις παρτιτούρα ἐνός μουσικοθεατρικοῦ ἔργου δὲν στοιχίζει περισσότερον ἀπὸ τὸ φουστάνι τῆς πρωταγωνιστρίας του. Διατί ὅμως νὰ ὑποβληθῆ εἰς αὐτὴν τὴν μι-

κροδαπάνην ὁ θιάσος προκειμένου ν' ἀναβιβάσῃ ἔργα εἰς τὴν χώραν τῶν πιάνων ; Προμηθεύονται ἀπλούστατα ἀντὶ δραχμῶν τριῶν ἕως ἑπτὰ ἓνα ἀντίτιπον τῆς ὕπερας γραμμμένης συνοπτικῶς διὰ πιάνο καὶ φωνάς, μίαν περιληπτικὴν δηλαδὴ ἔκδοσιν, χρησιμεύουσαν ἰδίως διὰ τὴν προκαταρκτικὴν ἐκγύμνασιν τῶν τραγουδιστῶν καὶ τοῦ κόρου, καὶ τὴν παραδίδουν εἰς ἓνα οἰονδήποτε γνωρίζοντα κάπως καὶ ὀλίγην ἐνορχήστρωσιν, ὅπως, ἀντὶ ὀλίγων δραχμῶν, κατασκευάσει μίαν ἰδικὴν του ἐνορχήστρωσιν, εἰς ἀντικατάστασιν τῆς ἐνορχήστρωσεως ἐνός π. γ. Μασκάνη ἢ Μπιζέ. Διὰ νὰ ἐκτιμηθῆ δεόντως τὸ ἀνοσιούργημα, σημειώνομεν χάριν τῶν πολλῶν ὅτι, ἡ ἐργασία τῆς ἐνορχήστρωσεως, ἡτοῦ τοῦ θέτειν ἐν ἐνεργείᾳ τὰς διαφόρους ὀρχήστρας ἤχων τοῦ ὁμαδικοῦ ὄργανου ποῦ καλεῖται ὀρχήστρα, οὕτως ὥστε νὰ ἀποδώσῃ αὐτὴ καὶ προκαλέσει αἰσθητικὰς συγκινήσεις διὰ μέσου συνδυασμῶν ποικιλλόντων ἐπ' ἄπειρον — ἡ ἐργασία αὐτὴ δὲν ἡμπορεῖ παρὰ ν' ἀποτελῆ οὐσιώδης καὶ χαρακτηριστικώτατον μέρος εἰς μίαν συμφωνικὴν διημιουργίαν, καὶ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ βάλῃ χερί ἄλλος, ὅσον δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ξαναχρωματίσῃ τρίτος ἀποτερατωμένην καλλιτεχνικὴν εἰκόνα. Ἀλλὰ μήπως εἶναι αὐτὸ μονάχα ; Ἀκούστηκε μήπως πολλῆς φορῆς ἐδῶ ἀκέραιον κανένα μελόδραμα, χωρὶς περιοχάς, συνηθέστατα καὶ τῶν καλλιτέρων του μερῶν ; Πρὸ ὀλίγων ἀκόμη ἡμερῶν, διὰ ν' ἀναφέρωμεν πρόσφατα μόνον παραδείγματα, ἠκούσαμεν Κάρμεν καταχειροκροτηθεῖσαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἔλειπεν ὀλόκληρο τὸ θαυμάσιον κοινίτετο τῆς δευτέρας πράξεως, καθὼς κ' ἓνα σωρὸ χαρακτηριστικὰ ἄλλα μέρη τοῦ χοροῦ, καὶ ταῦτα ἐνῶ παρευρίσκετο μεταξὺ τοῦ ἀκροατηρίου μέγα μέρος ἀπὸ τῶν ἐπαγγελματικῶν καὶ ἐρασιτεχνικῶν μουσικῶν μας κόσμων.

Οὔτε μᾶς κανεὶ καμμίαν ἐντύπωσιν, ἐνόησιν δηλαδὴ, ν' ἀκούωμεν διαρκῶς ὀρχήστρες — ἐξαιρέσει τῆς τοῦ Ὁδεῖου — τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐγγόρων θὰ ἔπρεπε ν' ἀποτελῆται (διὰ νὰ εὐρίσκονται ἰσοσταθμισμέναις ἀπέναντι τῶν δύο συγκροτημάτων τῶν πνευστῶν καὶ νὰ ἡμποροῦν ν' ἀποδώσουν τὸ ἔργον ποῦ διερμηνεύουν) ἀπὸ 15 ἕως 20 τοῦλάχιστον πρῶτα βιολιά, 8 βιόλες, 6 βιολοντσέλλα καὶ ἄλλα τόσα κοντραμπάσσα, ν' ἀποτελοῦνται ἀντὶ τούτων ἀπὸ 7 πρῶτα καὶ δευτέρα, μίαν βιόλαν, καὶ ἐνάμισυ βιολοντσέλλο καὶ κοντραμπάσσο. Διὰ νὰ μὴ μακρογοῶμεν, ἄς σημειώσωμεν τροχάδην καὶ μερικὰ ἄλλα ἀκόμη ἀπὸ τὰ συνηθέστατα καὶ χαρακτηριστικὰ τῆς μουσικῆς μας ἀσυνειδησίας σιμβάντα, ὅλα λαβόντα χώραν εἰς παραστάσεις μελοδραμάτων κατὰ τὸ τελευταῖον αὐτὸ δεκαπενθήμερον.

Εἰς ἓνα μουσικοθεατρικὸν ἔργον, μέρος κομπριαρίου διὰ φωνὴν τε γόρου, τὸ ἔξετέλεσε διὰ τὸ προχειρότερον ἓνας μπάσσο. Εἰς ἄλλην πα-

ράστασιν πάλιν, μέρος κομπομαριού δι' ἀνδρικήν φωνήν — κάπου εἰς τοὺς Παλλιάτους — τὸ ἔκαμε... γυναῖκα. Κόρο προσωρισμένον νὰ συνοδευθῆ ἐκ τῶν παρασκηίων ὀπρὸ πιάνο, ὑπεβοηθήθη ἀπλούστατα ἀπὸ ἓνα βιολί. — Ἄς ἀφίσωμεν τώρα τὴν κωμῶδιαν τῶν ἀπὸ σκηνῆς ἑλληνοϊταλικῶν διαλόγων, τὰ σανσκριτικά τῶν λιμπρέττων, καὶ δευτερευούσας ἄλλας ἀνωμαλίας ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς, καὶ ἃς προσέξομεν εἰς μερικὰ ἄλλα παράδοξα.

Δίδει τὸ ἐτήσιον κοντσέρτο τῆς ἡ ἀνεψιά μου π. χ., ὡς καὶ τοιαύτη τοῦ κ. Ἀθαν. Τρούφ. Χατζηπαπᾶ—νέα εὐ ἡγμένη, διπλωματούχος τοῦ κλειδοκιμβάλου, συνειθίζουσα νὰ μιζᾷρη πᾶσαν ἀνεξαιρέτως κ ο ρ ῶ ν α ν, κόρου ἢ καὶ μονωδιακὴν, μετὰ τῶν ἀφυπνιζομένων κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμὴν τῆς ἐκφωνήσεώς τῆς (τῆς κορώνας) συνειθίζουσα δὲ προσέει νὰ παρεμβάλῃ εἰς τὰ προγράμματα τῶν κοντσέρτων τῆς καὶ κάποιον πάντοτε ἄσμα ἐκ τῶν τοῦ κ. Ἀχ. Μελαχροινοπούλου μεταξὺ τῆς ἀπασσιονάτας τοῦ Μπετόβεν καὶ μίας φύγκας τοῦ Μπάχ, δίδει λέγομεν τὸ ἐτήσιον κοντσέρτο τῆς, καὶ ἀναστατώνεται ὁ κόσμος καὶ ὁ τύπος, δημοσιεύεται ἢ εἰκόν τῆς, γράφονται εἰδικαὶ κριτικαὶ διὰ τὸ toucher τῆς, ἐνθουσιάζονται τὰ ἄνευ τῶν ὁποίων «οὐδὲν ἔστι γενέσθαι», καὶ ἐπανέρχεται τὴν ἐπομένην ἔνδοξος εἰς τὸ ἔργον τῆς μνήσεως μιᾶς ἑκατοντάδος μαθητριῶν τῆς εἰς τὰ μυστικά καὶ ἀπόκρυφα τῆς «θείας τέχνης τοῦ Ὁρφέως». Μετ' ὀλίγας ἡμέρας παίζεται διὰ πρώτην φορὰν ἀπὸ Ἑλληνικῆς σκηνῆς ἓνα τόσον χαριτωμένο κομπομαριόκιον ὅπως τὸ μουσικὸν μίμδραμα τοῦ ἐν Λονδίῳ Ἑλληνος μουσουργοῦ κ. Ναπ. Λαμπελέτι, τὸ «Ὀνειρον Πιερόττου» καὶ οὔτε κου βέντα κἂν γίνεται διὰ τὸ πρᾶγμα.

Ἀφίνομεν νὰ μερμινᾷ ἢ ἄλλοδαπὴ διὰ καλλιτέχνην τῆς περιοπῆς τοῦ κ. Ἀνεμογιάννη, — τὸ καλλίτερον βιολί ποῦ ἀκούστηκεν ἕως τώρα εἰς τὰς Ἀθήνας ὡς canata (καὶ διατηροῦμεν ἐδῶ καὶ τὸν ὁποιοῦν δῆποτε).

Ζῆ καὶ βασιλεύει εἰς τὴν Γερμανίαν περίφημος Ἑλληνας πιανίστας, ὁ καθηγητὴς εἰς τὸ κονσερβατοῦρον τῆς Λειψίας Λαμπρινός, καὶ δὲν τὸν ἐγκαθιστῶμεν εἰς τὸν τόπον τοῦ ἀντιπάσης θυσίας, διὰ νὰ παύσων τέλος πάντων νὰ αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην αἱ τελειόφοιτοι κλειδοκιμβαλιστρίαι τῶν Ὁδείων μας νὰ σπεύδουν, νὰ συμπληρῶνουν τὰς σπουδὰς τῶν ἔξω.

Ἐνῶ ἔχομεν δὲ ἀκόμη κ' ἓνα σωρὸ ἄλλους διαφόρων εἰδικότητων Ἑλληνας μουσικοὺς ἀνεγνωρισμένης ἀξίας, ἐγκατεσπαρμένους ἐδῶ κ' ἐκεῖ εἰς τὰ τέσσαρα ἄκρα τοῦ κόσμου, δὲν φροντίζομεν νὰ τοὺς συγκεντρώσωμεν ὅπωςδήποτε, ἀλλ' ἐξακολουθοῦμεν νὰ μουσικοδοιοκούμεθα ἀπὸ διεθνεῖς ἀποστολάς.

Ἐδίδασκαν ἐδῶ ἀπὸ καθέδρας καὶ ἰδιαιτέρως ἁ ρ μ ο ν ί α ν καὶ μουσικοὶ ποῦ δὲν ἐσπούδασαν ποτὲ κ ο ν τ ρ α π ο ὦ ν τ ο (ἂν εἶναι δυνατὸν νὰ διδάξῃς τὸ πρῶτον χωρὶς νὰ γνωρίζῃς τὸ δεύτερον) μουσικὸς δέ, βραβευμένος εἰς διαγωνισμοὺς πρωτεύοντος Γερμανικοῦ Ὁδείου εἰς τὸ ὁποῖον ἐξετελέσθησαν κατ' ἐπανάληψιν καὶ ἔργα του, μὴ εὐρῶν προφανῶς τρόπον νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν τέχνην του ἐνταῦθα, ὅπου ὁ καθένας ἠμπορεῖ νὰ κἀνῃ μουσικῶς ὅτι θέλει χάρις εἰς τὸ ἀνεξέλεγκτον, διευθύνει εἰς τὰς Πάτρας ἓνα... μακαρουνοποιεῖον.

Μετ' οὐ πολὺ ὅπως πᾶμε μάλιστα μετὰ τὴν ἀπερριτομανίαν ποῦ μᾶς κατέλαβε, θ' ἀκούσωμεν καὶ τὴν μουσικὴν παραγωγὴν τῶν κ.κ. Χ, Ψ καὶ Ω ἧτοι παντὸς γνωρίζοντος ὀλίγο πιάνο καὶ ἐκμαθόντος ὅπωςδήποτε νὰ τοποθετῆ μερικὲς νότες ἐπὶ τοῦ πενταγράμμου, — συνθέτης δέ, τοῦ ὁποίου τὴν ἀξίαν ποσῶς δὲν ἀγνοοῦν οἱ συνάδελφοί του, καὶ δὴ ἢ πλειονότης τῶν ἀποτελούντων τὴν «Ἐνωσιν τῶν Ἑλλήνων μουσουργῶν (τῆς ὁποίας οὐτ' ἐκλήθη κἂν νὰ λάβῃ μέρος) ἀπελιπισθεῖς ὅτι εἶναι ποτὲ δυνατόν ν' ἀκούσῃ ἐκτελούμενα τὰ ἔργα του εἰς τὰς Ἀθήνας, κάθεται εἰς τὴν Μύκονον καὶ γράφει διὰ τὸν ἑαυτὸν του. Ἄλλὰ μήπως ἔχουν τέλος τὰ παράδοξα τῆς πολυταράχου μουσικῆς μας ζωῆς; Ἄς ἐξακολουθήσωμεν.

Ἦστερ' ἀπὸ τόσας χιλιάδας σπουδαστῶν καὶ ἐραστῶν τῆς μουσικῆς, ἔπρεπε νὰ πιστεῖται κανεὶς — δοθέντος μάλιστα τόσον πτωχῆ, σχεδὸν ἀνύπαρκτος εἶναι ἡ μουσικὴ μας φιλολογία — ὅτι οἰονδήποτε ἀξιόλογον μουσικοφιλολογικὸν βιβλίον ἔβλεπε τὸ φῶς ἐνταῦθα, θὰ ἐκυκλοφορῆ τοιλάχιστον τόσον, ὅσον θὰ ἐχρειάζετο διὰ νὰ καλυφθοῦν τὰ ἔξωδα τῆς ἐκδόσεώς του. Λοιπὸν: Μετεφράσθη τελειταίως κάποιον σύγγραμμα μουσικοαισθητικὸν ὀπρὸ τὰ ὑποδειγματικά τοῦ εἶδους, ἐξ ἐκείνων ποῦ δὲν ἐπιτρέπεται ν' ἀγνοῖται κανεὶς περὶ τὰ μουσικὰ ἀσχολούμενος, ὅμως, ὄχι μόνον δὲν εὐρέθη ἐκδότης, ἀλλὰ, ἐρωτηθεῖσα μεταξὺ ἄλλων καθηγήτρια ἀπὸ τὰς καλλίστας καλλιτέχνιδας τοῦ Ὁδείου μας, ὡς γνωρίζουσα τὰ καθ' ἡμᾶς, ἂν ὑπῆρχεν ἐλπίς νὰ κυκλοφορήσῃ παρόμοιον βιβλίον μεταξὺ ἔστω ἑκατὸν μόνον ἐκ τῶν τῶν Ὁδείων, ἔδωκεν ἀπάντησιν ἀπολύτως ἀρνητικὴν, ἐχαρακτήρισε δὲ τοιαύτας ἐκδόσεις (τὸ ἀντίτιπον σημειωθῆτω θὰ ἐτιμᾶτο 3 φράγκα) ὡς τολμήματα διὰ τὸν τόπον μας.

Ἐχει περιέλθει ὑποθέτω εἰς γνῶσιν ὄλων μας, ὅσοι ὅπωςδήποτε ἀνακατευόμεθα μετὰ τὴν μουσικὴν, ὅτι οἱ μεγάλοι, οἱ αἰώνιοι διδάσκαλοι τῆς, ἐκαλλιέργησον κατ' ἐξοχὴν καὶ ἓνα εἶδος ὀργανικῆς μουσικῆς, αἱ εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουσαι συνθέσεις δὲν χρειάζονται παρὰ τέσσαρα καὶ μόνον ἔγχορδα διὰ νὰ ἐκτελεσθοῦν, ἐν τούτοις ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένῃ δι' ἡμᾶς terra incognita, κατὰ τὰ ἐνενήκοντα ἑννέα ἑκατο-

τά, τὸ κλασσικὸν Quatuor, ἐνῶ, ζήτημα μὲν εἶναι ἂν ἔχη ἀπομεινεί τιποτα ἄγνωστον ἀπὸ τὸν Λίστ, βεβαιότατον δὲ ὅτι οὔτε μισὴ νότα του, ἀπὸ ὅσα ἰδίως ἔγραψεν ὁ διδάσκαλος οὗτος διὰ τὰ παιδεύοντο οἱ ἀπόγονοί του ποῦ δὲν θὰ εὔρεθοῦν τὰ φαινόμενικὰ δάκτυλά του.

Παίξεται ἐπὶ ἡμέρας καὶ ὀλονικτίας συναπτὰς δέκα, ἂν δὲν μ' ἄτατῃ ἢ μνήμη, ὁ πολὺς «Πρωτομάστορας», ὅλοι μας δὲ (ἐκτὸς ἐξαιρέσεων μετρομένων εἰς τὰ δάκτυλα) πρωτοσταιρῶντος ἐν σώματι τοῦ μουσικοῦ κόσμου, μετὰ προμελέτην τῶν ἐξαγγελτικῶν μοτίβων, καὶ κρατοῦντες ἀνά χεῖρας λιμπρέττα καὶ ἐρμηνευτικὰς σημειώσεις ἀκούομεν καὶ τὰ χάνομεν, μὴ δυνάμενοι νὰ διαγνώσωμεν ἀσφαλῶς καὶ δικαιολογημένως νὰ πεισθῶμεν, ἂν πρόκειται περὶ μεγαλουργήματος ἢ μουσικῆς μπλάφρας καὶ τοιοντοτρόπως, μεθ' ὅλην τὴν ἐπέμβασιν καὶ διαφόρων εἰδικῶν καὶ μὴ ποῦ δὲν ἔκαμαν παρὰ τὰ συσκοτίσουν τὰ πράγματα, — τὸ ζήτημα κατορθώθη ν' ἀπομεινῇ ἐκκορμὴς, ἴνα πληρωθῇ τὸ κρηδὸν ὑπὸ τοῦ προφήτου (ὁ ὁποῖος φαίνεται ἔχει κάμει ὅσον οὐδεὶς ἄλλος τὴν μουσικὴν μας ψυχολογίαν) ὅτι ὀριστικώτερον περὶ τοῦ ἔργου του θέλουν ἀποφανθῇ αἱ μέλλουσαι γενεαί.

Περὶ τῆς πεποιδήσεως ποῦ ὁ καθένας μας ἔχει ὅτι ἐδῶ χωνεῖται ἄνευ συνεπειῶν δυσαρέστον πᾶσα μουσικὴ καταλλήλως προδιαφημισθεῖσα, βῶντα παραδείγματα ἔχομεν τὰς ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἀπροσδοκίτους ἀναδύσεις ἐκ τῆς ἀφανείας καὶ διαφόρων νέων gâte nêtier θεατρικῶν μουσικογράφων, αἱ ἐμφανίσεις τῶν ὁποίων χαριετίζονται ἐκάστοτε ὡς μουσικὰ γεγονότα. Διὰ τὴν σημαντικότητά ὁμοῦ ποῦ ἔχουν διὰ τὴν ἐθνικὴν μας μουσικὴν ἀποκατάστασιν ἐμφανίσεις ὡς ἐκείνη π.χ. (κατὰ τὴν τελευταίως δοθεῖσαν συναλίαν τῆς Ἐκδόσεως τῶν μουσουργῶν μας) τοῦ κ. Γεωργίου Λαμπιλέτι, καὶ δι' ἐνόῳ συμφωνικοῦ του ἔργου, τὸ πρῶτον ἀκουσθέντος, τόσον ἀγνώστου Ἑλληνικοῦ χαρακτήρος, καὶ μὲ τόσην τελειότητα θεματικῆς ἀναπτύξεως καὶ ὑποδειγματικὴν ἐνορχήστρωσιν ὡς ἡ «Γιορτὴ» — ἔχει μήπως ἀντίρροσιν κανένας εἰδικός; — εὔρεθη τάχα κανένας νὰ σημειώσῃ ὅτι ἔπρεπεν;

Διὰ τὰ καταδειχθῆ τέλος πόση εἶναι ἡ μουσικὴ μας ἀνυπολήψια, δὲν ἔχομεν παρὰ τὰ ἀναφέρομεν τὸ γεγονὸς ὅτι, μουσουργὸς τῆς περιοπῆς τοῦ συνθέτου τῆς «Φλόρα Μιράμπελις», θεωρήσας προφανῶς μάταιον ν' ἀντιδράσῃ εἰς τὰς ἐπιδράσεις τοῦ φιλοκακομοῦσου καλλιτεχνικοῦ μας περιβάλλοντος, ἀπεφάσισε καὶ αὐτὸς νὰ συμμορφωθῇ μὲ τὰ μουσικὰ μας ἥθη, καὶ νὰ μᾶς δίδει ὅτι ζητοῦμεν. Δὲν ἐξηγεῖται διαφορετικὰ τὸ πῶς καὶ διατὶ ἀρέσκειται τελευταίως νὰ μᾶς διασκαδάζει καὶ μὲ ὀπερέττες ποῦ ἀρχίζουν μὲ τὸ «Χριστὸς Ἀνέστη», μετὰ τὸ ὁ-

ποῖον ἐπακολουθοῦν βολσάκια, μετὰ τὰ ὁποῖα ἐπακολουθεῖ ἓνα πρᾶγμα ὡς εἶδος «γ κ α ἰ ο ν, γ κ α ἰ ο ν, γ κ α ἰ ο ν» ποῦ τραγουδεῖ ὁ Δράμαλης, μετὰ τὸ ὁποῖον ἐπακολουθεῖ ὁ «Πεντοζάλης» μετὰ τὸν ὁποῖον ἐπακολουθοῦν διάφοροι καφεσσαντανισμοί, μετὰ τοὺς ὁποίους χειροκροτήματα, ἐνθουσιασμοί, καὶ ποσοστά.

Ἄς προσθέσωμεν τώρα μόνον ἀκόμη — εἶναι ἄλλως τε ἀναπαρίθμητα τ' ἀπροσδόκητα ποῦ μπορεῖ κανεὶς ν' ἀντικρῶσῃ ἀνάμεσα εἰς τὸν κνεῶνα τοῦ μουσικοῦ μας κοθесиῶτος — ὅτι δὲν προφθάσαμε νὰ καλοπάρουμε τὴν Θεσσαλονίκην, καὶ ἡ πρώτη μας φροντίς ἦτο νὰ σπεύσωμεν νὰ ἰδρῶσωμεν ἐκεῖ ἓνα Ὀδεῖον, ἐλίσημον δὲ τοῦτο, τοῦ Κράτους δηλαδή. Ἄν τοῦτο τώρα ἐγινε διὰ λόγους πολιτικῆς σκοπιμότητος, ἦτο διὰ τὰ ἐξημερωθῶν τὰ ἀντιμαχόμενα ἐκεῖ διάφορα φινετικά στοιχεῖα ἢ διὰ λόγους οικονομικοῦ—ὕγειονομικοῦ: διὰ τὰ ἐξαφανισθῶν ἦγον τὰ ποντίκια τῆς πόλεως, ἢ ἀπὸ λόγους κοινωνικῶν: διὰ τὰ ἀποκτησοῦν δηλαδή τὰ προσόνια νὰ λέγωντο «εὐ ἠγμένα» καὶ ἀπαξάτασαι αἱ ἐκεῖ δεσποινίδες διὰ τοῦ ἐφοδιασμοῦ τῶν μὲ μουσικὰ διπλώματα, — ἢ ἂν ἐγινε ἀπλῶς διὰ τὰ βάλλωμεν σὲ μπελλάδες καὶ πάντα Θεσσαλονικέα γονέο θυγατρὸς ἐχούσης καὶ τὰ δέκα τῶν ἄνω ἄκρων, κατὰ τὸ ἐδῶ ὑπόδειγμα, δὲν γνωρίζομεν μὰ τοὺς ἁγίους Κύριλλον καὶ Μεθόδιον. Ἐνα μόνον μεταξὺ πολλῶν ἄλλων παραδόξων ποῦ μανθάνομεν σχετικῶς μὲ τὸ Ὀδεῖον τοῦτο σημειοῦμεν, ὅτι εἶδομεν νὰ διορίζεται διευθυντὴς του ἓνας ἐξαίρετος μὲν καθ' ὅλα βι ρ τ ο υ ὅ ζ ο ς τοῦ ὁποῖου ὁμοῦ ἡ εἰδικότης ὡς βιολονίστα ἔπρεπε πρὸ παντὸς νὰ χρησιμοποιεθῇ ἐδῶ, ἀφοῦ τὸ Ὀδεῖόν μας δὲν ἔχει ἄλλον, εἰς αὐτὸ τὸ ὄργανον, τῆς δυνάμεώς του, καὶ ἀφοῦ τὸ Ὀδεῖον Θεσσαλονίκης δὲν ἰδρύθη διὰ τὰ χρησιμεύσῃ ἀποκλειστικῶς ὡς Σχολὴ Βιολίου, ἀλλὰ διὰ τὰ καλλιεργηθῶν ἐκεῖ πάντες ἐν γενεῇ οἱ μουσικοὶ κλάδοι καὶ διὰ τὰ γίνονται καὶ ἀνώτερα: θεωρητικαὶ σπουδαί, διὰ τὴν διευθύνσιν τῶν ὁποίων ἀρμοδιώτεροι εἶναι ἄλλης κατηγορίας μουσικοί.

Εὐτυχῶς δὲ δὲν μᾶς λείπουν τοιοῦτοι. Μεταξὺ τῶν ἀποτελούντων τὴν «Ἐνωσιν τῶν Ἑλλήνων Μουσουργῶν» π. χ. θὰ ἠμποροῦσε κανεὶς νὰ ὑποδείξῃ περισσοτέρους τοῦ ἐνός.

Ἄλλ' ἂς ἀφίσωμεν τὰ τοῦ Ὀδείου Θεσσαλονίκης δι' ἄλλην εὐκαιρίαν, καὶ ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὰ τοπικά μας.

Ἦτοτε ἀπ' ὅσα ἔως ἐδῶ ἐξετέθησαν πρὸς τὸν σκοπὸν καὶ μόνον νὰ ἠμπορέσῃ νὰ γίνῃ καταφανὲς καὶ εἰς πάντα ἀνεξαίρετως ποῦ δὲν ἔτυχε δι' οἰονδήποτε λόγον νὰ εὔρισκεται ἐνήμερος τῶν ὄσων παρουσιάζει ἡ καθόλου μουσικὴ μας ζωὴ, νὰ γίνῃ λέγομεν καταφανὲς τὸ χαῶδες, ἀνεξέλικτον, ἀντιφατικόν, ἀκατεύθυντον καὶ ἀχαρακτήριστον αὐτῆς, — ὅστερ' ἀπ' ὅλα αὐτὰ εὐλογον εἶναι νὰ διερωτηθῇ κανένας,

ἂν τὰ μουσικά μας πράγματα, ἅπως τοῦλάχιστον παρουσιάσθησαν ἐκ μιᾶς ἀπόψεως ὡς ἡ ἀνωτέρω, δὲν εἶναι παρὰ μονάχα διὰ τὰ γελῶμεν καὶ τὰ κλαίωμεν, ἢ καὶ τὰ διερωτηθῆ ἀκόμη : ἂν λοιπὸν πρέπει ν' ἀπελπισθῶμεν καὶ διὰ τὸ μουσικὸν μας μέλλον.

Ἴσως τὴν ἀπάντησιν — ὅχι μάλιστα ἀπογοητευτικὴν, ἅς τὸ εἶπωμεν ἐκ τῶν προτέρων — νὰ δώσῃ ἡ ἐξέτασις τῶν ἐν κακῇ ζυμῶσει εὐρισκομένων μουσικῶν μας πραγμάτων, καὶ ἀπὸ ἄλλων τινῶν ἀπόψεων, ἡ ἐξέτασις τὴν ὁποίαν προτιθέμεθα νὰ κάμωμεν ἐν τῇ συνεχείᾳ τῶν ἀπὸ τῶν στηλῶν τούτων μουσικῶν μας ἐπιθεωρήσεων. Εἶναι πράγματι ἀνάγκη νὰ ἐρευνηθοῦν οἱ λόγοι καὶ τὰ αἴτια, ἐξ ἀφορμῆς τῶν ὁποίων, μολοντί ὁ Ἑλληνικὸς κόσμος δὲν στερεῖται ἐμφύτου μουσικότητος, καὶ ἐνῶ τὰ μουσικά μας ἰδρύματα προσεπάθησαν καὶ προσπαθοῦν, ὡς θὰ ἴδωμεν, νὰ κάμουν τὸ καλλίτερον, ἐνῶ ἀφθονοῦν δὲ τέλος ἐδῶ καὶ ὑποοὶ ἀξιόλογοι μουσικοὶ πάσης κατηγορίας, διατι νὰ παρουσιάζεται μία κατάστασις πραγμάτων, ὁποῖα ἡ περιγραφείσα. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁμως θὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ προσεχὲς τεῦχος τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν». Ἐκεῖνο ποῦ ἔχομεν νὰ σημειώσωμεν ἀκόμη τώρα εἶναι ὅτι : ἂν ὁ τ ῥ ὁ π ο ς τ ο ῦ λ ἔ γ ε ι ν εἰς μίαν ἀντιμετώπισιν τοῦ θέματος μας ἀπὸ τῆς κομμικοτραγικῆς του καὶ μόνον ἀπόψεως, μᾶς παρέσθῃ ἴσως εἰς τινὰς μικροῦπερβολὰς καὶ τραχύτητας εἰς τὴν φράσιν, δὲν θὰ παραλείψωμεν ὁμως κατὰ τὴν ἐν καιρῷ λεπτομερεστέραν ἐξέτασιν τῶν ὅσον παρουσιάζει ἡ μουσικὴ μας κίνησις, νὰ γίνωμεν περισσότερον ἀκριβολόγοι.

I. A. M.

Η ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ

Ἐκθεσις Θελασσαγραφικῶν κ. Καλογεροπούλου. (Ζάπτερον). — Ἔργα κατώτερα ἀτυχῶς παντὸς λόγου.

Ἐκθεσις «Ἐνώσεως Ἑλλήνων Καλλιτεχνῶν». (Ζάπτερον). — Κυριολεκτικῶς δὲν θὰ ἠμποροῦσε νὰ ὀνομασθῇ Ἐκθεσις. Ὁ τίτλος θὰ ἦτο μᾶλλον ὁ τοῦ πρατηρίου ἔργων ζωγραφικῆς καὶ γλυπτικῆς. Δὲν θέλω, μὲ τοῦτο, νὰ ὑποτιμῶσω γενικῶς τὴν ἀξίαν τῶν ἐκτεθέντων ἔργων, διὰ τὰ ὁποῖα ἀφιέρωσα καὶ σειρὰν ἀναλυτικωτέρων ἄρθρων εἰς τὴν «Ἐστίαν», ἀπὸ χρονογραφικὸν καθήκον καὶ ἀπὸ

πόθον ἀνυψώσεως τῶν Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν εἰς τὴν ὀφειλομένην ἀγάπην τοῦ Κοινοῦ. Εἰς τὰ ἄρθρα μάλιστα αὐτά, ἄρθρα ἐφημερίδος, ἀπηχοῦντα πλείοτερον εἰς τὴν Κοινὴν Γνώμην, ἐπροσπάθησα μ' ἕνα πνεῦμα σχετικῆς ἐπιεικειᾶς, ν' ἀναζητήσω ἐπιμόνως ὅ,τι καλὸν ἠμποροῦσε νὰ ἐνυπάρχῃ εἰς τὸ ἔργον καὶ τὰς τάσεις τῶν Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν. Ἀλλὰ ἡ ἔννοια τῆς Ἐκθέσεως, ὑποθέτω, ὅτι εἶναι διαφορετικὴ. Καὶ ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ θὰ ἤθελα νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν τῶν ἐκάστοτε διοργανωτῶν Ἑλληνικῶν Ἐκθέσεων.

Πρὸ παντὸς μία Ἐκθεσις Ζωγραφικῆς, ὑπονοεῖται ὡς ἔκθεσις ἔ ρ γ ω ν, ὅχι σπουδῶν, ὅχι προχείρων ἐντυπώσεων, ὅχι σκίτσων, ὅχι, μὲ μίαν λέξιν, πραγμάτων τῆς στιγμῆς, τὰ ὁποῖα ἔχουν βεβαίως τὴν ἰδιαιτέραν τῶν ἀξίαν καὶ εἰς μίαν εἰδικὴν ὁμαδικὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ ἔργου ἐνὸς καλλιτέχνου μᾶς εἶναι πολύτιμα διὰ τὴν καθολικωτέραν ἐκτίμησιν τοῦ ταλάντου του. Ἀλλ' ἀπὸ τοιαύτης φύσεως ἔργα δὲν εἶναι δυνατὸν βέβαια ν' ἀποτελεσθῇ μία σοβαρὰ Ἐκθεσις. Εἰς μίαν Ἐκθεσιν περιοδικήν, ἡ ὁποία πρόκειται νὰ μᾶς δώσῃ τὸ μέτρον τῆς ἀξίας μιᾶς καλλιτεχνικῆς κινήσεως, ὑποτίθεται, ὅτι ἕνας καλλιτέχνης θὰ ἐκθέσῃ ὅ,τι καλύτερον καὶ τελειότερον παρήγαγεν εἰς τὸ ἀναμεταξὺ διάστημα. Ἔργον δηλαδὴ μακρᾶς σπουδῆς, ἐπιμόνου ἐγκύψεως, προσεκτικῆς κατανικήσεως δυσκολιῶν, «σκευὸς ἐκλογῆς», δεῖγμα ἀμίλλης εὐγενοῦς πρὸς τὸν ἴδιον ἑαυτὸν του καὶ πρὸς τοὺς συναδέλφους του. Καὶ εἰς ὅλον τὸν κόσμον αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ἔχουν ἐπίσημοι περιοδικαὶ Ἐκθέσεις, διοργανούμεναι ἀπὸ ἐπίσημα καὶ ἀνεγνωρισμένα σωματεία. Καὶ αἱ Ἐκθέσεις αὐταί, ὅπωςδήποτε καὶ ἂν ὑποτεθῇ, ὅτι παρουσιάζουν ἕνα στενὸν ἀκαδημαϊκὸν χαρακτῆρα ἢ ἐκπροσωποῦν ἕνα συντηρητικὸν πνεῦμα, ἔχουν ὁμως τὸ μέγα πρὸτέρημα ὅτι ἐκπροσωποῦν μίαν παγίαν μορφήν τῆς συγχρόνου τῶν τέχνης, ἀπέναντι τάσεων ἢ προσπαθειῶν ἐφημέρων, τῶν ὁποίων ὁμως κανεὶς δὲν δύναται νὰ προμαντεύσῃ τὴν τύχην.

Ἀτυχῶς καὶ ἡ «Ἐκθεσις τῆς Ἐνώσεως τῶν Ἑλλήνων Καλλιτεχνῶν», μολοντί αὐστηρότερον διοργανωθεῖσα κατὰ τὸ ἔτος αὐτό, δὲν παρουσιάζει τὸν χαρακτῆρα, ποῦ προανέφερα, εἰς τὸ μέγιστον μέρος τῆς. Ἐλάχιστοι καλλιτέχνηται ἐξέθεσαν εἰς αὐτὴν «ἔργα». Οἱ περισσότεροι μετέφεραν ἀπὸ τὰ σπουδαστήριά των, ὅ,τι εὐρήκαν προχειρότερον, χωρὶς καὶ καμμίαν ἐξαιρετικὴν ἐκλογὴν. Ὁ καθηγητῆς τῆς νέας ἔδρας τοῦ ὑπαίθρου κ. Θωμάτουλος, ἐξέθεσε π.χ. ἑκατοντάδα πινάκων, τῶν ὁποίων αἱ περισσότερα εἶναι ἀπλάϊ σπουδαὶ καὶ ἐντυπώσεις. Ἀπὸ τοὺς πίνακας αὐτοὺς ἐλαχίστων μόνον ἡ παρουσία εἰς μίαν Ἐκθεσιν θὰ ἦτο δικαιολογημένη.

Τὸ αὐτὸ θὰ ἠμποροῦσα νὰ ἐπαναλάβω καὶ διὰ τοὺς περισσοτέρους

ἐκτεθέντας πίνακας. Θὰ εἶχεν ἐν τούτοις κανεὶς νὰ σημειώσῃ μερικὰς καλὰς καὶ εὐγενεῖς προσπαθείας, μεταξὺ τῶν ἐκθεσάτων ἔργα, ἐκφεύγοντα τοῦ τύπου τῆς προχειρολογίας. Θέλω νὰ ὀνομάσω ἀπὸ τοὺς νεωτέρους, κατὰ τὴν σειρὰν τοῦ καταλόγου, τοὺς κ.κ. Α. Γεραλῆν, Α. Γεραλῆν, Σ. Καντζίκην, Α. Κογεβίαν, Σ. Κονκάδην, Α. Λουκίδην, Ν. Λύτραν, Β. Μαγιάσην, Δ. Μπισκίνην, Δ. Μωραέσσαν, Σ. Παππαπαναγιώτου, Ο. Περιβολαράσην, Κ. Μαλέαν καὶ τοὺς γλύπτας κ. κ. Νικ. Στεργίου καὶ Μ. Τόμπρον, τῶν ὁποίων καθένας, ἂν ὄχι εἰς τὸ σύνολον τοῦ ἔργου του, ἀσφαλῶς ὅμως εἰς ἔργα, τῶν ὁποίων ὁ ἰδιαιτέρος χαρακτηρισμὸς θὰ μ' ἔφερε μακρὰν διὰ σήμερον, παρουσιάζουν μικρὰς ἢ μεγάλας ἐγγυήσεις ταλάντων ἀξίων προσοχῆς. Ἐκ τῶν παλαιότερων, γνωστωτέρων καὶ μᾶλλον δημοτικῶν, οὔτε ὁ κ. Ἰακωβίδης, οὔτε ὁ κ. Ὀθωνναῖος, οὔτε ὁ κ. Μαθιάπουλος, οὔτε ἡ δεσποινὶς Λασκαρίδου δικαιολογοῦν ἐπαρκῶς, μὲ τὰ σημερινὰ τῶν ἔργα, ἂν ἐξ αὐτῶν καὶ μόνον θὰ ἔπρεπε νὰ κριθοῦν, τὴν κτηθείσαν φήμην των καὶ δὲν θὰ ἠμποροῦσα ἀνεγκῶς νὰ ἐπαναλάβω καὶ δι' αὐτοὺς, ὅτι δι' ἄλλους νεωτέρους ἢ ἀγνωστοτέρους των, μαρτυροῦντας ὅμως, ὅτι ἀκολουθοῦν ἕνα καλὸν δρόμον. Ἄλλως τε ἡ ἐπιείκεια εἶναι ὑποχρέωσις πρὸς τοὺς νέους, ἐνῶ ἡ ἀσθηρότης εἶναι καθήκον πρὸς τοὺς παλαιούς καὶ ἐνδόξους.

Διὰ τὴν **Ἐκθεσὶν τοῦ Κου καὶ τῆς Κας Ἀσπρογέρακα** ὡς καὶ διὰ τὴν **Ἐκθεσὶν Γελοιογραφικῶν τοῦ Noir**, ἐπιφυλάσσομαι νὰ ὁμιλήσω εἰς τὸ προσεχές.

Παῦλος Νιρβάνας

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

Ἡ Βουλὴ ἐπανάλαβε τὰς ἐργασίας της, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ τὰς διακόψῃ μετ' ὀλίγον προσωρινῶς ὅπως λάβῃ τὴν καιρὸν ἢ κυβέρνησις νὰ διαπραγματευθῇ ἐν ἀνέσει τὸ ἐσωτερικὸν δάνειον καὶ ὁ κ. ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν νὰ ἐπεξεργασθῇ τὰ οἰκονομικὰ νομοσχέδια δι' ὧν πρόκειται νὰ συνοδεύσῃ τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ 1916. «Εἶναι ἀνάγκη, εἶπεν ὁ κ. Ράλλης, νὰ δοθῇ σοβαρώτερα τροπὴ εἰς τὰς κοινοβουλευτικὰς συζητήσεις καὶ νὰ παύσῃ ἡ Βουλὴ νὰ κατατίθεται εἰς ἐρωτήσεις καὶ ἐπερωτήσεις» ἐπεξηγῶν δὲ τοὺς λόγους του προσέθεσεν ὅτι ἡ κυβέρνησις σκοπεῖ νὰ ὑποβάλῃ εἰς τὴν κρίσιν τοῦ κοινοβουλίου σειρὰν νομοσχεδίων διαρρυθμιζόντων τὸ οἰκονομικὸν καθεστὸς ἐκ θεμελιῶν, — νομοσχεδίων ἐπιβαλλόντων φορολογίας «ἐπαχθεῖς».

Ποῖα εἶναι τὰ νομοσχέδια ταῦτα δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστὸν. Βέβαιον ἐν τούτοις εἶναι ὅτι δι' αὐτῶν θέλει ληφθῆ πρόνοια περὶ φορολογίας τῶν ἐκτάκτων κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου κερδῶν τῆς ναυτιλίας, τῶν κερδῶν τῶν ἀλευροβιομηχανῶν, περὶ τῆς φορολογίας τῶν ἀστρατευτῶν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὑπεγράφη ἡ σύμβασις τοῦ δανείου τῶν 115 ἐκατομμυρίων, περατωθεισῶν ὧν ὑπερμέτρωσ μακρῶν καὶ περιπετειωδῶν διαπραγματεύσεων, αἵτινες ἐπέτρεψαν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν νὰ ἐξασφαλίσῃ ἐκτὸς σοβαρῶν ἐγγυήσεων καὶ σπουδαιότατον ἀληθῶς ἀνταλλαγμῶν. Τὴν ἐπὶ μίαν νέαν εἰκοσαετίαν — μέχρι τοῦ 1950 — παράσασιν τοῦ ἐκδοτικοῦ τῆς προνομίου. Ἐπιφυλασσόμεθα ὅπως ἴσως νὰ κρίνωμεν τὴν σύμβασιν τοῦ δανείου συναφῶς πρὸς τὴν ἀπέναντι τοῦ Κράτους στάσιν τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζης, κατὰ τὰς παρούσας στιγμὰς, εἰθὺς ὡς αὕτη ὑποβλήθη εἰς τὴν Βουλὴν.

Τὰ ἐγκαίνια τοῦ Ἐνωτικοῦ Σιδηροδρόμου εἶναι ἐξ ἄλλου γεγονός τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἐξαρθῇ. Ὅπως πρέπει νὰ ἐξαρθῇ καὶ ἡ δραστηριότης τῶν διαδεχθέντων ἀλλήλους ὑπουργῶν τῆς Συγκοινωνίας, οἵτινες κατόρθωσαν εἰς τόσον δυσκόλους στιγμὰς νὰ φέροιν εἰς πέρας

ἔργον ὅπερ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν ὁμαλότητος εἰς τὰς διεθνεῖς σχέσεις, μετὰ τὴν ἐκ Μακεδονίας ἀποχώρησιν τῶν Ἀγγλογάλλων θὰ ἐλέγομεν καλλίτερα, θὰ ὑποβηθῆσιν τόσον τὸ ἐμπόριον καὶ θὰ προαγάγῃ τὴν ἐπικοινωνίαν τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὴν Κεντρικὴν καὶ τὴν ἄλλην Εὐρώπην. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ καθαρώς στρατιωτικῆς ἀπόψεως ἡ ἔνωσις τῶν σιδηροδρόμων πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἡγεμονίας μεγάλης σπουδαιότητος ἀφοῦ δι' αὐτῆς θὰ συντηρηθῆ ὁ ἀναγκαῖος διὰ τὴν κινήσασθαι τῶν Ἑλληνικῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων εἰς τὴν μεθόριον χρόνος, διευκολυνομένου ταυτοχρόνως καὶ τοῦ ἀνεφοδιασμοῦ αὐτῶν.

* * *

Τὰ ἐγκαίνια τοῦ Ἐνωτικῆς Σιδηροδρόμου ἔγιναν ἀκόμη ἀφορμὴ νὰ διαπιστωθῆ καὶ πάλιν κατὰ τὸν μᾶλλον περιφανῆ τρόπον ἡ ἀφοσίωσις τοῦ λαοῦ πρὸς τὴν Ἐθνικὴν δυναστείαν καὶ τὸν Ἀρχηγὸν αὐτῆς. Ἡ ὑποδοχὴ τὴν ὅποιαν ἔκαμαν οἱ ἀφελεῖς ἄστοι καὶ οἱ χωρικοὶ εἰς τὸν Βασιλέα ἦτο κατὰ ἀνάλογον πρὸς τοὺς Αὐτοκρατορικοὺς θριαμβοὺς τοὺς ὁποίους περιγράφουσι οἱ Ῥωμαῖοι ἱστορικοὶ καὶ οἱ Βυζαντινοὶ χρονολογοῦσι. Ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος κυριαρχεῖ εἰς τὴν λαϊκὴν ψυχὴν — εἶναι ἡρώς νεοφανῶν δημοτικῶν ἀσμάτων, εἶναι ἡ οὐσία τῆς διαιωνιζομένης ἔθνητικῆς παραδόσεως. Οἱ ἐπιχειροῦντες νὰ διασαλεύσουν τὸ κῦρος του καὶ νὰ κλονίσουν τὸν θρόνον του, τὸ μόνον τὸ ὅποιον κατορθώνουν εἶναι νὰ ἐπιτείνουσι τὴν λαϊκὴν ἀγανάκτησιν, ἥτις κάποτε θὰ ἐκσπάσῃ κατὰ τῆς κεφαλῆς τῶν.

* * *

Κατὰ τὴν ἐξ Ἀθηνῶν, λόγῳ τῶν ἐγκαίνιων τοῦ Ἐνωτικῆς Σιδηροδρόμου, ἀπουσίαν τῶν κ.κ. Γούναρη καὶ Ράλλη, οἱ ἐνταῦθα πρεσβεύται τῆς Τετραπλῆς Συνεννοήσεως μετέβησαν ἐν σώματι παρὰ τῷ κ. Προϋπουργῷ καὶ ἐζήτησαν ἐξηγήσεις διὰ τὰς ἐν τῇ Βουλῇ δηλώσεις τοῦ κ. Ράλλη ἐπὶ τοῦ ζητήματος τοῦ ἀνεφοδιασμοῦ τῆς χώρας. Πράγματι, αἱ δηλώσεις τοῦ κ. Ράλλη, μολοντί πλήρως ἀνταποκρινόμενα πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀτηχοῦσαι τελείως τὴν δυσφορίαν τῆς κοινῆς συνειδήσεως κατὰ τῶν Συμμαχικῶν πιέσεων, αἵτινες τόσον κακῶς ἐπιδρῶν ἐπὶ τοῦ ἀνεφοδιασμοῦ καὶ τῶν συγκοινωνιῶν τῆς χώρας ἦσαν ὀριητικώτεροι καὶ ζωηρότεροι τοῦ δέοντος. Δεδομένου δὲ ὅτι ὑπάρχει τρόπος, ὅπως ἀλήθειαι τινες λέγονται κατὰ τρόπον μὴ δυνάμενον νὰ θίξῃ ἐκείνους, οἵτινες συμφέρον ἔχουν νὰ εὐρίσκουσι ἀφορμὰς προστριβῶν δυσχεραίνουσῶν τὸν βίον τῆς κυβερνήσεως, ὁ κ. Ράλλης δὲν ὁμίλησε κατὰ τὸν καλλίτερον δυνατὸν τρόπον. Ἀλλ' αἱ δηλώσεις του — δηλώσεις ἀπρομελέτητοι καὶ αὐθόρητοι — δὲν εἶχαν

σκοπὸν νὰ θίξουν τὰς Τέσσαρας Δυνάμεις, ἀπλῶς μόνον νὰ ἐξηγήσουν τοὺς λόγους δι' οὓς ὁ ἀνεφοδιασμὸς τῆς χώρας δὲν διενεργεῖται ἀπρόσκοπτος. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἀνακοινωθῆν τὸ ὅποιον ἐξέδωκε τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ τὸ ὅποιον ἱκανοποίησε τοὺς κ.κ. Πρεσβευτὰς, βέβαιον εἶναι ὅτι τοῦτο χωρὶς νὰ πιστοποιῆ ἀνακριθεῖν πράγματα οὐδὲν ἔλεγε, τὸ ὅποιον νὰ διαφεύδῃ τὴν οὐσίαν τῶν δηλώσεων τοῦ κ. Ράλλη. Αἱ πιέσεις τῆς Ἀντάντ ὀπισθοχωροῦν εἰς τὴν ἔξοδον τῆς Ἑλλάδος ἐκ τῆς οὐδετερότητος, ἀνεξαρτήτως τῆς ἐντελῶς τυπικῆς Νοεμβριανῆς δηλώσεως περὶ τοῦ ἀντιθέτου. Θὰ ἦτο δὲ ἱκανῶς γελοῖον νὰ φανταζόμεθα ὅτι αἱ καθ' ἡμῶν πιέσεις εἶναι ἄσκοποι αὐθαίρεσιαι.

* * *

Ἡ ἀποχώρησις τῶν Ἑλληνικῶν δυνάμεων ἐκ τοῦ Ροῦπελ ἐπεβάλετο ἐφ' ὅσον ἡ Ἑλλὰς ἐπιθυμεῖ καὶ συμφέρον ζωτικὸν ἔχει νὰ μείνῃ ἔξω τοῦ μεγάλου ἀγῶνος. Ἄλλως τε ἡ πρὸς τὸ Ροῦπελ προέλασις τῶν Γερμανοβουλγαρικῶν δυνάμεων δὲν ἦτον ἢ ἐπακολούθημα τῆς ἐκ Λιγκοβάνης πρὸς τὸ Ὁρλιακο κινήσεως τῶν Συμμάχων. Ποῖοι οἱ λόγοι τῆς συμμαχικῆς ταύτης κινήσεως καὶ ποῖος ὁ σκοπὸς τῆς ἀποκοπῆς τῶν τηλεγραφικῶν καὶ τῶν τηλεφωνικῶν συγκοινωνιῶν, ἐννοεῖ τις εὐκόλως. Ὁ στρατηγὸς Σαρράϊ ἐπιθυμεῖ νὰ μᾶς ἐξαγάγῃ ἐκ τῆς οὐδετερότητος δημοσυγῶν σύγχυσιν καὶ καθιστῶν ἀδύνατον τὴν ἐπικοινωνίαν τῆς ἐν Ἀθήναις ἀνωτάτης στρατιωτικῆς διοικήσεως μετὰ τμημάτων τινῶν τοῦ στρατοῦ τῆς Μακεδονίας. Ἄλλ' ὁ στρατηγὸς Σαρράϊ ἀπατάται. Ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς δὲν θὰ πολεμήσῃ, εἰμὴ διατασσόμενος ἀπὸ τὸν Ἀρχηγόν του. Δὲν εἶναι δὲ ἀξιοπρεπὲς διὰ τὸν ἡγούμενον τῶν ἐν Μακεδονίᾳ συμμαχικῶν δυνάμεων ν' ἀπειρίζεται νὰ ἐκδικηθῆ οὕτω ὑπόουλως τὴν χώραν, ἡ ὅποια τὸν φιλοξενεῖ καὶ ἡ ὅποια οὐδέποτε ἠθέλησε νὰ τὸν χαρακτηρίσῃ πολέμιόν της.

* * *

Ἡ Ἑλλὰς ἦτο εἰς ἀπομόνωσιν. Ἄλλ' ἦλθεν κ. Βενιζέλος καὶ τὸ ὑπ' αὐτὸν κόμμα καὶ ἡ Ἑλλὰς ἔπαυσε νὰ εὐρίσκειται εἰς τὴν προέβραν ἀπομόνωσιν. Ἀπῆλθεν ἀκολούθως τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων ἀπὸ τὴν ἀρχὴν καὶ ὁ κ. Βενιζέλος ἀπεσύρθη εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον. Ἡ Ἑλλὰς ἀπεμονώθη καὶ πάλιν.

Δὲν θέλομεν νὰ συζητήσωμεν τὴν ἀξίαν τῶν ἰσχυρισμῶν τούτων τοῦ κ. Βενιζέλου, γνωρίζομεν ἄλλως τε ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν εἶνε ἀπομονωμένη

εὐδὲ κατὰ τὴν δύσκολον αὐτὴν στιγμήν. Ἄλλὰ καὶ ἂν ἦτον ἀπομονωμένη ἢ ἀπομόνωσις τῆς εἶνε πάντοτε καλλιτέρα κατάστασις ἀπὸ τὴν ἀντίθετον ἢ ὁποῖα ὡς μόνον παρηγορητικὸν σύμπτωμα θὰ εἶχε τὸν πυγχορονισμόν τῆς καταστροφῆς μας μὲ τὴν καταστροφὴν τῆς Σερβίας. Ἐφ' ὅσον ἢ ἀπομόνωσις μᾶς ἐπιτρέπει νὰ μένωμεν ἔξω τοῦ τρομεροῦ τυφῶνος ὅστις συγκλονίζει τὰ πάντα, ἐφ' ὅσον ἢ ἀπομόνωσις ἐπιτρέπει εἰς τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα νὰ διαπλέσων ἀνενόητα τὰς θαλάσσας (λησιμονοῦμεν πρὸς χάριν τοῦ κ. Βενιζέλου τὰς νηυσίας καὶ τὴν ἄρσιν τῶν ἐμπορικῶν εὐκολιῶν) ἐφ' ὅσον ἢ ἀπομόνωσις εἶνε πολὺ ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνος ἀπὸ τὰς μεγαλομανεῖς συμμαχίας αἱ ὁποῖαι θὰ εἶχαν πρὸ πολλοῦ ὀδηγήσῃ τὸν στόλον μας εἰς τὸν ὄλεθρον τῶν Δαρδανελίων — ἢ ἀπομόνωσις εἶνε ἢ προτιμότερα πολιτικῆ.

Ἄλλὰ θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἐρωτήσωμεν τὸν κ. Βενιζέλον : Νομίζει ὅτι δύναται ἀκόμη καὶ σήμερον νὰ ἐμφανίσῃ τὴν Βαλκανικὴν συμμαχίαν ὡς ἔργον ἰδικόν του ; Καὶ δὲν ἔχει ἀντιληφθῆ μετὰ πάροδον τοσούτου χρόνου ὅτι κατὰ τὴν πραγματοποιήσιν τῆς Βαλκανικῆς αὐτῆς συμμαχίας ἦτο ἄπλῶς τὸ «κέντιουμ» ἐνὸς Ἄγγλου δημοσιογράφου ; Ὅτι ὁ σχεδὸν ἀκουσίως του γενόμενος δευτέρος Βαλκανικὸς πόλεμος κατεστάθη ἀπαραίτητος ἀκριβῶς διότι ὁ κ. Βενιζέλος διαπραγματευόμενος μὲσω τοῦ κ. Πανᾶ μὲ τὸν Γκέσωφ εἶχε λησιμονήσει ὅτι πρὶν συγκατατεθῆ νὰ προσθέσῃ τὰς Ἑλληνικὰς δυνάμεις εἰς τὰς ἄλλας Βαλκανικὰς ἔπρεπε νὰ ἐξασφαλίσῃ μέχρις ἐνὸς σημείου τοῦλάχιστον τὰ συμφέροντα τῆς χώρας ;

Καὶ ἐρωτῶμεν ἀκόμη : Εὔθρον ἢ δὲν εὔθρε Ἑλληνοβουλγαρικὴν τινα προσέγγισιν, παρασκευασθεῖσαν ἀπὸ τὸν κ. Καλλέργην ὁ κ. Βενιζέλος, ὅτε διεδέχετο τὴν κυβέρνησιν Δραγούμη διὰ νὰ διαλύσῃ τὴν ἀναθεωρητικὴν Βουλὴν ;

Ὅχι ! Δὲν εἶνε ἀληθὲς ὅτι οἱ πρὸ τοῦ κ. Βενιζέλου πολιτικοὶ ἐνόμιζαν ὅτι ἢ Ἑλλὰς πρέπει νὰ μείνῃ ἐν διαρκεῖ διπλωματικῆ ἀπομονώσεϊ. Ὁ Χαρίλαος Τρικούπης ἐπεδίωξε τὴν Βαλκανικὴν σύμπραξιν — ἀδιάφορον ἂν ἐπροδότη ἀπὸ τὸν Σταμπούλωφ καὶ εἶδεν ἀποτυγχανούσας τὰς προσπάθειάς του. Ὁ Γεώργιος Θεοτόκης, ἐπεδίωξε τὴν Ἑλληνορουμανικὴν προσέγγισιν, ἀδιάφορον ἂν ἢ πολιτικῆ τῆς Ρουμανίας καὶ τότε καὶ πόρα ἦτο πολιτικῆ τῆς ἐλευθέρου καὶ ἀδεσμεύτου ἑνεργείας. Ὁ Θεοτόκης ἐπεδίωξε καὶ κατὰ περισσώτερον, ἴσως δὲ καὶ θὰ τὸ εἶχε φέρει εἰς πέρας, ἂν ἢ ἀνωμαλία τοῦ 1909 δὲν τὸν ἀνέτρεπε. Τὴν Ἑλληνογερομανικὴν προσέγγισιν, ἢ ὁποῖα θὰ ἐβελτίωνε τὴν θέσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν Τουρκίᾳ, καὶ ἴσως θὰ ἀπεσόβει τὴν κάθοδον τῶν Σλαύων πρὸς τὸ Αἰγαῖον καὶ τὴν διάσπασιν τῆς γεωγραφικῆς συνέχειας τῆς φυλῆς. Αὐτὰ ἐπεδίωξεν ὁ Θεοτόκης. Ἄλλὰ γεγονότα ἀπρόο-

πτα ἔφεραν τὸν κ. Βενιζέλον εἰς τὴν κυβέρνησιν, τοὺς Σλαύους εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ εἰς τὸ Μοναστήριον καὶ ἐμμέσως προεκάλεσαν τὴν Εὐρωπαϊκὴν ἀναστάτωσιν. Διότι, ἢ Εὐρωπαϊκὴ σύρραξις εἶνε ἄσχετος πρὸς τὸν διαμελισμὸν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας.

Δὲν θέλομεν νὰ εἴπωμεν ὅτι κακῶς ἔπραξεν ὁ κ. Βενιζέλος κατὰ τὸ 1912 δεχθεὶς νὰ συμπράξῃ μὲ τοὺς Σλαύους τοῦ Αἴμου. Θέλομεν νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ συνασπισμὸς τῶν Νοτιοσλαύων εἶχε πραγματοποιηθῆ πολὺ πρὸ τῆς ἀνόδου του εἰς τὴν ἐξουσίαν καὶ ὅτι κληθεὶς νὰ συμπράξῃ μετ' αὐτῶν ὑπετίμησε καὶ τὰς στρατιωτικὰς ἀλλὰ καὶ τὰς ναυτικὰς δυνάμεις τῆς Ἑλλάδος καὶ δὲν ἐζήτησε τ' ἀνάλογα πρὸς τὴν σημασίαν τῆς συμπράξεως ἀνταλλάγματα. Θὰ ἦσαν δὲ σήμερον τὰ Ἑλληνικὰ σύνορα εἰς τὸν Ἀλιάκμονα ἂν ἐκ τῆς γνωστῆς Σερβικῆς παρασπονδίας δὲν ἐγεννᾶτο ἢ Σερβοβουλγαρικὴ ἔρις τὴν ὁποῖαν ἐξεμεταλλεύθη — ἀκουσίως τοῦ κ. Βενιζέλου —, ἢ Ἑλληνικὴ πολιτικῆ.

Ἄλλ' ὁ κ. Βενιζέλος λησιμονεῖ πάντα ταῦτα. Λησιμονεῖ ἀκόμη ὅτι σήμερον δὲν ὑφίσταται Σερβία καὶ ὅτι πᾶσα συζήτησις περὶ τῆς μὴ ἐκπληρώσεως τοῦ περιληλήτου συμμαχικοῦ ὄρου παρέλκει. Ὅτι πᾶσα περὶ Σερβίας συζήτησις εἶνε συζήτησις ὀλιγώτερον ἐνδιαιφέρουσα καὶ ὀλιγώτερον καρποφόρος ἀπὸ τὴν περὶ τῆς τετραπλῆς ρίζης τοῦ ἀποχρῶντος λόγου συζήτησιν. Αὐτὰ καὶ ἄλλα λησιμονεῖ ὁ κ. Βενιζέλος. Λησιμονεῖ ὅτι ἔλθων εὔθρε οἰκονομικὰ ἐξυγιασμένα, στρατὸν ἐτοιμοπόλεμον καὶ τελείως ἐφοδιασμένον, στόλον ἰσχυρόν, αὐτὴν ἀκόμη τὴν ὁδὸν τῆς Ἑλληνοβουλγαρικῆς προσεγγίσεως ἀνοικτὴν ἐκ τῆς πρωτοβουλίας τοῦ κ. Καλλέργη. Πάντα ταῦτα λησιμονεῖ ὁ κ. Βενιζέλος ἢ θέλει νὰ τὰ λησιμονῇ. Δι' αὐτὸν Ἑλλὰς δὲν ὑπῆρχε πρὸ αὐτοῦ καὶ δὲν ὑπάρχει μετ' αὐτόν. Ἄν ἦρχετο ἐκ νέου εἰς τὴν κυβέρνησιν ἴσως θὰ μετεβάλλοντο τὰ πράγματα. Ἰσως ἀκόμη νὰ συνετριβέτο συντόμως ὁ Προσοικὸς μιλιταρισμὸς καὶ νὰ ἐξετείνοντο τὰ σύνορά μας μέχρι τοῦ Ἀφριούν — Καραϊσάα.

ὦ, πόσον κακὸς ὀδηγὸς εἶνε ἢ ἀκαθέκτως δεινολόγος ρητορικῆ !

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Ἐπιστημονικά :

Ἡλία Ἀναστασιάδη : Savigny Jhering, Bergson. Ἀνακοίνωσις γενομένη ἐν τῷ Δικηγορικῷ Συλλόγῳ Ἀθηνῶν.

N. Καλύβα : Περὶ τοῦ ἐνδίκου μέσου τῆς ἀκυρώσεως ἐν τῷ Διοικητικῷ δικαίῳ Τεύχος Β'.

Στυλ. Περίδου : Τὸ κατὰ θάλασσαν Διεθνὲς Δίκαιον. Ἀπὸ τὰς παραδόσεις τοῦ Σαριπόλου.

B. Τσινοῦκα : Ἐγχειρίδιον Ἡλιοθεραπείας.

Θ. Φαρμακοπούλου : Διεθνὲς δημόσιον δίκαιον κατὰ τὸν καθηγητὴν Σαριπόλου.

M. Τριανταφυλλίδη : Ἡ γλῶσσά μας στὰ σχολεῖα τῆς Μακεδονίας.

* * *

Λογοτεχνικά καὶ ἄλλα :

Ἰουλίον Τυπάλδου : Ποιήματα — Ἐκδοσις Γ. Φέξη.

Φώτον Γιοφίλη : Συνθέματα (ποιήματα).

Γερ. Βώκου : Ἑλληνικαὶ Συμφωνίαι.

Ἀριστομένους Προβελεγγίου : Διπλῆ Ζοῆ (ποιήματα).

Σέμ Μπενέλλι : Ὁ δειπνος μὲ τὰ σώματα (δράμα) μετάφρ. Ν. Ποριώτη.

Γιάγκου Ἀργυροπούλου : Ρυθμοὶ (ποιήματα).

M. Μάτερλιχ : Μαρία Μαγδαλινὴ δράμα σὲ τρία μέρη. Μετάφρ. Ν. Ποριώτη.

M. Σεράο : Ἐκεῖνη δὲν ἀπήντησε. Μετάφρασις Β. Βεκιαρέλλη.

Σούμαν : Μουσικοὶ Κανόνες διὰ τὸν Οἶκον καὶ διὰ τὴν Ζοῆν. Μετάφρασις Λουκίας Ἰωάννου.

Ἐκλεκτὲς Σελίδες τοῦ Μωπασσάν — Ἐκδοσις «Φύλλον».

Ἡ ἑτήσια συνδρομὴ τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν»
ὠρίσθη εἰς δραχμὰς **15** (ἑσωτερικοῦ) καὶ εἰς φράγ-
κα **20** (ἐξωτερικοῦ). Ἡ ἑξάμηνος εἰς δραχμὰς **8**
(ἑσωτερικοῦ) καὶ εἰς φράγκα **10** (ἐξωτερικοῦ). Ἐ-
καστον τεύχος (ἐπὶ εὐθηνοῦ χάρτου) πωλεῖται ἀντὶ
λεπτῶν **50** εἰς τὰ βιβλιοπωλεῖα Βασιλείου, Κολλά-
ριου, Σιδέρη, Δεπάστα, Ἐλευθερουδάκη, Κουκλά-
ῖρα, Δουκαίου, Λάμπρου, Σαλσβέρου καὶ εἰς ὅλα τὰ
περίπτερα.

Ἡ ἅσα αἰτήσεις πρὸς ἐγγραφήν δέον ν' ἀπευθύνεται
πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν» Ἀ-
θήνας, ὁδὸς Σταδίου **24**.
